

DELIMITACJA, TYPOLOGIA I HIERARCHIZACJA MIEJSKIEGO SYSTEMU OSADNICZEGO W WOJEWÓDZTWIE DOLNOŚLĄSKIM NA TLE TRENDÓW ROZWOJU SPOŁECZNO- GOSPODARCZEGO W KRAJU I REGIONIE

WARSZAWA, LUTY 2026

**DELIMITACJA, TYPOLOGIA I HIERARCHIZACJA
MIEJSKIEGO SYSTEMU OSADNICZEGO
W WOJEWÓDZTWIE DOLNOŚLĄSKIM
NA TLE TRENDÓW ROZWOJU
SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO
W KRAJU I REGIONIE**

**WPROWADZENIE: ZAŁOŻENIA I CELE,
ŹRÓDŁA I METODY BADAŃ¹**

prof. dr hab. Przemysław Śleszyński
Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN

opracowano dla Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego
w związku z aktualizacją Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego

Warszawa, luty 2026

¹ Opracowanie zostało ukończone w lutym 2025 r. i niniejsza monografia jest wiernym odtworzeniem pierwotnego manuskryptu, z zastosowaniem niezbędnych zmian redakcyjnych. W późniejszym czasie ukazała się istotna z punktu widzenia dyskusji nad przedstawianą problematyką praca A. Sobali-Gwosdz i in. (2025). Ponadto skrót niniejszego opracowania oraz kilka innych materiałów były publikowane w drugim zeszycie z 2025 r. „Studiów nad Rozwojem Dolnego Śląska”.

Spis treści

1	WPROWADZENIE: ZAŁOŻENIA I CELE, ŹRÓDŁA I METODY BADAŃ	4
2	STAN BADAŃ I CECHY CHARAKTERYSTYCZNE SYSTEMU OSADNICZEGO	6
3	GŁÓWNE TRENDY ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO: POLARYZACJA KRAJOWA I REGIONALNA	16
3.1.	Uwagi ogólne	16
3.2.	Redystrybucja ludności w latach 1995-2023	18
3.3.	Prognoza liczby ludności w latach 2022-2050 i ewentualny wpływ imigracji zagranicznej	19
3.4.	Wpływ imigracji zagranicznej.....	26
3.5.	Atrakcyjność migracyjna	29
3.6.	Trendy ekonomiczne i gospodarcze	33
3.7.	Poprawa dostępności transportowej.....	37
3.8.	Podsumowanie	40
4	HIERARCHIA OSADNICZA, POWIĄZANIA FUNKCJONALNE I ZASIĘGI ODDZIAŁYWANIA MIAST	41
4.1.	Hierarchia funkcjonalno-osadnicza	41
4.1.1.	Wprowadzenie	41
4.1.2.	Ustalenie hierarchii funkcjonalno-osadniczej.....	42
4.2.	Powiązania funkcjonalne i zasięgi oddziaływania.....	50
4.2.1.	Dojazdy do pracy	50
4.2.2.	Migracje	55
5	DELIMITACJA MIEJSKICH OBSZARÓW FUNKCJONALNYCH I MIEJSKICH REGIONÓW FUNKCJONALNYCH	60
5.1.	Założenia	60
5.2.	Wyniki	61
6	WNIOSKI I REKOMENDACJE	66
	Literatura	73
	Załącznik 1. Wnioski z opracowania: Dolińska, A., Jończy, R., & Śleszyński, P. (2020). Migracje pomaturalne w województwie dolnośląskim wobec depopulacji regionu i wymogów zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego. Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.	77
	Załącznik 2: Wykaz gmin z określeniem przynależności do wyróżnionych MOF i MFR wraz z danymi o dojazdach do pracy (2021) i migracjach wewnętrznych (2014-2023)	85

Słowo wstępu

Miasta od wieków stanowią najważniejsze motory rozwoju cywilizacyjnego, gospodarczego i społecznego. To w nich koncentrują się innowacje, kapitał, miejsca pracy, instytucje wiedzy oraz usługi decydujące o konkurencyjności regionów. Jednocześnie współczesne procesy urbanizacyjne stawiają przed nimi coraz większe wyzwania. Duże ośrodki miejskie przyciągają mieszkańców i inwestycje, lecz równocześnie mierzą się z problemami dostępności mieszkań, przeciążeniem systemów transportowych, presją na przestrzeń publiczną, skutkami zmian klimatu oraz pogarszającą się jakością życia części mieszkańców.

W tym samym czasie wiele mniejszych miast doświadcza procesów depopulacji, odpływu kapitału ludzkiego oraz stopniowej utraty funkcji społeczno-gospodarczych. Powstaje zatem pytanie o przyszły model rozwoju regionalnego: jak wzmacniać potencjał największych ośrodków, nie pogłębiając jednocześnie różnic rozwojowych i nie pozostawiając poza głównym nurtem mniejszych miast oraz obszarów peryferyjnych?

Niniejsze opracowanie podejmuje próbę odpowiedzi na to pytanie w odniesieniu do województwa dolnośląskiego. Przedstawione analizy wskazują, że region należy do najbardziej spolaryzowanych w Polsce. Silna pozycja metropolii wrocławskiej współwystępuje z narastającymi problemami demograficznymi i gospodarczymi wielu miast południowej oraz zachodniej części województwa. W perspektywie najbliższych dekad kluczowym wyzwaniem stanie się ograniczanie skutków depopulacji oraz budowanie nowych impulsów rozwojowych dla ośrodków subregionalnych.

Wnioski zawarte w publikacji nie stanowią zamkniętego katalogu rozwiązań. Są zaproszeniem do dyskusji nad polityką rozwoju opartą na współpracy, policentryczności i wzmacnianiu sieci powiązań pomiędzy miastami różnej wielkości. Przyszłość regionu nie zależy bowiem wyłącznie od sukcesu jego największego ośrodka, lecz od zdolności do tworzenia spójnego systemu osadniczego zapewniającego mieszkańcom bezpieczeństwo, dostęp do usług publicznych, wysoką jakość życia oraz możliwość rozwoju niezależnie od miejsca zamieszkania.

Mam nadzieję, że przedstawione opracowanie stanie się wartościowym głosem w debacie o przyszłości Dolnego Śląska oraz inspiracją do dalszych prac nad nowoczesną i odpowiedzialną polityką regionalną.

Grzegorz Roman
Dyrektor Departamentu Rozwoju Miast i Aglomeracji
Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego
Inicjator opracowania

1 WPROWADZENIE: ZAŁOŻENIA I CELE, ŹRÓDŁA I METODY BADAŃ

W Polsce, po przystąpieniu do Unii Europejskiej w 2004 r. przyspieszyły zmiany społeczno-gospodarcze, związane zarówno z integracją polityczną i ekonomiczną, jak i z postępem technologicznym. Procesy te są dodatkowo wzmacniane przez trendy demograficzne, w tym bezwzględny spadek liczby ludności, migracje oraz starzenie się populacji, co prowadzi do dywergencji i polaryzacji, szczególnie widocznej w układzie terytorialnym. Zachodzi tym samym ewolucja systemu osadniczego, w tym miejskiego, który stanowi podstawowy składnik zagospodarowania przestrzennego, różnicując się zarówno w skali krajowej, jak i regionalnej.

Na tym tle głównym celem opracowania jest identyfikacja zachodzących zmian w województwie dolnośląskim, ze szczególnym uwzględnieniem ostatnich dwóch dekadach, oraz analiza podstawowych prawidłowości (regularności) wraz z próbą prognostycznej oceny sytuacji w perspektywie kolejnego pokolenia (do 2050 r.). Cele szczegółowe przedstawiają się następująco:

- a) uporządkowanie najnowszego stanu wiedzy nad klasyfikacjami, typologiami i delimitacjami miast i miejskiego systemu osadniczego, w tym w zakresie miejskich obszarów funkcjonalnych w województwie dolnośląskim;
- b) rozpoznanie trendów społeczno-gospodarczych, w tym demograficznych, wpływających na różnicowanie się poziomu rozwoju oraz kształtowanie się miejskiego systemu osadniczego zwłaszcza w ostatnich dwóch dekadach (2004-2023) wraz z perspektywą do 2050 r.;
- c) rozpoznanie powiązań funkcjonalnych, dających podstawy do identyfikacji ciążących społeczno-gospodarczych i regionalizacji województwa;
- d) zaproponowanie i implementacja metodyki klasyfikacyjnej (typologicznej i delimitacyjnej) służącej do hierarchizacji systemu osadniczego i delimitacji miejskich regionów funkcjonalnych;
- e) przeprowadzenie ww. hierarchizacji i delimitacji;
- f) sformułowanie przesłanek dla polityki rozwoju, w tym w zakresie łagodzenia negatywnych skutków depopulacji, ograniczania polaryzacji i przeciwdziałania zjawiskom kryzysowym.

W opracowaniu wykorzystano szereg danych – przede wszystkim ilościowych, a także jakościowych. W szczególności:

- przeprowadzono kwerendę publikacji naukowych oraz opracowań eksperckich i strategicznych dotyczących klasyfikacji, typologii, delimitacji, regionalizacji itd. dotyczących województwa dolnośląskiego i jego miejskiego systemu osadniczego;
- wykorzystano dane z krajowej statystyki publicznej, zarówno powszechnie dostępne (Bank Danych Lokalnych, inne centralne rejestry), jak i niepublikowane (międzygminne macierze przemeldowań);

W opracowaniu wykorzystano następujące metody: przegląd badań, statystyki opisowe, analizę trendów, analizę korelacji, analizę wskaźnikową, a także klasyfikację i typologię

przestrzenną oraz metody kartograficzne, w tym izochronowe. Szczegółowy opis tych metod znajduje się w poszczególnych rozdziałach, w tym w części przypadków – ze względu na obszerność opisu metodyki stosowanej dla konkretnych źródeł i wskaźników odsyłając do dostępnej publicznie literatury.

Należy zwrócić uwagę na niedostateczny stan niektórych danych statystycznych, który utrudnia lub uniemożliwia prowadzenie rzetelnych analiz, zwłaszcza demograficznych. Wynika to z różnych sposobów rejestracji ludności². Największe zaufanie można mieć do danych spisowych, w szczególności z lat 1988, 2002 i 2021. W przypadku spisu z 2011 r., który opierał się wyłącznie na źródłach administracyjnych, jego wartość analityczna jest zasadniczo porównywalna z danymi pochodzącymi z Banku Danych Lokalnych GUS (BDL).

² Dotyczy to m.in. krajowej i międzynarodowej definicji ludności przyjmowanej przez GUS (2024), aczkolwiek nie wyjaśnia to wszystkich nieścisłości różnic w faktycznym zamieszkanu przez większość czasu danej osoby i jej rejestracji. Zob.: https://prod-zmp.s3.pl-waw.scw.cloud/uploads/document/content_file/1502/Komunikat_Głównego_Urzędu_Statystycznego_dotyczący_kwestii_liczenia_ludności.pdf

2 STAN BADAŃ I CECHY CHARAKTERYSTYCZNE SYSTEMU OSADNICZEGO

Województwo dolnośląskie jest jednym z lepiej zbadanych regionów kraju pod względem zróżnicowań społeczno-gospodarczych. Wynika to przede wszystkim z silnej pozycji akademickiej Wrocławia, w którym rozwinęły się badania społeczno-demograficzne i osadnicze, w tym analizy klasyfikacyjne i morfologiczne (tzw. wrocławska szkoła badań osadniczych, rozwijana głównie przez geografów i urbanistów od lat 60. ubiegłego wieku). Przegląd literatury z tego zakresu można znaleźć w pracach poświęconych tematyce ludnościowej i społecznej (Ciok, 1994; Cieślak, 1999; Huk, 2004; Mlek, 2004; Damurski, 2006; Górecka in., 2009; Krzysztofik i Szmytkie, 2011; Brezdeń i in., 2012; Szmytkie i Tomczak, 2018 i in.).

Po drugie, silne zaplecze naukowe sprzyjało powstaniu i działalności regionalnych biur planowania, zwłaszcza we Wrocławiu i Jeleniej Górze. Dzięki temu województwo dolnośląskie dysponuje bogatą tradycją oraz dorobkiem naukowo-eksperckim w zakresie szeroko rozumianych badań regionalnych i lokalnych. Region był m.in. przedmiotem szeroko zakrojonych, kompleksowych studiów diagnostycznych i strategicznych (np. Brezdeń i in., 2010; Korzeń, 2010; Zaleski i in. 2011; Bal-Domańska i in., 2012; Galar i Zaleski, 2012; Korf i in., 2012; UMWD, 2012; Stańczyk, 2012, liczne raporty Instytutu Rozwoju Terytorialnego we Wrocławiu (np. IRT, 2016a; 2017; 2020; 2021³), oraz specjalnie powołana seria „Studia nad Rozwojem Dolnego Śląska”). Wyniki tych badań posłużyły do opracowania i przyjęcia kolejnych strategii rozwoju województwa (2000, 2005, 2013, 2018) oraz innych dokumentów wizyjno-strategicznych i planistycznych (np. *Kontrakt Terytorialny dla Dolnego Śląska*; UMWD, 2014).

W świetle dotychczasowych badań, województwo dolnośląskie jest regionem o wykształconym i po 1989 r. o dość ustabilizowanym systemie osadniczym, charakteryzującym się dużą inercją procesów demograficznych wpływających na kształtowanie się sieci miast. Do główne cech tego systemu należą:

- wysoki wskaźnik urbanizacji statystycznej (miasta w granicach administracyjnych) i funkcjonalnych (miasto wraz ze strefą podmiejską oraz inne silnie zurbanizowane obszary wiejskie, np. przemysłowe i turystyczne), co wynika z przeszłości historycznej (adopcja przedwojennego systemu osadniczego na tzw. Ziemiach Zachodnich i Północnych);
- silne zurbanizowanie Sudetów, co na obszarach górskich w Polsce jest nietypowe (Miszewska, 1989);
- wczesne wyludnianie się Sudetów, charakterystyczne w całym okresie powojennym, dotyczące nie tylko obszarów wiejskich, ale także miast obszarów zurbanizowanych (Kuszpit, 1989); pomimo w zasadzie całkowitej wymiany ludności po II wojnie światowej (Kosiński, 1960). Miasta sudeckie są jednymi z najbardziej charakterystycznych i skoncentrowanych

³ Dostępne pod adresem https://www.irt.wroc.pl/strona-147-biblioteka_opracowan.html.

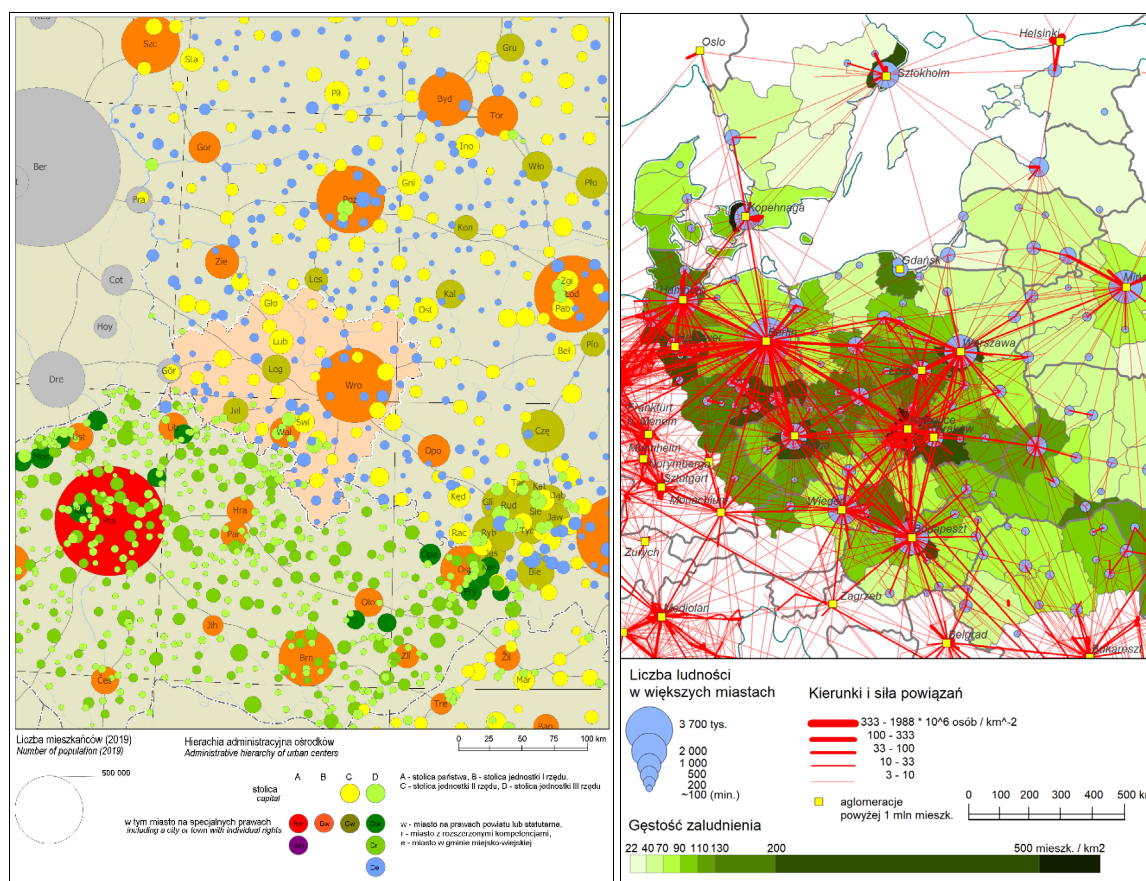
geograficznie w wyludnianiu się miast w Polsce (Kantor-Pietraga, 2014), ale i w regionie Europy Środkowo-Wschodniej (Stryjakiewicz, 2014);

– silne umiastowienie, tj. rozbudowana sieć miast wynikająca z przeszłości historycznej (począwszy od średniowiecza), w związku z czym tzw. strefy bezmiejskie są stosunkowo niewielkie (Szmytkie, 2015);

– procesy rozpraszania zabudowy, związane nie tylko z typową suburbanizacją w strefach podmiejskich (Mayer i Szmytkie, 2015; Maciejuk, 2015);

– w zasadzie pasowy (równoleżnikowo-skośny) układ obszarów najbardziej zurbanizowanych (Łoboda, 1993; Stacherzak, 2014), nawiązujący do historycznych (Krzysztofik, 2012) i współczesnych (Komornicki i in., 2013) szlaków handlowych i pasm rozwojowych, jakkolwiek bardziej szczegółowe analizy wskazują raczej na bardziej rozproszony układ zabudowy w regionie (IRT, 2016b);

– na tle szerszego regionu Europy Środkowej centralne położenie w układzie ciążen grawitacyjnych między Berlinem i konurbacją katowicką/Krakowem oraz między Warszawą i Pragą (ryc. 2.1).

Ryc. 2.1. Sieć miejska w województwie dolnośląskim i w regionie Europy Środkowo-Wschodniej

Źródło: na podstawie: Śleszyński, P., & Czapiewski K. (red.) (2020). *Atlas Wyszehradzki*. Warszawa: Instytut Współpracy Polsko-Węgierskiej im. Wacława Felczaka, Polskie Towarzystwo Geograficzne.

Województwo dolnośląskie na tle innych regionów Polski, cechuje się przeciętnym stopniem monocentryczności: w roku 2023 indeks HHI⁴ wyniósł 0,134, co dawało mu 9. miejsce wśród 16 województw. Jednak w latach 2004-2023 zaszły znaczące zmiany – indeks HHI wzrósł o 20%, osiągając poziom 0,134, co było najwyższym wzrostem w kraju (tabela 2.1). Jeszcze wyraźniej zmiany te były widoczne w kategorii ludności w wieku produkcyjnym mobilnym, stanowiącej podstawę rozwoju (rodziny z dziećmi generujące najwyższy popyt konsumpcyjny i inwestycje w gminach) oraz funkcjonowania rynku pracy. Wskaźnik HHI w tej grupie wzrósł prawie o połowę (47%) osiągając poziom 0,177. Był to wzrost dwukrotnie wyższy, niż w kolejnym województwie – podkarpackim – gdzie HHI zwiększył się o 27%, częściowo w wyniku powiększenia terytorialnego Rzeszowa.

Tabela 2.1. Wartości wskaźnika koncentracji HHI dla rejestrowanej populacji ogółem i w wieku produkcyjnym w województwach w latach 2004 i 2023

Województwo	Populacja ogółem		Wiek produkcyjny mobilny (20-44 lata)		Zmiana (2004=100)	
	2004	2023	2004	2023	ogółem	wiek produkcyjny mobilny
Dolnośląskie	0,112	0,134	0,120	0,177	120	147
Kujawsko-pomorskie	0,132	0,129	0,133	0,134	98	101
Lubelskie	0,145	0,148	0,158	0,168	102	107
Lubuskie	0,089	0,099	0,091	0,100	112	110
Łódzkie	0,228	0,214	0,222	0,228	94	103
Małopolskie	0,231	0,252	0,247	0,306	109	124
Mazowieckie	0,268	0,281	0,269	0,321	105	119
Opolskie	0,093	0,100	0,096	0,105	108	109
Podkarpackie	0,072	0,083	0,075	0,095	115	127
Podlaskie	0,196	0,203	0,212	0,218	104	103
Pomorskie	0,139	0,150	0,141	0,167	108	118
Śląskie	0,038	0,036	0,038	0,037	95	98
Świętokrzyskie	0,167	0,154	0,178	0,164	92	92
Warmińsko-mazurskie	0,080	0,081	0,085	0,086	102	101
Wielkopolskie	0,102	0,098	0,109	0,122	96	112
Zachodniopomorskie	0,144	0,144	0,149	0,155	100	104

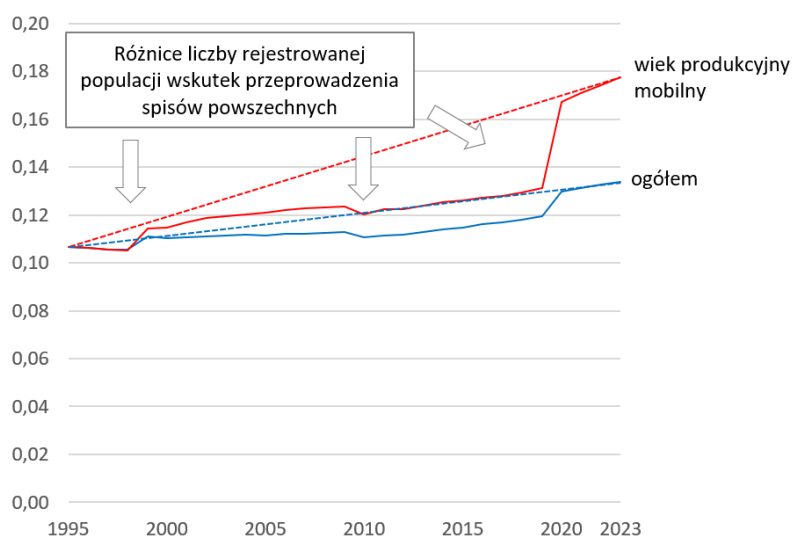
Źródło: na podstawie danych GUS (Bank Danych Lokalnych).

Dokładniejsza analiza obejmująca lata 1995-2023 wskazuje, że w województwie dość systematycznie zachodziła postępująca polaryzacja w obrębie miejskiego systemu osadniczego. Formułowanie jednoznacznych wniosków utrudnia jednak problem przeszacowania liczby ludności w miastach położonych na obszarach peryferyjnych oraz niedoszacowania aglomeracji wrocławskiej. W jej przypadku, zwłaszcza według wyników spisu powszechnego z 2021 r. odnotowano znaczną nadwyżkę młodszej dorosłej populacji (ryc. 2.2). Można jednak wskazywać, że polaryzacja w województwie ma charakter nie tylko

⁴ Formuła HHI (Herfindahla-Hirschmana) informuje o koncentracji w danym zbiorze i wyraża się wzorem:

$$HHI = \sum_{i=1}^N (MS_i)^2$$
, gdzie MS_i oznaczają udziały poszczególnych elementów zbioru, w tym przypadku ludności miast. Wartość wskaźnika HHI waha się w zakresie od $1/n$ (gdzie n to liczba wszystkich miast) w przypadku braku polaryzacji do 1 w przypadku całkowitej polaryzacji (ludność miejska skupiona w jednym mieście). Wskaźnik HHI oryginalnie był stosowany zwłaszcza w określaniu poziomu konkurencyjności przedsiębiorstw na danym rynku.

ilościowy (koncentracja liczby ludności ogółem), lecz także jakościowy, przejawiający się w koncentracji młodszej części populacji dorosłej.

Ryc. 2.2.
koncentracji HHI
województwa dolnośląskiego w latach 1995-2023

Wskaźnik
dla miast

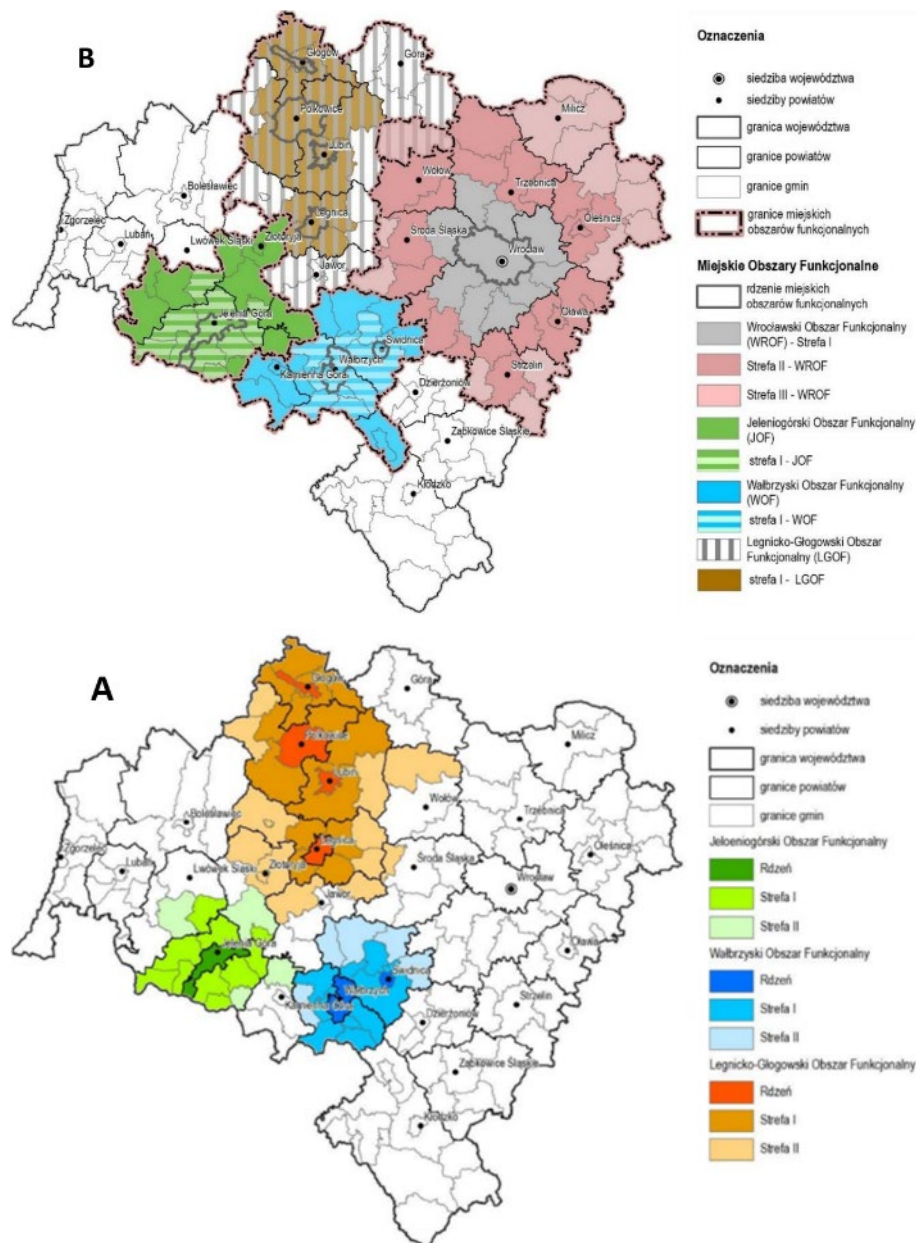
Źródło: na podstawie danych GUS (Bank Danych Lokalnych).

Jak wspomniano, miejski system osadniczy województwa był wielokrotnie przedmiotem różnego rodzaju klasyfikacji i hierarchizacji, zarówno ogólnopolskich, jak i regionalnych. W najnowszej analizie Instytutu Rozwoju Miast i Regionów (Sobala-Gwosdz i in., 2024) dotyczącej hierarchii funkcjonalnej miast wyróżniono w Polsce siedem rzędów hierarchicznych. Zdaniem autora, będącego recenzentem tego opracowania stwierdzono, że jest to obecnie najbardziej wyczerpująca klasyfikacja funkcjonalna miast w Polsce, której szczególną zaletą jest wykorzystanie licznych źródeł danych wykraczających poza statystykę publiczną. W województwie dolnośląskim wyróżniono: jedną metropolię ponadregionalną (II rząd, Wrocław), brak aglomeracji regionalnych III rzędu (np. Częstochowa, Opole, Zielona Góra), pięć ośrodków subregionalnych (III rząd, Jelenia Góra, Legnica, Lubin, Świdnica i Wałbrzych), jedenaście silnych ośrodków ponadlokalnych (V rząd, m.in. Głogów, zwykle klasyfikowany rząd wyżej) oraz ponad dwadzieścia słabych ośrodków ponadlokalnych (VI rząd).

W aktualnej strategii rozwoju województwa z 2018 r. nie przeprowadzono klasyfikacji miast. Natomiast w zapisach strategii z 2013 r. znajduje się następujące stwierdzenie (s. 7), że „wśród 91 miast wiodącą rolę pełni Wrocław, a główne ośrodki o znaczeniu regionalnym to: Jelenia Góra, Legnica i Wałbrzych. Sieć uzupełniają ośrodki subregionalne i powiatowe, takie jak: Lubin, Głogów, Świdnica, Kłodzko, Bolesławiec czy Polkowice oraz szereg mniejszych jednostek miejskich oraz wiejskich regionu.” Kilka klasyfikacji miast opracował Instytut Rozwoju Terytorialnego, najczęściej w ramach prac nad raportami o stanie rozwoju województwa (np. IRT, 2021). Instytucja ta przygotowała również opracowania dotyczące miejskich obszarów funkcjonalnych (MOF), w których pośrednio wskazano na wyższą rangę funkcjonalną ośrodków. Poza Wrocławiem były to (IRT, 2016, 2020) obszary przyjęte w strategii rozwoju województwa oraz zdelimitowane na potrzeby planu zagospodarowania przestrzennego województwa (ryc. 2.3):

- 1) Jelenia Góra, będąca rdzeniem Jeleniogórskiego Obszaru Funkcjonalnego (JOF);
- 2) Wałbrzych i Świdnica, będące dwubiegunowym rdzeniem Wałbrzyskiego Obszaru Funkcjonalnego (WOF);
- 3) Legnica i Głogów, będące dwubiegunowym rdzeniem Legnicko-Głogowskiego Obszaru Funkcjonalnego (LGOF).

Ważniejsze klasyfikacje miast województwa zestawiono w tabeli 2.2.

Ryc. 2.3. Miejskie obszary funkcjonalne wyznaczone dla potrzeb planu zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego

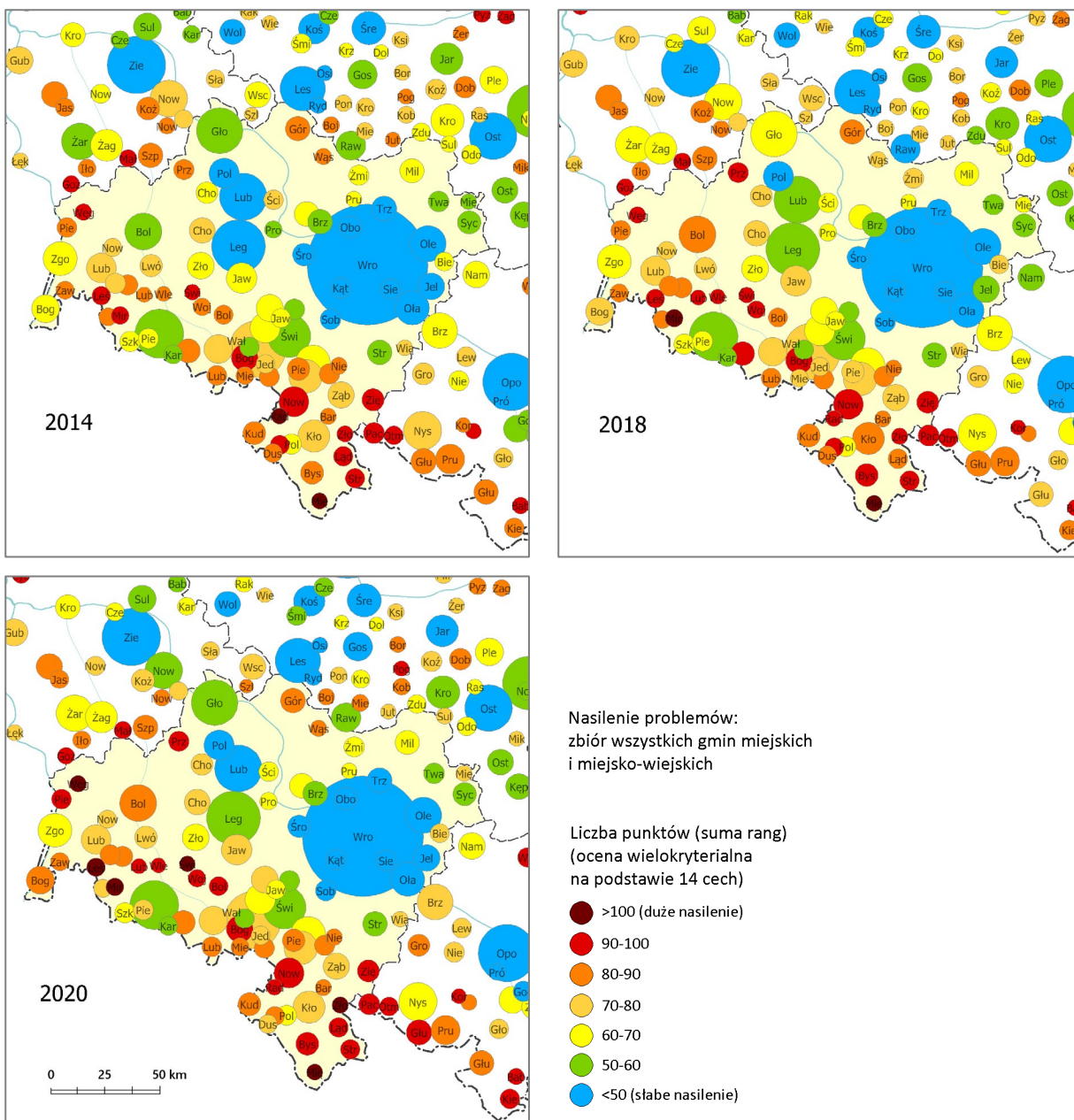
Źródło: A – IRT (2016). *Analiza gęstości i rozkładu zabudowy w województwie dolnośląskim (w ramach prac nad planem zagospodarowania województwa dolnośląskiego)*. Wrocław: Instytut Rozwoju Terytorialnego; B – IRT (2020). *Miejskie Obszary Funkcjonalne w województwie dolnośląskim w perspektywie wsparcia polityki rozwoju 2021-2027*. Wrocław: Instytut Rozwoju Terytorialnego.

Tabela 2.2. Klasyfikacje miast powyżej 20 tys. mieszkańców według różnych źródeł

Miasto/ ośrodek	Liczba mieszk. (2023, tys.)	KPZK 2030 (MRR, 2011)	SRWD (2013)	Śleszyński i in. (2019)	IRT (2021, raport o stanie woje- wództwa)	IRT (2024, dostępność usług w miastach co najmniej powiatowych)	IRMiR (Sobala- Gwosdz i in., 2024)
Wrocław	673,7	jeden z 10 najważniejszych ośr. w kraju	wiodący	metropolitalny ukształtowany	wojewódzki	bardzo wysoka	II metropolia ponadregionalna
Wałbrzych	100,3	jeden z 14 ośr. regionalnych	regionalny	subregionalny	regionalny	bardzo wysoka	IV subregionalny
Legnica	91,9	jeden z 14 ośr. regionalnych	regionalny	subregionalny	regionalny	bardzo wysoka	IV subregionalny
Jelenia Góra	75,1		regionalny	subregionalny	regionalny	bardzo wysoka	IV subregionalny
Lubin	67,6		subregionalne i powiatowe	subregionalny	subregio- nalny	wysoka*	IV subregionalny
Głogów	62,0		subregionalne i powiatowe	subregionalny	subregio- nalny	wysoka	V ponadlokalny silny
Świdnica	52,9		subregionalne i powiatowe	ponadlokalny nieaglomeracyjny	subregio- nalny	wysoka*	IV subregionalny
Bolesławiec	37,1		subregionalne i powiatowe	ponadlokalny nieaglomeracyjny	lokalny I stopnia	średnia	V ponadlokalny silny
Oleśnica	35,1			ponadlokalny nieaglomeracyjny	lokalny I stopnia	średnia*	II metropolia ponadregionalna
Oława	33,2			ponadlokalny nieaglomeracyjny	lokalny I stopnia	średnia*	V ponadlokalny silny
Dzierżoniów	30,6			ponadlokalny nieaglomeracyjny	lokalny I stopnia	średnia	V ponadlokalny silny
Zgorzelec	28,9			ponadlokalny nieaglomeracyjny	lokalny I stopnia	średnia*	V ponadlokalny silny
Bielawa	28,0			ponadlokalny nieaglomeracyjny	lokalny III stopnia		VI ponadlokalny
Kłodzko	24,8		subregionalne i powiatowe	ponadlokalny nieaglomeracyjny	lokalny I stopnia	wysoka	V ponadlokalny silny
Świebodzice	21,8			ponadlokalny nieaglomeracyjny	lokalny III stopnia		VI ponadlokalny
Polkowice	21,4			lokalny nieaglomeracyjny	lokalny I stopnia	średnia*	V ponadlokalny silny
Jawor	20,5			ponadlokalny nieaglomeracyjny	lokalny II stopnia	średnia	V ponadlokalny silny
Nowa Ruda	20,4			lokalny nieaglomeracyjny	lokalny III stopnia		VI ponadlokalny

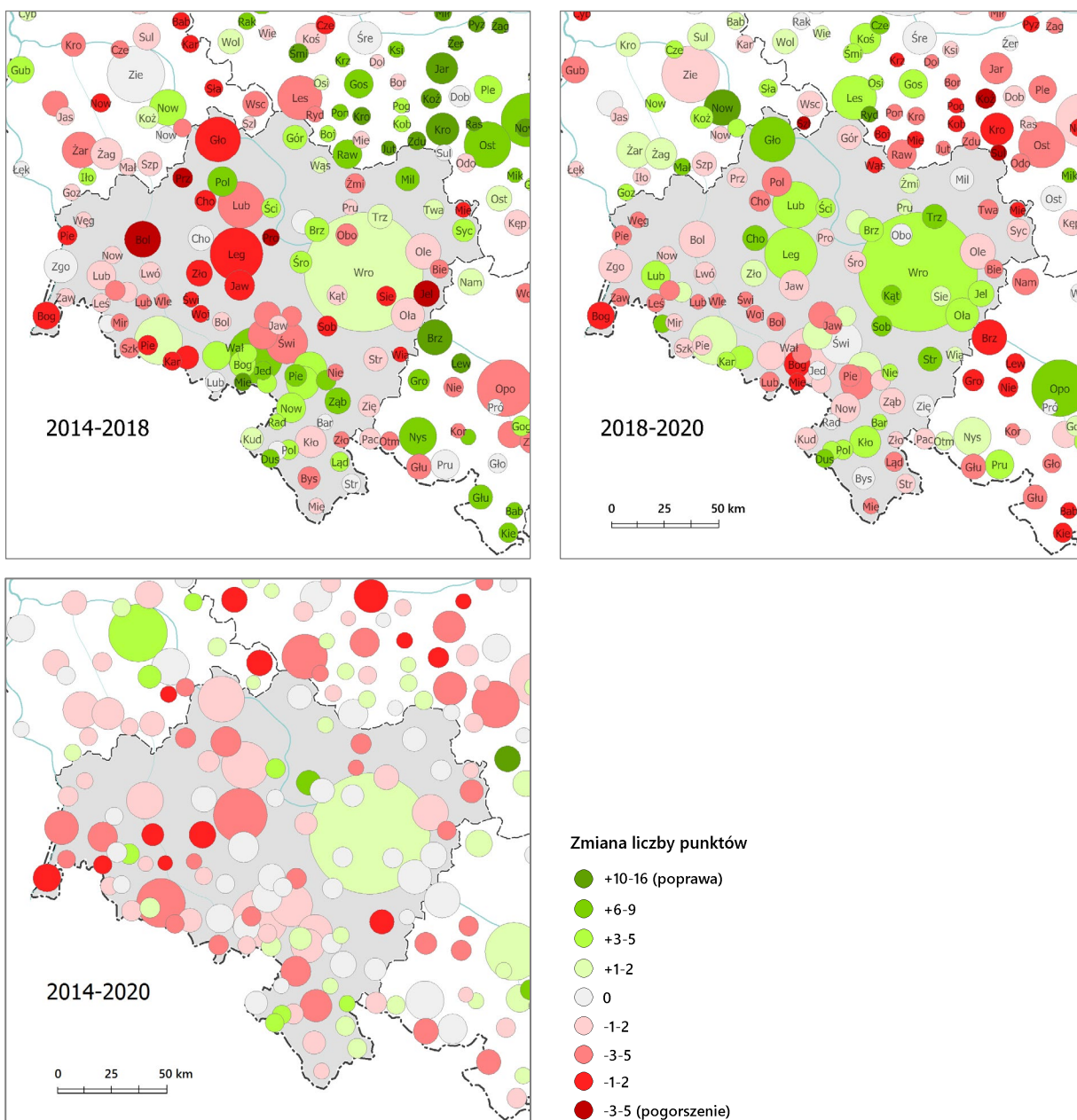
* miasta w opracowaniu IRT, 2024 które poprawiły swoją pozycję w latach 2017-2023. Źródło: jak w nagłówkach.

Specjalistycznym typem opracowań są delimitacje (wyznaczenia) oraz typologie tzw. miast tracących funkcje. Dotychczas wykonano pięć takich analiz (Śleszyński, 2017 – dla roku 2014 oraz kolejne aktualizacje dla lat 2016, 2018, 2020, 2022). Ewolucję wskaźników problemowości, określanych jako proces „tracenia funkcji”, a także wynikową klasyfikację tych miast przedstawiono na **ryc. 2.4-2.7** (dla trzech przekrojów, obejmujących stan na rok 2014, 2018 i 2020).

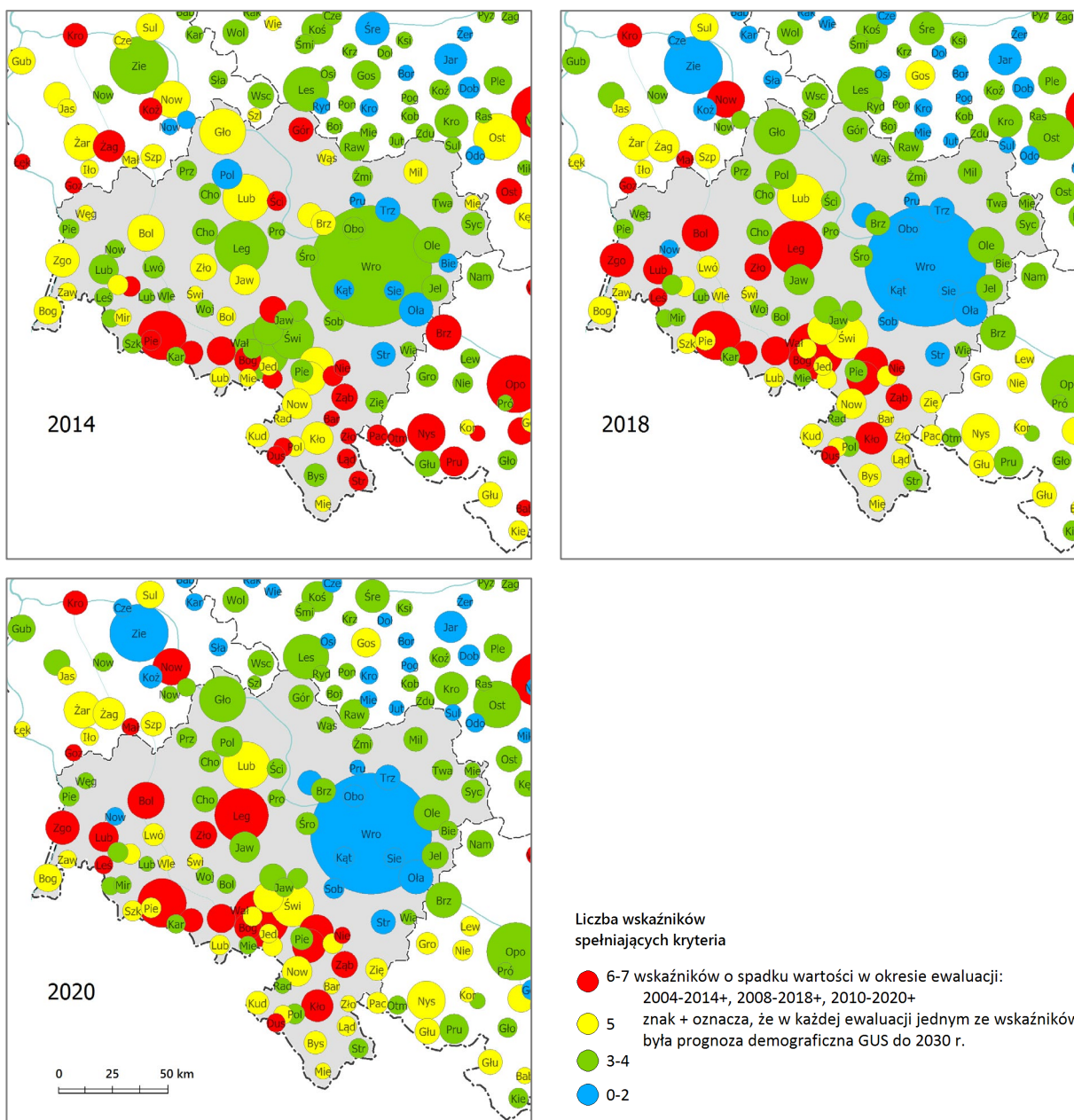
Ryc. 2.4. Kumulacja problemów społeczno-ekonomicznych w gminach miejskich i miejsko-wiejskich w województwie dolnośląskim i otoczeniu w latach 2014-2020

Źródło: na podstawie: Śleszyński i in. (2017); Śleszyński (2017), aktualizowane.

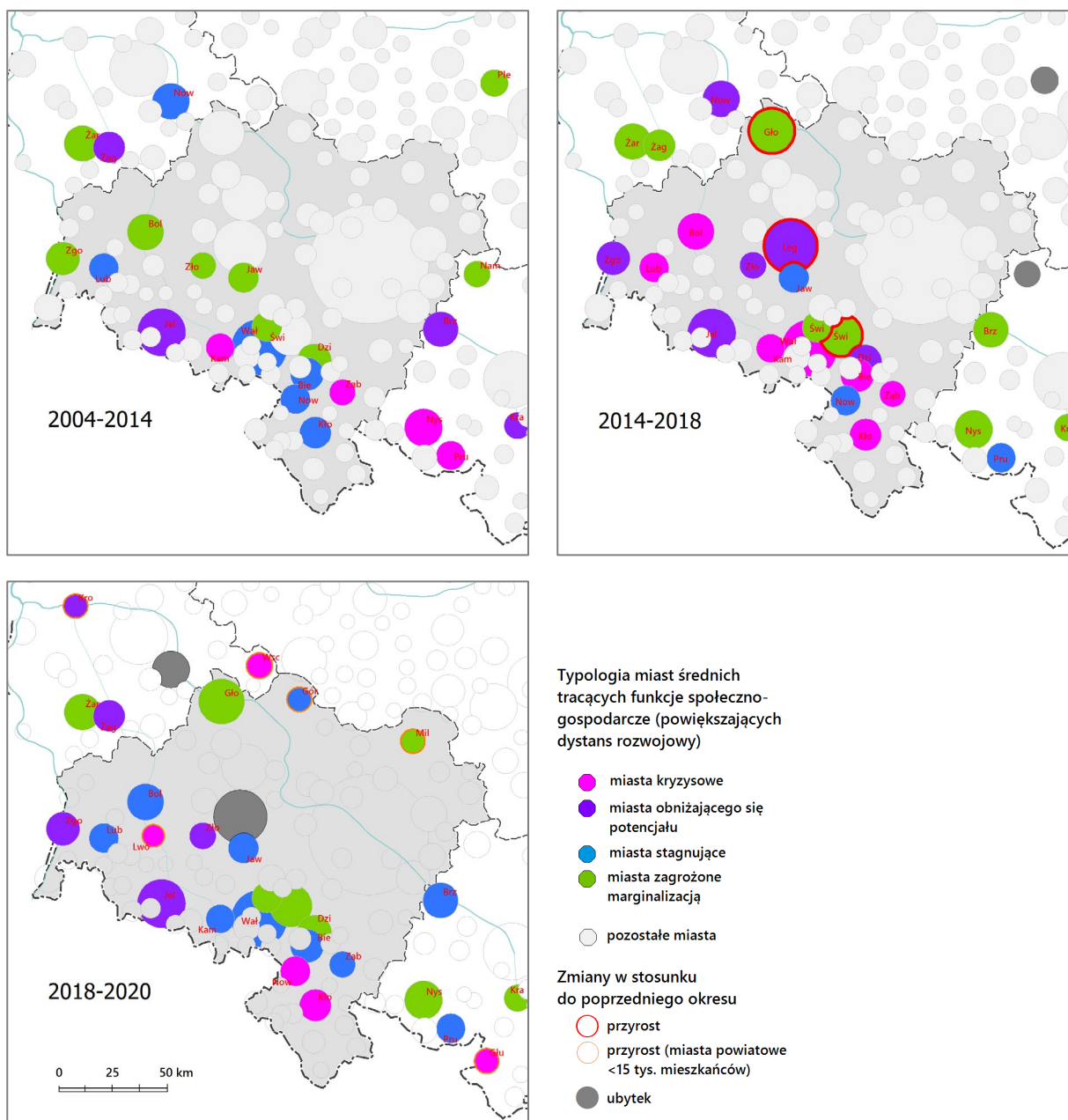
Ryc. 2.5. Zmiany w kumulacji problemów społeczno-ekonomicznych w gminach miejskich i miejsko-wiejskich w województwie dolnośląskim i otoczeniu w latach 2014-2020

Źródło: na podstawie: Śleszyński i in. (2017); Śleszyński (2017), aktualizowane.

Ryc. 2.6. Wyniki delimitacji miast średnich tracących funkcje w zakresie tzw. tracenia funkcji. Zbiory miast (gmin miejskich i miejsko-wiejskich) dla okresów: 255 (2004-2014+), 252 (2008-2018+) i 337 (2010-2020+)

Źródło: na podstawie: Śleszyński (2017), aktualizowane.

Ryc. 2.7. Końcowe wyniki delimitacji miast średnich tracących funkcje w zakresie tzw. tracenienia funkcji. Zbiory miast (gmin miejskich i miejsko-wiejskich) dla okresów: 255 (2004-2014+), 252 (2008-2018+) i 337 (2010-2020+)

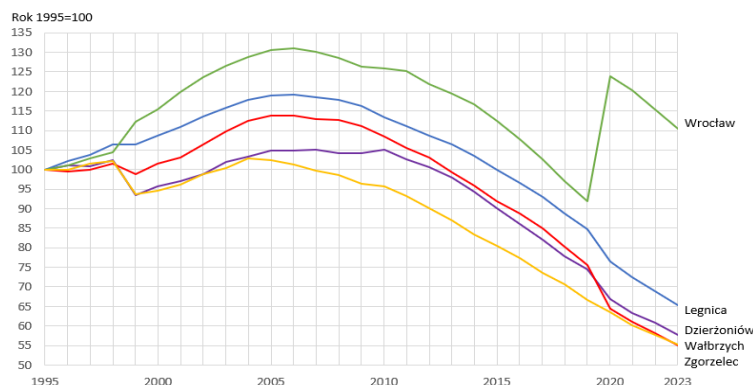
Źródło: na podstawie: Śleszyński (2017), aktualizowane.

3 GŁÓWNE TRENDY ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO: POLARYZACJA KRAJOWA I REGIONALNA

3.1. Uwagi ogólne

Aby móc rzetelnie ocenić procesy społeczno-gospodarcze, koniecznym warunkiem jest dysponowanie nie budzącymi wątpliwości danymi źródłowymi. Niestety, jeśli chodzi o statystykę, zwłaszcza demograficzną, budzi ona szereg zastrzeżeń. Do analizy trendów czasowych w przekrojach jednorocznych jedynym ogólnodostępnym źródłem są dane z Banku Danych Lokalnych (1995-2023). Istotnie różnią się one jednak w porównaniu z wynikami najnowszego spisu z 2021 r. Oczywiście jest to jedna z głównych ról spisów powszechnych – weryfikacja danych administracyjnych. Niemniej jednak wykazywane różnice są zbyt duże, aby na ich podstawie wnioskować o zmienności w krótszych, kilkuletnich interwałach.

Przykładowe zestawienia dla ludności w wieku 20-34 lata przedstawiono na **ryc. 3.1**. Jest to bardzo istotna część populacji, najczęściej znajdująca się na etapie zakładania rodzin. Na podstawie danych o tej grupie samorządy powinny podejmować strategiczne decyzje dotyczące m.in. rozwoju sieci szkół, mieszkalnictwa czy usług społecznych. W konsekwencji ocena zachodzących procesów oraz proponowanie działań w zakresie polityki społecznej obarczone są dużym ryzykiem. Przykładowo, wskutek zaniżenia liczby ludności (kobiet) w wieku rozrodczym o najwyższej płodności w największych miastach Polski – szczególnie we Wrocławiu, gdzie niedoszacowanie szacuje się na ok. 40% nieaktualny okazuje się pogląd, że do tej kategorii ośrodków powróciła wyższa dzietność wskutek poprawy warunków życia. W rzeczywistości tak się nie dzieje, ponieważ największe miasta szybciej i silniej podlegają procesom modernizacji, sekularyzacji oraz innym przemianom społeczno-kulturowym. To właśnie tam występują najbardziej sprzyjające warunki dla uwarunkowań i skutków tzw. drugiego przejścia demograficznego, takich jak wzrost liberalizmu obyczajowego i indywidualizmu, osłabienie postaw prorodzinnych, mniejsza skłonność do zawierania tradycyjnych małżeństw czy późniejszy wiek urodzenia pierwszego dziecka.

Ryc. 3.1. Wpływ spisów powszechnych 2002 i 2021 na rejestrowaną liczbę ludności w wieku 20-34 lata w wybranych miastach województwa dolnośląskiego w latach 1995-2023

Źródło: na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Powszechnie wiadomo, że z Polski wyjechała za granicę bardzo duża liczba osób, głównie młodych. Zjawisko to związane było z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej i otwarciem rynków pracy w wielu krajach europejskich, przy jednoczesnym kryzysie gospodarczym w Polsce, wysokim bezrobociu oraz wchodzeniu w dorosłość licznego wyżu demograficznego (będącego echem wcześniejszych wyżów z ok. 1975-1985 r.). W przypadku województwa dolnośląskiego w 2021 r. liczba osób przebywających za granicą wynosiła 122,0 tys., w tym 112,6 tys. przez okres dłuższy niż 12 miesięcy. Oznacza to, że około 4% populacji należy uznać za niezwiązaną terytorialnie z województwem. Odsetek ten przekracza 6% w powiatach: dzierzoniowskim, kamiennogórskim, kłodzkim, wałbrzyskim, ząbkowickim, a także w mieście Wałbrzychu. Skali tej nie równoważy imigracja. Choć łączna liczba imigrantów wynosi 156,3 tys., to osób przebywających w województwie przez 12 miesięcy i dłużej jest zaledwie 31,4 tys. Należy przy tym zaznaczyć, że są to dane sprzed wybuchu wojny w Ukrainie. Do tej kwestii powrócono w **podrozdziale 4.2** dotyczącym prognoz demograficznych.

W niniejszym rozdziale nie prowadzono szczegółowej analizy trendów demograficznych, takich jak przestrzenne zróżnicowanie urodzeń, zgonów, migracji i innych elementów składających się na zmiany w redystrybucji ludności. Tym bardziej nie analizowano struktury wieku, gdyż w poszczególnych jej kategoriach występują największe rozbieżności. Skoncentrowano się natomiast na tych zagadnieniach i metodach, które pozwalają uchwycić w sposób bardziej systemowy kluczowe regularności rozwoju osadniczego, związane z jego inercją i swoistym „długim trwaniem”.

Po pierwsze, analizowano zmiany w układzie kilku typów miast w województwie, wyodrębnionych na podstawie wstępnie przyjętej klasyfikacji hierarchicznej, obejmującej:

- A** – Wrocław jako stolicę województwa i metropolię o znaczeniu międzynarodowym;
- B** – miasta w strefie podmiejskiej Wrocławia, zdefiniowanej w delimitacji Miejskich Obszarów Funkcjonalnych (**Śleszyński, 2013**) (były to: Jelcz-Laskowice, Kąty Wrocławskie, Miękinia, Oborniki Śląskie, Oleśnica, Siechnice, Sobótka, Trzebnica);
- C** – miasta subregionalne z pewnymi cechami o znaczeniu regionalnym (Jelenia Góra, Legnica, Wałbrzych);
- D** – miasta typowo subregionalne (Głogów, Kłodzko, Lubin, Świdnica) i posiadające wykształcone pewne ich cechy (Bolesławiec), mające rozwinięte funkcje wyspecjalizowane o znacznym oddziaływaniu (Karpacz i Szklarska Poręba – turystyka i kultura, dwa największe ośrodki turystyczne w województwie i jedno z największych w Polsce – odpowiednio 7. i 11 miejsce w kraju pod względem liczby miejsc noclegowych, 3. i 6. miejsce jeśli nie brać pod uwagę dużych miast), trójpolarny układ Bielawa-Dzierżonów-Pieszyce, zakwalifikowany do tej grupy ze względu na łączny wysoki potencjał usługowo-przemysłowy, a także Zgorzelec (miasto podzielone/transgraniczne z niemieckim Görlitz, mającym wyraźne i ustabilizowane znaczenie subregionalne);
- E** – miasta-pozostałe siedziby starostw powiatowych, głównie o funkcjach lokalnych (Góra, Jawor, Kamienna Góra, Lubań, Lwówek Śląski, Milicz, Oława, Polkowice, Strzelin, Środa Śląska, Wołów, Ząbkowice Śląskie, Złotoryja);
- F** – pozostałe miasta, pełniące głównie funkcje lokalne, w tym w Sudetach będące często ośrodkami turystycznymi i uzdrowiskowymi o większym znaczeniu, ale bez swego rodzaju „masy krytycznej”, pozwalającej zaliczyć je do wyższego rzędu (58 miast, największe).

Po drugie, zajmowano się wybranymi zagadnieniami i funkcjami. W przypadku uwarunkowań demograficznych rozpoznano podstawowe trendy w dłuższym okresie, także w horyzoncie prognozy demograficznej do 2050 r. W większym stopniu zajęto się migracjami, które – jak wynika z wielu już badań, dobrze identyfikują hierarchię ośrodków pod względem wzrostu lub regresu społeczno-gospodarczego. Ponadto analizowano wybrane wskaźniki ekonomiczne i lokalizacyjno-gospodarcze: subregionalny PKB, dochody z CIT (w układzie gmin), miejsca noclegowe w obiektach 3-gwiazdkowych i wyżej (związane silnie z delegacjami i tzw. turystyką biznesową) oraz siedziby dużych spółek prawa handlowego.

3.2. Redystrybucja ludności w latach 1995-2023

Obserwowane rejestrowane zmiany liczby ludności przedstawiono w tabeli 3.1 oraz na ryc.

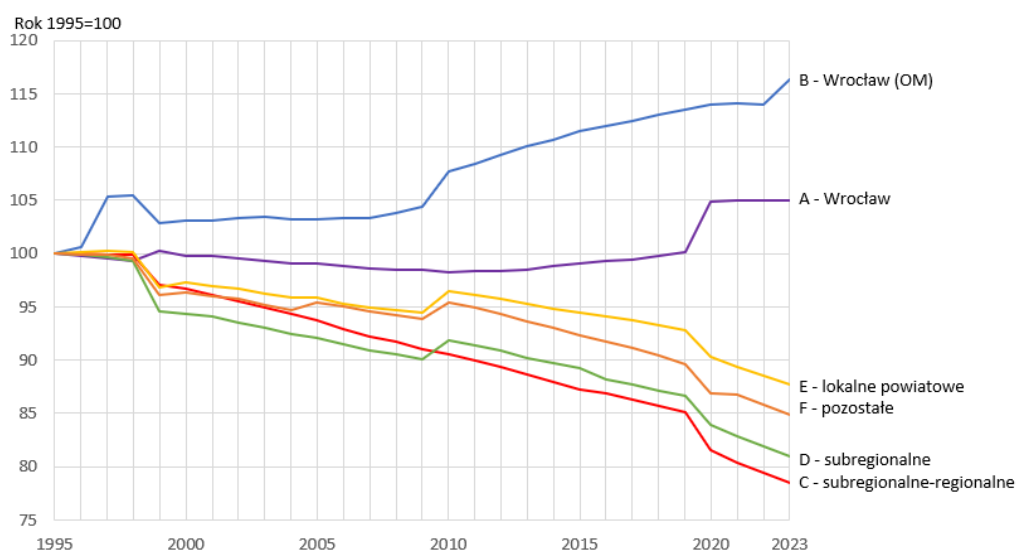
3.2. Ujawniają się charakterystyczne prawidłowości (w sensie regularności):

- a) najsilniej wzrosły miasta w strefie podmiejskiej Wrocławia, a ten wzrost na tle innych stref podmiejskich dużych miast w Polsce był jednym z największych (Śleszyński i in., 2021). Przy tym szybszy przyrost ludności następował w drugim przedziale czasu (2009-2023) i było to zjawisko charakterystyczne w całym kraju. Powodem przyśpieszenia suburbanizacji było wystąpienie trzech głównych czynników: (1) ujawnienia się wyżu demograficznego (echa wyżu lat 1970/1980), (2) poprawa sytuacji gospodarczej po wejściu Polski do Unii Europejskiej połączona ze wzrostem aspiracji mieszkaniowych, (3) związana z poprawą gospodarczą i niższą inflacją akcja uruchomienia komercyjnych kredytów mieszkaniowych;
- b) dość podobne czynniki decydowały o wzroście Wrocławia, przy czym na przełomie XX i XXI w. obserwowany był nawet spadek liczby ludności. Przyrost ludności w stolicy Dolnego Śląska nie był tak spektakularny, jak w przypadku jego strefy podmiejskiej, niemniej łącznie koncentracja ludności miejskiej na obszarze metropolitalnym Wrocławia wzrosła z 34% w roku 1995 do 40% w roku 2023. Jest to główna stwierdzona prawidłowość (regularność) w rozwoju systemu osadniczego województwa, świadcząca o wyraźnej polaryzacji w obrębie miejskiego systemu osadniczego (systemu miast);
- c) w pozostałych kategoriach następował spadek liczby ludności, w tym najbardziej dotkliwy w miastach subregionalnych (większych – minus 22% w latach 1995-2023, w mniejszych – minus 19%). Jest to szczególnie niepokojący wniosek. M.in. Wałbrzych jest jednym z najszybciej wyludniających się miast tej wielkości i rangi w kraju (w latach 1995-2023 liczba ludności spadła o blisko 40%, a realnie zapewne więcej w związku z przeszacowaniem stanów ludności). W Pieszycach i Stroniu Śląskim ubytek ludności zbliża się do 50%;
- d) tempo zmian jest wyraźnie szybsze w drugim okresie, co jest związane z przyśpieszeniem procesów społeczno-ekonomicznych i osadniczych po wejściu Polski do Unii Europejskiej;
- e) w warunkach coraz niższej dzietności, głównym mechanizmem redystrybucji ludności stały się migracje (o czym mowa w kolejnym podrozdziale);
- f) należy pamiętać, że wyludnianie się mniejszych miast w Polsce nie jest zjawiskiem nowym i np. w Sudetach występowało w całym okresie po II wojnie światowej (Eberhardt, 1989; Ciok 1994). Nowym zjawiskiem jest spadek liczby ludności miast średnich. W roku 2023 poza obszarem metropolitalnym Wrocławia spadła liczba ludności w 81 spośród 84 miast (powyżej 2% w Bystrzycy Kłodzkiej, Karpaczu, i Kamiennej Górze), a wzrosła jedynie w Lubomierzu, Oławie i Węglińcu (wzrosty poniżej 1%).

Tabela 3.1. Zmiany rejestrowanej liczby ludności w typach miast województwa dolnośląskiego w latach 1995-2023

Typ ośrodków	Rejestrowana liczba ludności (tys.)			Koncentracja (miasta w województwie = 100)			Zmiana liczby ludności (%)		
	1995	2009	2023	1995-2009	2009-2023	1995-2023	1995	2009	2023
A - Wrocław	642,0	632,1	673,7	-1,5	6,6	4,9	30,0	31,3	34,7
B - Wrocław (OM)	86,0	89,8	100,1	4,4	11,4	16,3	4,0	4,4	5,2
C - subregionalne-regionalne	340,6	310,1	267,4	-9,0	-13,8	-21,5	15,9	15,3	13,8
D - subregionalne	430,9	388,1	348,7	-9,9	-10,1	-19,1	20,1	19,2	18,0
E - lokalne powiatowe	231,6	218,6	203,2	-5,6	-7,1	-12,3	10,8	10,8	10,5
F - pozostałe	408,0	382,8	346,4	-6,2	-9,5	-15,1	19,1	18,9	17,9
Ogółem	2 139,1	2 021,6	1 939,5	-5,5	-4,1	-9,3	100,0	100,0	100,0

Źródło: na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Ryc. 3.2.
Zmiany liczby
rejestrowanej

liczby ludności w typach miast województwa dolnośląskiego w latach 1995-2023

Uwaga: skoki wartości liczbowych na wykresie wynikają z aktualizacji danych (w tym tzw. aktualizacji wstecznej) kolejnymi spisami powszechnymi, w tym spis 2011 okazał się niewiarygodny dla miast małych i średnich, gdyż zamiast spadku, odnotowano wzrost liczby ludności.

Źródło: na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

3.3. Prognoza liczby ludności w latach 2022-2050 i ewentualny wpływ imigracji zagranicznej

Wyniki wcześniejszych prognoz demograficznych, zarówno przygotowanych przez GUS (2013, 2017), jak i opracowanych specjalnie na potrzeby regionu (Górecka i in., 2016), nie potwierdziły się. Wynikało to zarówno z wadliwie przyjętych oszacowań stanów wyjściowych populacji, jak też nazbyt optymistycznych założeń dzietności. Najnowsza prognoza dla GUS (2023a) dla gmin wykonana została już z uwzględnieniem wyników NSP 2021, a więc jest znacznie bardziej wartościowa dla celów praktycznych. Oprócz tego została wykonana

prognoza dla tzw. ludności rezydującej (GUS 2023b), w której przyjęcie międzynarodowej definicji ludności powinno skutkować jeszcze lepszym dopasowaniem w przyszłości (choć zapewne też okaże się przeszacowana dla obszarów peryferyjnych). Niestety, te drugie studium zostało wykonane tylko dla poziomu powiatów.

Wyniki prognozy GUS w wersji projekcyjnej dla gmin przedstawiono w tabeli 3.3 oraz na ryc. 3.3. Spodziewane są następujące tendencje:

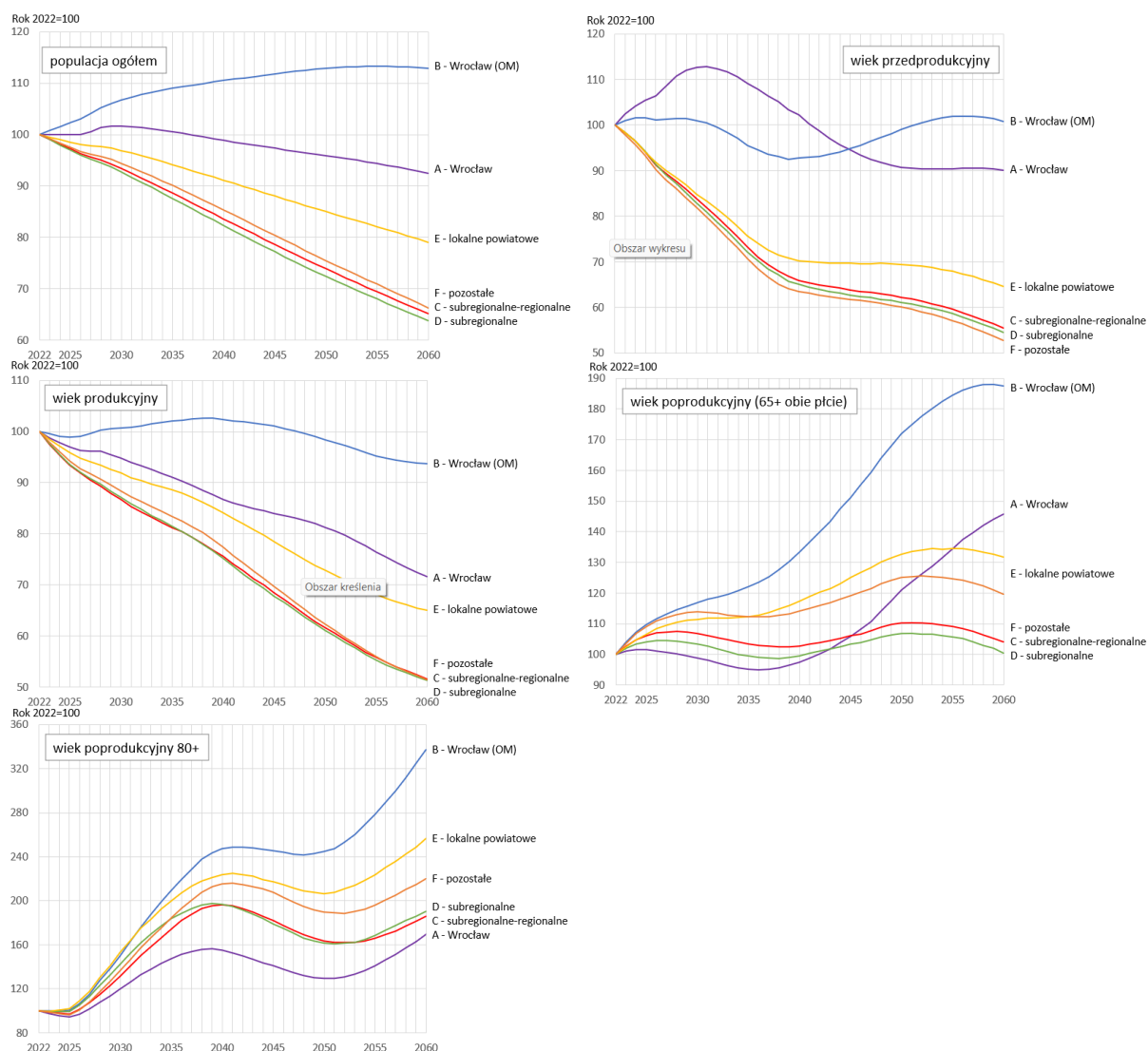
- a) w latach 2022-2060 spadek liczby ludności miast z 2,3 do 1,8 mln, czyli o ponad 20%. W tym, miasta średnie (kategoria C i D) mogą „skurczyć” się o ponad 1/3. Grozi to traceniem pozycji w hierarchii osadniczej, tj. przesuwaniem się w dół tej hierarchii;
- b) szczególnie groźny w powyższym kontekście jest spadek populacji w wieku produkcyjnym. Zmniejszenie się zasobów pracy nawet o połowę (miasta średnie) grozi silnym kryzysem gospodarczym, wręcz „zapaścią” miast, które swoją pozycję zbudowały na przemyśle i usługach;
- c) prognozowany spadek liczby ludności wieku produkcyjnym we Wrocławiu o prawie 30% spowoduje silniejsze „wysysanie” z regionu, przez co prognoza dla innych, mniejszych miast może być jeszcze bardziej katastrofalna w skutkach;
- d) nastąpią poważne zmiany w strukturze wieku: wzrośnie zwłaszcza populacja najstarsza w wieku poprodukcyjnym (przeciętnie o 27%, najwięcej w strefie podmiejskiej Wrocławia – 88%, najmniej miastach średnich, które już mają wysokie indeksy starości demograficznej. W 2060 r. prognozowany jest następujący udział populacji 65+ w kategoriach ośrodków: Wrocław – 44%, strefa podmiejska Wrocławia – 41%, ośrodki subregionalne-regionalne (byłe miasta wojewódzkie) oraz subregionalne – 54%, ośrodki powiatowe – 50%, pozostałe – 53%, przeciętnie – 48%);
- e) szczególnie wysokie tempo wzrostu nastąpi w grupie wieku 80 i więcej lat. Populacja ta będzie stanowiła około 12% ludności miast, w tym około 15% w miastach średnich.
- f) Przy interpretacji wyników prognozy GUS należy zachować dużą ostrożność. Poprzednie projekcje nie sprawdziły się, przykładowo według tzw. prognozy eksperymentalnej GUS na lata 2017-2030⁵, w 2023 r. we Wrocławiu miało być 647,3 tys. mieszkańców, czyli o 26,3 tys. mniej (3,9%), niż wykazuje aktualna rejestracja ludności. Z kolei dla Wałbrzycha prognoza okazała się nazbyt optymistyczna (różnica –6,8%). Podobnie duże różnice, głównie na niekorzyść populacji miast odnotowano np. dla Legnicy (–6,0%), Dusznik-Zdroju (–8,8%) czy Głogowa (–4,1%). W ciągu sześciu lat projekcji średnioroczny błąd wahał się zatem w wysokości około 1%. Jest to bardzo duży błąd, który wyklucza sensowność tego typu analiz w perspektywie długookresowej, np. 20 czy 30 lat. Warto jednak zwrócić uwagę, że najnowsza prognoza została opracowana w oparciu o znacznie bardziej wiarygodne wyniki spisu powszechnego z 2021 r., niż wcześniej za 2011 r., a zatem można mieć w tym przypadku więcej zaufania. Porównanie stanów ludności za 2023 r. z prognozą wskazuje wśród miast powiatowych grodzkich na różnice w granicach maksymalnie 0,4%.

⁵ GUS (2017). Prognoza ludności gmin na lata 2017-2030 (opracowanie eksperymentalne). Warszawa: Główny Urząd Statystyczny. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosci/prognoza-ludnosci-gmin-na-lata-2017-2030-opracowanie-eksperymentalne,10,1.html>

Tabela 3.2. Wyniki prognozy GUS dla typów gmin miejskich i miejsko-wiejskich w latach 2022-2060

Typ ośrodków (miast i gmin)	Liczba ludności w roku (tys.)					Zmiana (%)	
	2022	2030	2040	2050	2060	2022-2030	2022-2060
ludność ogółem							
A - Wrocław	674,1	685,4	666,6	646,6	623,0	1,7	-7,6
B - Wrocław (OM)	177,1	189,0	195,7	199,9	199,9	6,8	12,9
C - subregionalne-regionalne	270,7	252,9	226,3	200,0	176,3	-6,6	-34,9
D - subregionalne	355,0	329,1	292,2	257,0	226,3	-7,3	-36,2
E - lokalne powiatowe	274,1	265,6	249,8	233,0	216,8	-3,1	-20,9
F - pozostałe	540,8	510,6	461,4	408,4	358,7	-5,6	-33,7
Ogółem	2 291,8	2 232,6	2 091,9	1 944,9	1 800,9	-2,6	-21,4
ludność w wieku przedprodukcyjnym (0-17 lat)							
A - Wrocław	107,8	121,3	110,1	97,8	97,1	12,6	-9,9
B - Wrocław (OM)	36,7	37,0	34,0	36,3	37,0	0,9	0,8
C - subregionalne-regionalne	40,4	33,9	26,7	25,2	22,4	-16,1	-44,5
D - subregionalne	55,4	45,9	36,0	33,9	30,3	-17,2	-45,4
E - lokalne powiatowe	47,3	40,1	33,2	32,8	30,6	-15,2	-35,4
F - pozostałe	90,1	73,7	57,2	54,1	47,5	-18,2	-47,3
Ogółem	377,6	351,9	297,3	280,1	264,9	-6,8	-29,9
ludność w wieku produkcyjnym (18-64 lat obie płcie)							
A - Wrocław	354,7	336,1	307,7	288,3	254,0	-5,2	-28,4
B - Wrocław (OM)	86,9	87,5	88,9	85,5	81,5	0,7	-6,3
C - subregionalne-regionalne	124,8	108,2	94,3	76,9	64,5	-13,3	-48,3
D - subregionalne	163,0	142,0	122,6	99,6	83,7	-12,9	-48,7
E - lokalne powiatowe	130,4	119,7	109,7	95,0	84,7	-8,1	-35,0
F - pozostałe	261,4	230,9	202,1	162,8	134,4	-11,7	-48,6
Ogółem	1121,2	1024,6	925,4	808,1	702,8	-8,6	-37,3
ludność w wieku poprodukcyjnym (65 i więcej lat obie płcie)							
A - Wrocław	187,3	185,2	182,7	226,5	273,2	-1,1	45,8
B - Wrocław (OM)	43,8	51,1	58,3	75,3	82,1	16,8	87,6
C - subregionalne-regionalne	92,2	98,4	94,7	101,7	95,9	6,7	4,0
D - subregionalne	121,1	125,1	120,5	129,3	121,7	3,3	0,5
E - lokalne powiatowe	82,2	91,6	96,4	109,0	108,3	11,4	31,8
F - pozostałe	159,1	181,1	181,4	199,1	190,4	13,9	19,6
Ogółem	685,6	732,5	734,0	840,7	871,4	6,8	27,1
ludność w wieku 80 i więcej lat (obie płcie)							
A - Wrocław	33,0	39,6	51,2	42,8	56,0	19,7	69,5
B - Wrocław (OM)	5,8	8,7	14,3	14,2	19,5	49,9	237,4
C - subregionalne-regionalne	14,0	18,5	27,6	23,0	26,1	31,4	86,0
D - subregionalne	17,5	25,0	34,5	28,3	33,4	42,5	90,4
E - lokalne powiatowe	11,0	16,8	24,6	22,7	28,2	53,1	156,5
F - pozostałe	22,4	30,6	48,2	42,5	49,3	36,6	120,3
Ogółem	103,8	139,1	200,4	173,5	212,6	34,0	104,8

Źródło: na podstawie GUS (2023b). *Prognoza ludności na lata 2023–2060. Seria Analizy statystyczne.*
 Warszawa: Główny Urząd Statystyczny. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosc/prognoza-ludnosc-na-lata-2023-2060,11,1.html>

Ryc. 3.3. Wyniki prognozy GUS dla typów gmin miejskich i miejsko-wiejskich w latach 2022-2060

Źródło: na podstawie GUS (2023b). *Prognoza ludności na lata 2023–2060. Seria Analizy statystyczne*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosci/prognoza-ludnosci-na-lata-2023-2060,11,1.html>

Istnieją jednak przesłanki, że wspomniany silny spadek zasobów pracy wobec wydrenowania zasobów migracyjnych będzie skutkował wzrostem imigracji zagranicznej (Anacka i Janicka, 2018). Według szacunków w województwie dolnośląskim w perspektywie roku 2040 luka podożowa na rynku pracy może wynieść minus 252 tys. osób (Śleszyński, 2018) (tabela 3.3-3.5, ryc. 3.4). Z pewnością zaistnieją też strukturalne niedopasowania, związane z podożą pracowników o odpowiednich kwalifikacjach.

Należy też zwrócić uwagę, że prognoza rynku pracy z 2016 r. była opracowana na podstawie prognozy demograficznej z GUS z 2014 r., natomiast najnowsza prognoza z 2023 r. dla ludności rezydującej wskazuje na niejednokrotnie znacznie gorszą sytuację, jeśli chodzi o dostępne zasoby pracy (tabela 3.5). W takich powiatach jak górowski, kłodzki, złotoryjski oraz w mieście

Wąbrzych, liczba ludności w wieku produkcyjnym ma zmniejszyć się nawet o jedną piątą lub więcej.

Tabela 3.3. Warianty symulacyjne luki podażowej na rynku pracy w Polsce w roku 2050

Wariant	Założenia dla 2050 r.		Wyniki dla 2050 r. (w mln osób)		
	popyt na pracę	podaż pracy (skrót: WZ – wskaźnik zatrudnienia, WAE – Wskaźnik Aktywności Ekonomicznej)	popyt	podaż	luka (niedobór)
1. Kontynuacyjny	16,3 mln	52,1% (WZ bez zmian)*	16,3	9,4	-6,9
2. Podażowy	16,3 mln	56,1% (WZ=WAE; zerowe bezrobocie)*	16,3	10,7	-5,6
3. Popytowy	16,3 mln	70% (bezrobocie pomijane)**	16,3	14,1	-2,2
4. Realistyczny	14,7 mln***	62% (WZ+10 p.p.)*	14,7	11,3	-3,4

* średnio dla kraju, faktycznie brane pod uwagę wskaźniki dla powiatów,

** faktycznie przyjmowano +18 punktów procentowych w każdym powiecie,

*** spadek liczby pracujących o 10%, związany ze zmniejszeniem funkcji endogenicznych.

Źródło: Śleszyński (2018).

Tabela 3.4. Warianty symulacyjne popytu i podaży w Polsce w roku 2050 według wybranych województw
(wariant „realistyczny” z tabeli 3.3)

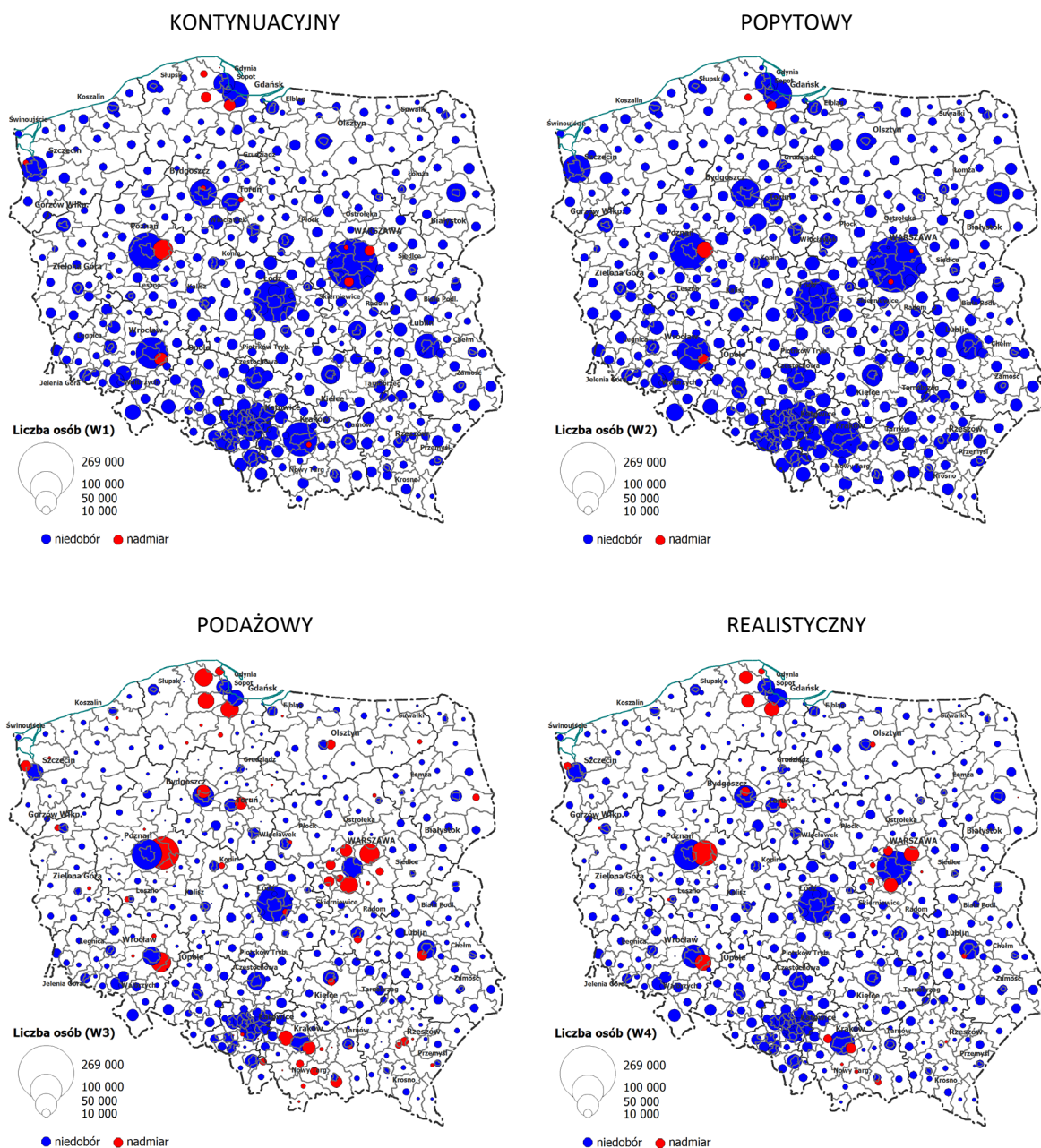
Województwo	Liczba pracujących w 2016 r. (tys.)	Prognoza w 2050 r. (tys.)			Luka podażowa (%) w stosunku do:	
		popyt	podaż	luka (niedobór)	popytu	podaży
Dolnośląskie	1 216	1 094	822	-273	-22,4	-33,2
Lubuskie	424	382	292	-90	-21,2	-30,9
Opolskie	401	361	226	-135	-33,7	-59,9
Wielkopolskie	1 571	1 414	1 172	-242	-15,4	-20,7

Źródło: Śleszyński (2018), rozszerzone.

Tabela 3.5. Wyniki prognozy popytu i podaży w województwie dolnośląskim w roku 2050 w wariancie „realistycznym” z tabeli 3.3

Powiat	Oszacowana liczba pracujących w 2016 r. (tys.)	Prognoza rynku pracy w 2050 r. (tys.)			Różnica w liczbie ludności w wieku produkcyjnym między prognozami GUS z 2014 i 2023 r.	
		popyt	podaż	luka (niedobór)	tys.	%
Bolesławiecki	36,7	33,0	23,8	-9,2	41,4	43,4
Dzierżoniowski	37,1	33,4	21,2	-12,2	40,9	32,8
Głogowski	38,0	34,2	22,8	-11,4	38,6	35,3
Górowski	13,6	12,2	8,8	-3,4	15,2	11,2
Jaworski	20,5	18,5	12,0	-6,5	21,5	18,0
Jelenia góra	32,9	29,6	15,1	-14,6	27,4	26,1
Kamiennogórski	16,8	15,1	9,0	-6,2	16,6	14,2
Kłodzki	60,5	54,4	33,3	-21,2	61,9	49,0
Legnica	43,7	39,4	23,9	-15,5	40,9	39,3
Legnicki	23,1	20,8	17,5	-3,3	29,3	25,1
Lubański	20,9	18,8	11,8	-7,0	21,6	20,4
Lubiński	45,3	40,8	26,0	-14,9	44,8	44,2
Lwówecki	17,3	15,6	10,7	-4,9	19,6	18,3
Milicki	15,4	13,9	11,0	-2,9	18,4	15,2
Oleśnicki	45,5	40,9	34,4	-6,5	57,0	52,7
Oławski	33,7	30,3	26,3	-4,0	43,3	42,1
Polkowicki	25,4	22,9	18,8	-4,1	32,9	28,5
Strzeliński	19,8	17,8	12,5	-5,3	20,4	16,9
Średzki	23,9	21,5	20,5	-0,9	32,4	36,8
Świdnicki	67,7	60,9	41,6	-19,3	71,3	59,7
Trzebnicki	36,3	32,7	31,9	-0,8	51,4	44,7
Wałbrzych	46,7	42,1	20,8	-21,3	38,8	29,9
Wałbrzyski	20,0	18,0	11,8	-6,2	22,0	20,4
Wołowski	19,5	17,5	12,9	-4,6	22,1	19,4
Wrocław	290,2	261,2	197,2	-64,0	330,3	434,8
Wrocławski	58,8	52,9	83,0	30,1	126,5	165,4
Ząbkowicki	25,8	23,2	14,5	-8,7	26,2	22,6
Zgorzelecki	37,9	34,1	20,3	-13,9	35,3	34,0
Złotoryjski	18,1	16,3	11,0	-5,3	18,6	13,6
Karkonoski	24,7	22,2	17,4	-4,8	31,4	27,4
Województwo ogółem	1 215,9	1 094,3	821,8	-272,6	1 397,9	1 441,1

Źródło: Śleszyński (2018), rozszerzone.

Ryc. 3.4. Bilans popytu miejsc pracy i podaży zasobów pracy w roku 2050 według 4 wariantów (opisanych w tabeli 3.4)

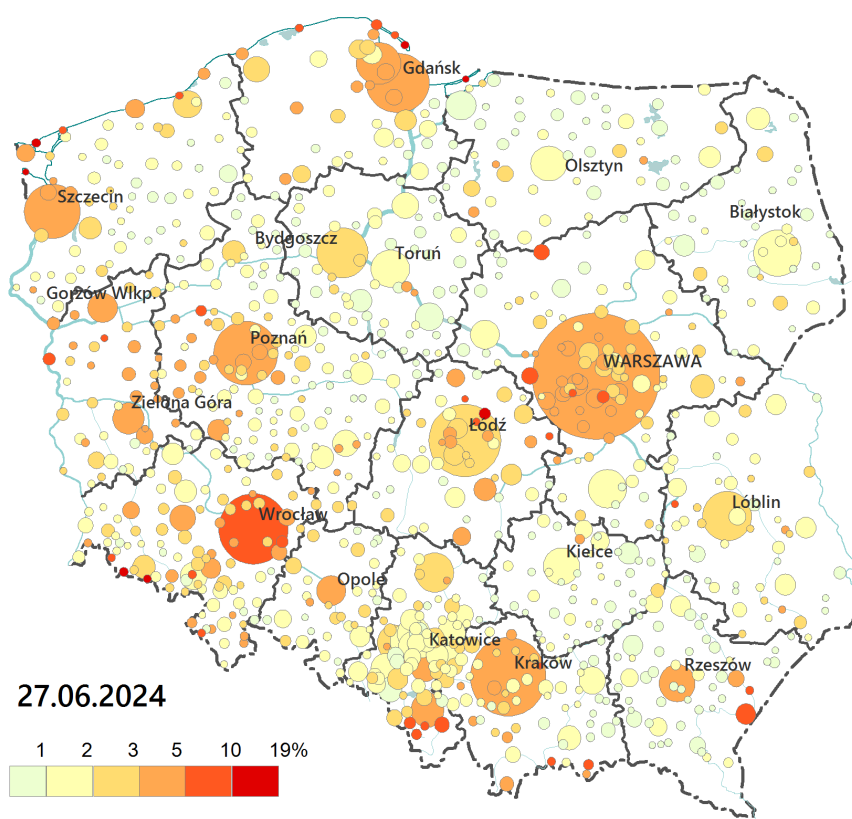
Źródło: Śleszyński (2018).

Rosnące niedopasowanie miejsc pracy, zamieszkania i usług publicznych stanie się zapewne głównym czynnikiem, który może powodować zmiany w strukturze społeczno-gospodarczej województwa, w tym intensyfikacji migracji i drenażu, depopulacji, a także struktury etnicznej. Zachodzi też ryzyko dalszej polaryzacji społeczno-gospodarczej, związanej z „wyptukiwaniem” zasobów w regionach peryferyjnych takich, jak Sudety czy pogranicze województwa z lubuskim i wielkopolskim, a równolegle koncentracją rozwoju na wybranych, nielicznych obszarach, zwłaszcza z Wrocławiem jako metropolią tzw. „wielkiej piątki” (oprócz stolicy Dolnego Śląska: Warszawa, Trójmiasto, Poznań, Kraków).

3.4. Wpływ imigracji zagranicznej

Równocześnie spodziewany jest rosnący napływ imigrantów (Anacka i Janicka, 2018), którzy już obecnie stanowią istotny zasób na rynku pracy, szacowany na powyżej 1 mln osób w skali kraju. Szczegółowe dane wskazują, że model lokalizacji imigrantów w większym stopniu preferuje mniejsze miasta oraz gminy wiejskie, w największym stopniu zmagające się z niedoborem „rąk do pracy” (Górny i Śleszyński, 2019).

W tym kontekście szczególnie specyficzna jest sytuacja województwa dolnośląskiego. Okazuje się, że jest to jedno z najczęściej wybieranych województw przez cudzoziemców, w tym przez obywateli Ukrainy po agresji Rosji w lutym 2022 r. Przykładowo, Warszawa i Wrocław skupiają blisko połowę (47%) nadań numerów PESEL w miastach wojewódzkich, a we Wrocławiu na 100 stałych mieszkańców przypadło niemal siedmiu obywateli Ukrainy (ryc. 3.5, tabela 3.6). W mieście tym populacja ukraińska w niektórych kategoriach wieku (np. wśród młodzieży) sięgała 25% w stosunku do populacji polskiej, a wśród kobiet zbliżała się do 10% (ryc. 3.6). W dwóch miastach liczba nadanych numerów PESEL obywatelom Ukrainy przekroczyła 100 na 100 osób z Polski (Karpacz, Szklarska Poręba). Nie wiadomo jednak, jaka część tej populacji faktycznie przebywa na miejscu, gdyż o nadanie numeru PESEL można występować niezależnie od rzeczywistego miejsca pobytu.

Ryc. 3.5. Nadania numerów PESEL obywatelom Ukrainy w stosunku do populacji polskiej w gminach miejskich i miejsko-wiejskich (stan z końca czerwca 2024 r.)

Źródło: na podstawie danych Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, niepublikowane.

Tabela 3.6. Nadania numerów PESEL obywatelom Ukrainy w stosunku do populacji polskiej w wybranych miastach i gminach województwa dolnośląskiego w czerwcu 2024 r. (numery aktywne)

Kategoria gmin	Ludność polska (2024, tys.)	Liczba nadanych PESEL obywatelom Ukrainy aktywnych w czerwcu 2024 r.	
		ogółem	na 100 osób populacji polskiej
miasta na prawach powiatu			
Wrocław	673,5	45 833	6,8
Wałbrzych	99,5	1 759	1,8
Legnica	91,3	3 392	3,7
Jelenia Góra	74,6	2 031	2,7
miasta i gminy z siedzibą starostwa powiatowego			
Lubin	67,2	1 194	1,8
Głogów	61,7	794	1,3
Świdnica	52,4	1 750	3,3
Bolesławiec	36,9	1 667	4,5
Oleśnica	35,0	1 338	3,8
Oława	33,1	1 453	4,4
Dzierżoniów	30,4	651	2,1
Zgorzelec	28,7	333	1,2
Polkowice	26,8	548	2,0
Trzebnica	25,1	740	3,0
Kłodzko	24,7	345	1,4
Milicz	22,9	641	2,8
Strzelin	21,4	424	2,0
Wołów	21,4	502	2,3
Ząbkowice Śląskie	20,6	292	1,4
Jawor	20,4	607	3,0
Środa Śląska	19,8	758	3,8
Lubań	19,4	477	2,5
Góra	18,4	189	1,0
Kamienna Góra	16,9	516	3,0
Lwówek Śląski	16,0	383	2,4
Złotoryja	14,1	411	2,9
inne miasta i gminy, w których liczba nadanych PESEL była większa, niż 5 na 100 osób populacji polskiej			
Karpacz	4,2	466	11,2
Szklarska Poręba	5,7	983	17,2
Duszniki-Zdrój	3,9	327	8,3
Lądek-Zdrój	7,4	371	5,0
Lewin Kłodzki	2,0	102	5,2
Krotoszyce	3,3	265	7,9
Legnickie Pole	5,3	370	6,9
Świeradów-Zdrój	3,9	271	6,9
Jelcz-Laskowice	23,8	1 410	5,9
Oława (gmina wiejska)	15,6	820	5,2
Szczawno-Zdrój	5,2	297	5,7
Walim	5,3	380	7,2
Gromadka	5,0	349	7,0

Źródło: na podstawie danych Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, niepublikowane.

Ryc. 3.6. Udział ludności ukraińskiej z aktywnym numerem PESEL (III 2023) w stosunku do całkowitej zamieszkałej populacji według grup płci i wieku w wybranych miastach Polski

Źródło: na podstawie danych Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, niepublikowane.

Czynnikiem, który mógłby w istotnym stopniu wpłynąć na zmiany liczby ludności oraz hierarchię osadniczą jest silniejszy napływ imigracji zagranicznej. Obecnie wydaje się to jedynym realnym sposobem powstrzymania niekorzystnych procesów społeczno-demograficznych, w tym prognozowanych niedoborów siły roboczej. Zjawisko to ma charakter pożądany pod warunkiem, że imigranci będą mogli podlegać integracji kulturowej i procesom asymilacji. Dotychczasowe obserwacje sprzed agresji Rosji na Ukrainę w lutym 2022 r. wskazywały na pozytywne efekty tego procesu, m.in. w województwie opolskim (Filipowicz i Solga, 2021).

Imigracja ekonomiczna do Polski przyspieszyła po około 2012 r. w związku ze znaczną poprawą sytuacji ekonomicznej w kraju, ale przy ujawniających się już wówczas niedoborach podaży pracowników. Główna fala napływu migrantów zarobkowych pochodziła z krajów byłego ZSRR, w tym zwłaszcza z Ukrainy. Według oficjalnych danych Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, w latach 2012-2014 wydawano 391-436 tys. pozwoleń na pracę rocznie (z tendencją rosnącą), w zdecydowanej większości dotyczących obywateli Ukrainy (95-98%), a nieoficjalne szacunki (w tym „oficjalne” wypowiedzi ambasadora Ukrainy) z początku 2016 r.

mówiły nawet o około 1 mln pracujących. W badaniu A. Górny i P. Śleszyńskiego (2019) wykazano, że model lokalizacji imigrantów ukraińskich jest relatywnie rozproszony, tj. wprawdzie występuje koncentracja w największych aglomeracjach (zwłaszcza, jak już wspomniano, we Wrocławiu), ale dało się też zidentyfikować wiele mniejszych miast o profilu przemysłowym zwłaszcza w południowej i zachodniej Polsce (np. Świdnica). Stwierdzono ponadto wysoki udział pracowników w sudeckich ośrodkach turystycznych (np. Karpacz, Szklarska Poręba).

Podejmowanie pracy w mniejszych ośrodkach jest szczególnie pożądane ze względu na silną depopulację i destabilizację rynków pracy. Taki model migracji różniłby się zasadniczo od tego obserwowanego w Europie Zachodniej, gdzie napływ imigrantów koncentruje się przede wszystkim w największych aglomeracjach, zarówno w ich centrach, jak i na przedmieściach.

3.5. Atrakcyjność migracyjna

Wyniki licznych badań empirycznych wskazują, że zarówno wielkość, jak i kierunki migracji są powiązane z poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego, wzrastają w okresach prosperity, a maleją w czasach kryzysu. Uważa się, że u podstaw decyzji migracyjnych leżą przede wszystkim następujące grupy czynników:

- 1) związane z miejscem pochodzenia (źródłowym),
- 2) związane z miejscem napływu,
- 3) przeszkody pośrednie pomiędzy miejscem pochodzenia a miejscem napływu,
- 4) uwarunkowania indywidualne, które modyfikują powyższe wpływy (zwłaszcza: wykształcenie, status społeczny, wiek, pozycja w cyklu życia, system wartości). W warunkach rynkowych napływ nowych mieszkańców jest wskaźnikiem atrakcyjności osiedleńczej, związanej z możliwościami realizacji zawodowo-społecznej migrantów, w tym podjęcia pracy. Chociaż migracje w Polsce są niedoszacowane, fakt urzędowego zameldowania jest w tym przypadku dobrym wskaźnikiem, gdyż oznacza bardziej trwałe związanie się osoby migrującej z danym miejscem, zwłaszcza poprzez zakup mieszkania.

Na ryc. 3.7-3.10 przedstawiono udziały w napływach dla poszczególnych kategorii miast i imiennie ośrodków z tych kategorii. Jako 100% zawsze stanowiły napływy do wszystkich miast (gmin miejskich i miejsko-wiejskich, z wyłączeniem przepływów między miastami i obszarami wiejskimi w tych ostatnich). Na ryc. 3.7 dodatkowo obliczono wskaźnik atrakcyjności migracyjnej, który służy do porównań stopnia mobilności (szczegółowo opisany w innym miejscu; Śleszyński, 2020). Jest on saldem pracy napływowej i odpływowej, tj. iloczynów liczby i odległości przemieszczeń:

$$P_m = \sum_{i=n}^n M_N S - \sum_{i=n}^n M_O S, \text{ gdzie:}$$

P_m – praca migracyjna,

M_N – liczba napływów,

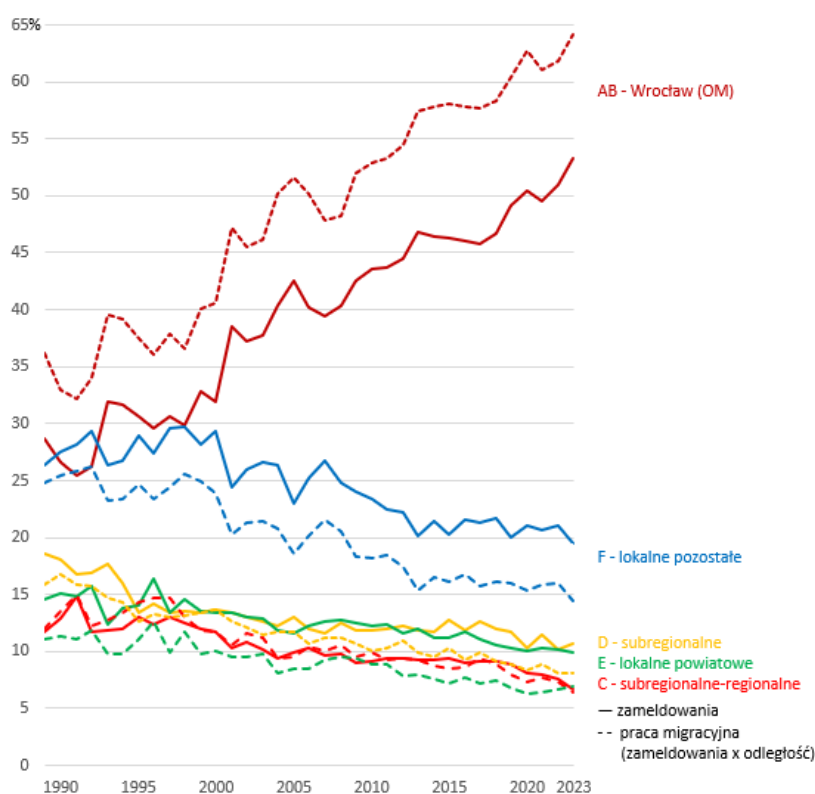
M_O – liczba odpływów,

S – odległość (w linii prostej) miejsc źródłowych i docelowych przemieszczeń.

Wykorzystuje się tu założenie, że jeśli migranci są w stanie pokonać większe odległości w celu zmiany miejsca zamieszkania, oznacza to większą atrakcyjność osiedleńczą. Jest to szczególnie ważne przy dalekich migracjach, gdyż przy dużych odległościach istnieje wiele konkurencyjnych alternatyw, tj. np. innych dużych miast (tzw. sposobności pośrednich).

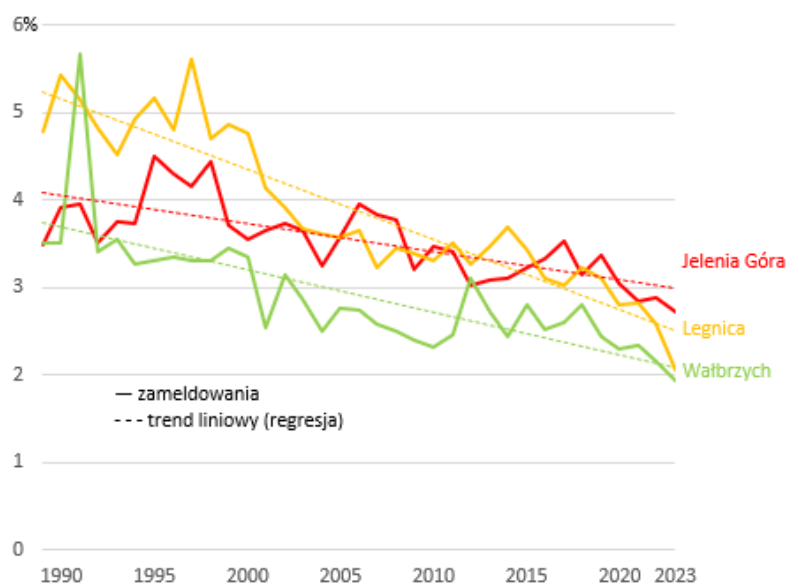
Jeśli chodzi o kategorie miast, stolica województwa, łącznie z miastami tworzącymi strefę podmiejską, notowała w całym okresie po 1989 r. stosunkowo systematyczny wzrost. W sumie znaczenie Wrocławia w tym czasie wzrosło dwukrotnie – z około 30 do 60% udziału w napływach i pracy migracyjnej (WAM). Charakterystyczne jest, że szybszy był wzrost samego wskaźnika WAM, co świadczy o poszerzaniu zlewni migracyjnej.

Pozostałe kategorie miast traciły wyraźnie na znaczeniu. Miasta subregionalne i regionalne (obecnie były stolice województw) notowały wzrost lub stagnację jeszcze do około 1998 r., po czym ich znaczenie zmniejszyło się niemal dwukrotnie, z poziomu 12 do zaledwie 6%. Dokładniejsze zestawienia (ryc. 3.8) wskazują zwłaszcza na załamanie się napływów do Legnicy, a następnie Wałbrzycha. Wśród mniejszych miast subregionalnych największe spadki odnotowano m.in. w Karpaczu, Kłodzku i Szklarskiej Porębie, natomiast zyskały jedynie Bolesławiec i Pieszyce. Wyraźnie straciła też grupa pozostałych miast, pełniących aktualnie funkcje siedziby starostwa powiatowego. Szczególnie spektakularne było osłabienie miast górniczych i przemysłowych (Bogatynia), a tylko kilka mniejszych miast utrzymało silniejsze oddziaływanie (Oława, częściowo Polkowice – choć w tym drugim przypadku poziom przyciągania krajowego stał się kilkukrotnie niższy). Łącznie przedstawione dane jednoznacznie wskazują na polaryzację (dywergencję) miejskiego systemu osadniczego województwa.

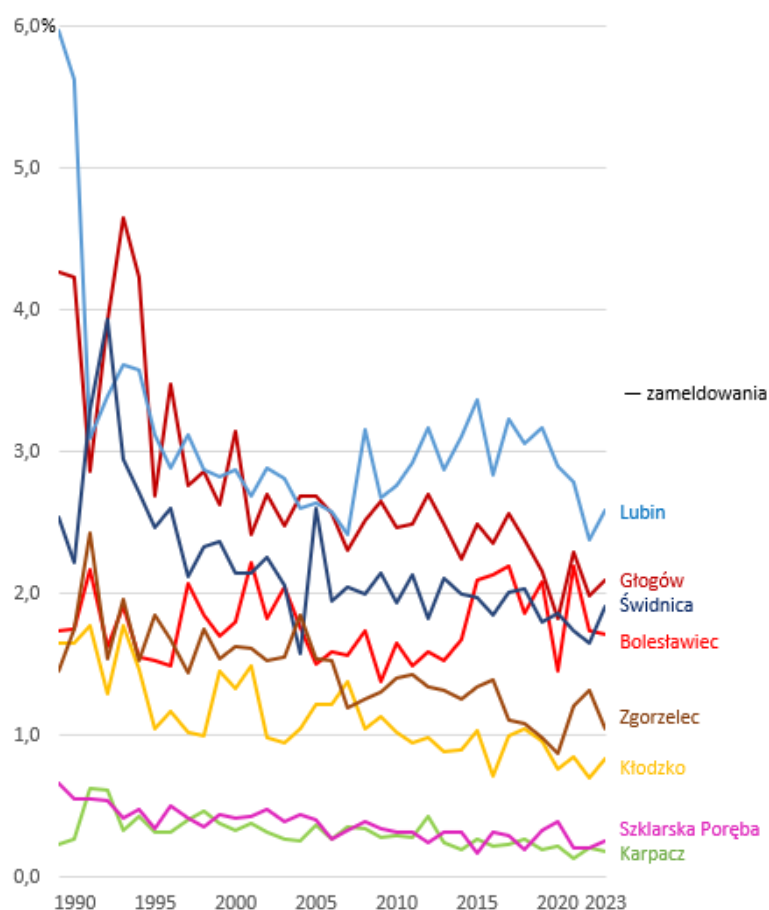
Ryc. 3.7. Udział rejestrowanych napływów do kategorii miast województwa dolnośląskiego (udział w napływach ogółem do wszystkich gmin miejskich i miejsko-wiejskich województwa, bez migracji między miastami i obszarami wiejskimi w gminach miejsko-wiejskich)

Źródło: na podstawie międzygminnej macierzy przemieszkań GUS.

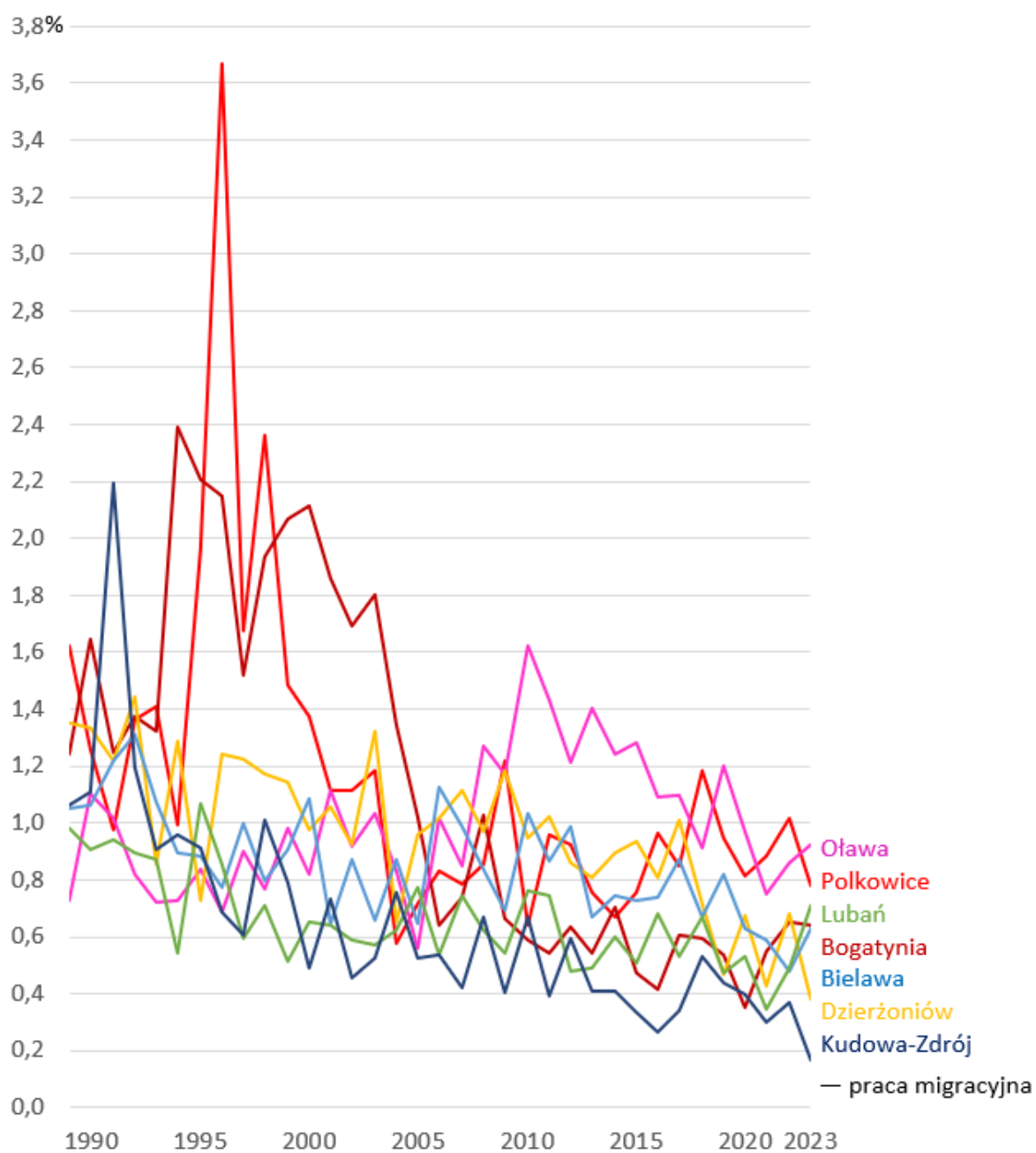
Ryc. 3.8. Udział rejestrowanych napływów do byłych miast wojewódzkich (udział w napływach ogółem do wszystkich gmin miejskich i miejsko-wiejskich województwa, bez migracji między miastami i obszarami wiejskimi w gminach miejsko-wiejskich)

Źródło: na podstawie międzygminnej macierzy przemeldowań GUS.

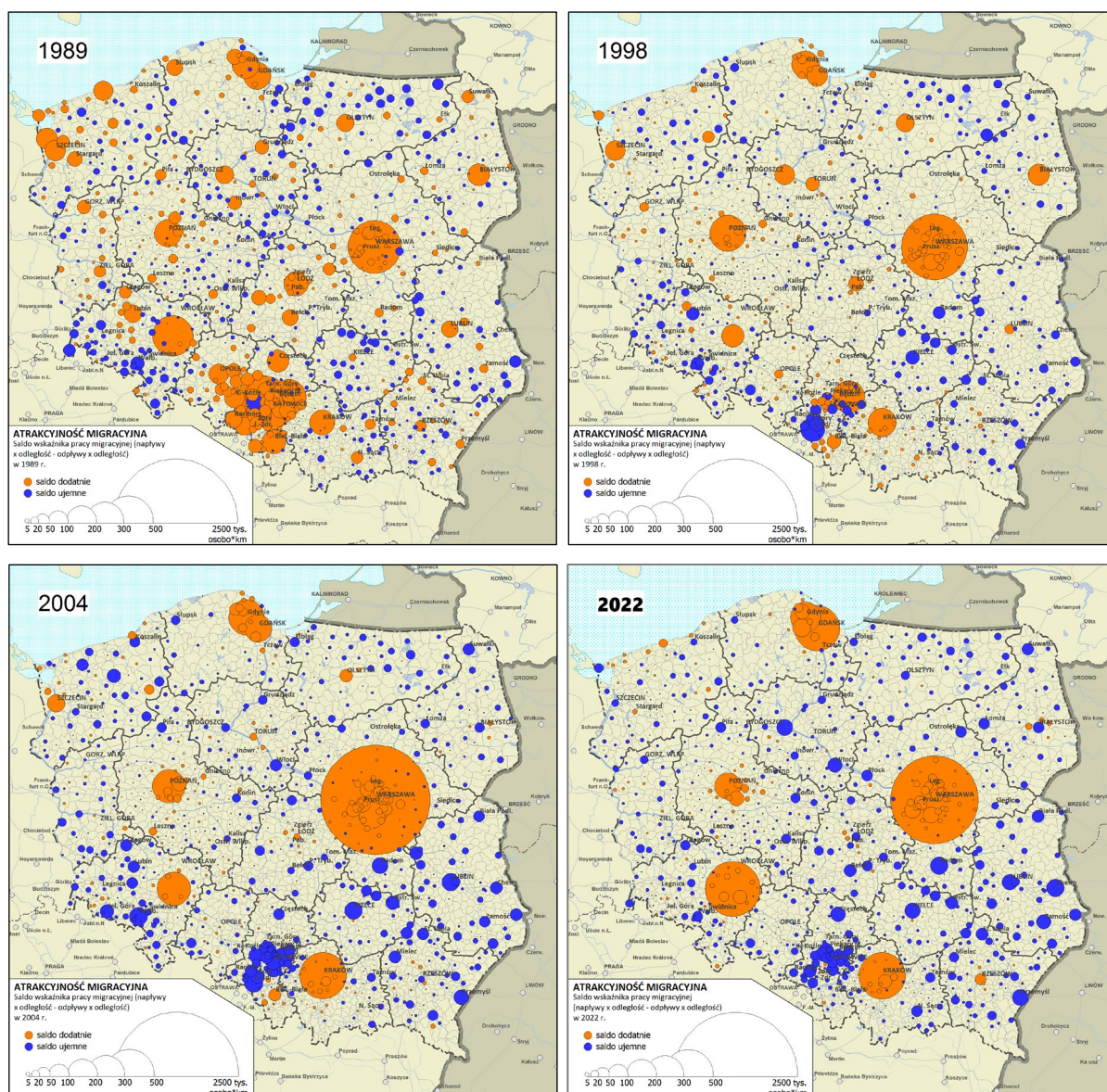
Ryc. 3.9. Udział rejestrowanych napływów do miast średnich (udział w napływach ogółem do wszystkich gmin miejskich i miejsko-wiejskich województwa, bez migracji między miastami i obszarami wiejskimi w gminach miejsko-wiejskich).

Źródło: na podstawie międzygminnej macierzy przemeldowań GUS.

Ryc. 3.10. Udział rejestrowanych napływów (pracy migracyjnej) do wybranych mniejszych miast (udział w WAM ogółem do wszystkich gmin miejskich i miejsko-wiejskich województwa, bez migracji między miastami i obszarami wiejskimi w gminach miejsko-wiejskich)

Źródło: na podstawie międzygminnej macierzy przemieszczania GUS.

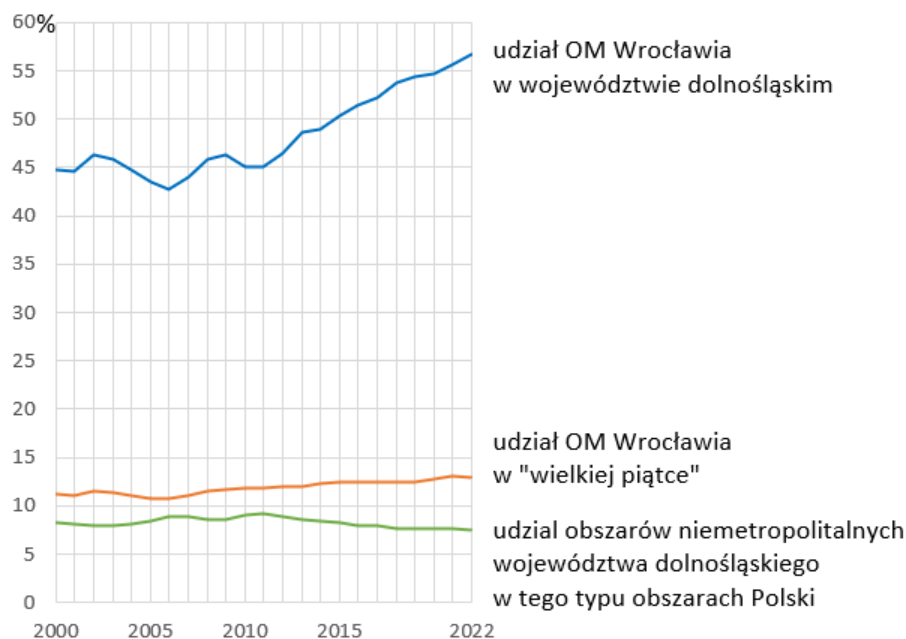

Ryc. 3.11. Atrakcyjność migracyjna gmin miejskich i miejsko-wiejskich w Polsce w 1989, 1998, 2004 i 2022 r.

Źródło: na podstawie międzygminnej macierzy przemieszczeń GUS.

3.6. Trendy ekonomiczne i gospodarcze

Analiza koncentracji PKB (ryc. 3.12) wskazuje, na wyraźne tendencje polaryzacyjne w województwie. Z jednej strony zdecydowanie wyróżnia się obszar metropolitalny Wrocławia (podregiony NUTS3 Wrocław i wrocławski), który w 2022 r. wygenerował 56,7% PKB województwa, podczas gdy w 2000 r. było to 44,7%. Równocześnie Wrocław umocnił swoją pozycję w „wielkiej piątce” (wzrost udziału z 11,2 do 13,0%). Z kolei udział obszarów niemetropolitalnych województwa w tego typu obszarach Polski spadł z 6,3 do 5,7%. Widać zatem, że województwo doświadcza podwójnej polaryzacji gospodarczej – zarówno wewnątrz regionu, jak i w relacji do innych części kraju.

Ryc. 3.12. Zmiany w koncentracji PKB województwa dolnośląskiego w różnych relacjach geograficznych i funkcjonalnych w latach 2000-2022

Źródło: na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Podobne wnioski płyną z analizy lokalizacji siedzib największych spółek (tabela 3.7, ryc. 3.13). W roku 1994 w obecnych granicach województwa zlokalizowanych było 30 spółek spośród największych 500 w Polsce pod względem przychodów. W roku 2020 było to już 32 (w roku 2014 – aż 40). Na obszarze metropolitalnym Wrocławia liczba spółek wzrosła z 14 do 19, a wraz z LGOM – z 19 do 24. A zatem w ostatnich latach tylko 8 spółek zlokalizowanych było poza tymi dwoma centrami gospodarczymi. Jednocześnie zmniejszyła się liczba największych przedsiębiorstw w Jeleniej Górze (z 2 do 0) i Wałbrzychu (z 3 do 2). Miasta, w których w 2020 r. nie funkcjonowały żadne z największych firm (podczas gdy w 1994 r. miało to miejsce) to Bielawa, Bogatynia (kopalnia węgla brunatnego i elektrownia zawodowa w Turowie w 2007 r. stały się częścią grupy kapitałowej PGE z siedzibą w Lublinie) oraz Nowa Ruda. Nowymi ośrodkami gospodarczymi stały się Bierutów, Jawor, Oława i Zgorzelec, a przejściowo Szczawno-Zdrój i Ząbkowice Śląskie.

O rosnących zróżnicowaniach w województwie świadczą również inne wskaźniki, którym można ufać ze względu na porównywalność (P) lub względną porównywalność (D) rejestracji statystycznej:

- nowe mieszkania oddane do użytku (P): udział MOF Wrocławia wzrósł w latach 1995-2023 z 41,3 do 63,1% (liczba mieszkań) oraz z 39,6 do 56,5% (powierzchnia użytkowa), przy czym w obydwu wskaźnikach okresowo koncentracja przekraczała odpowiednio 70 i 60% (np. w latach 2018-2020). Warto jednak odnotować, że w latach 2019-2023 udział wrocławskiego MOF systematycznie spada;
- powierzchnia komercyjna (P): w przypadku budynków biurowych w latach 2005-2023 nastąpił dwukrotny wzrost oddawanej powierzchni użytkowej (z 42,2 do 82,4%), podobnie w przypadku komercyjnej powierzchni handlowo-usługowej (z 21,5 do 42,2%), przy czym

w niektórych latach pierwszy wskaźnik przekraczał 90% (np. w latach 2018-2019), a wzrost zwłaszcza w latach 2005-2006, utrzymując się na poziomie 70-90%;

- miejsca noclegowe w hotelach (D): wskaźnik koncentracji w MOF w latach 2009-2023 utrzymywał się na poziomie 32-37% z tendencją malejącą;

- bezrobocie (D): koncentracja w MOF utrzymywała się w latach 2003-2023 na poziomie 15-20% i było to dość stabilne w czasie. Jednak trzeba zwrócić uwagę, że w tym czasie na obszarze Wrocławia i okolic występował silny wzrost populacji w wieku produkcyjnym, a zatem dane świadczą o polaryzacji (dywergencji), a nie stabilizacji;

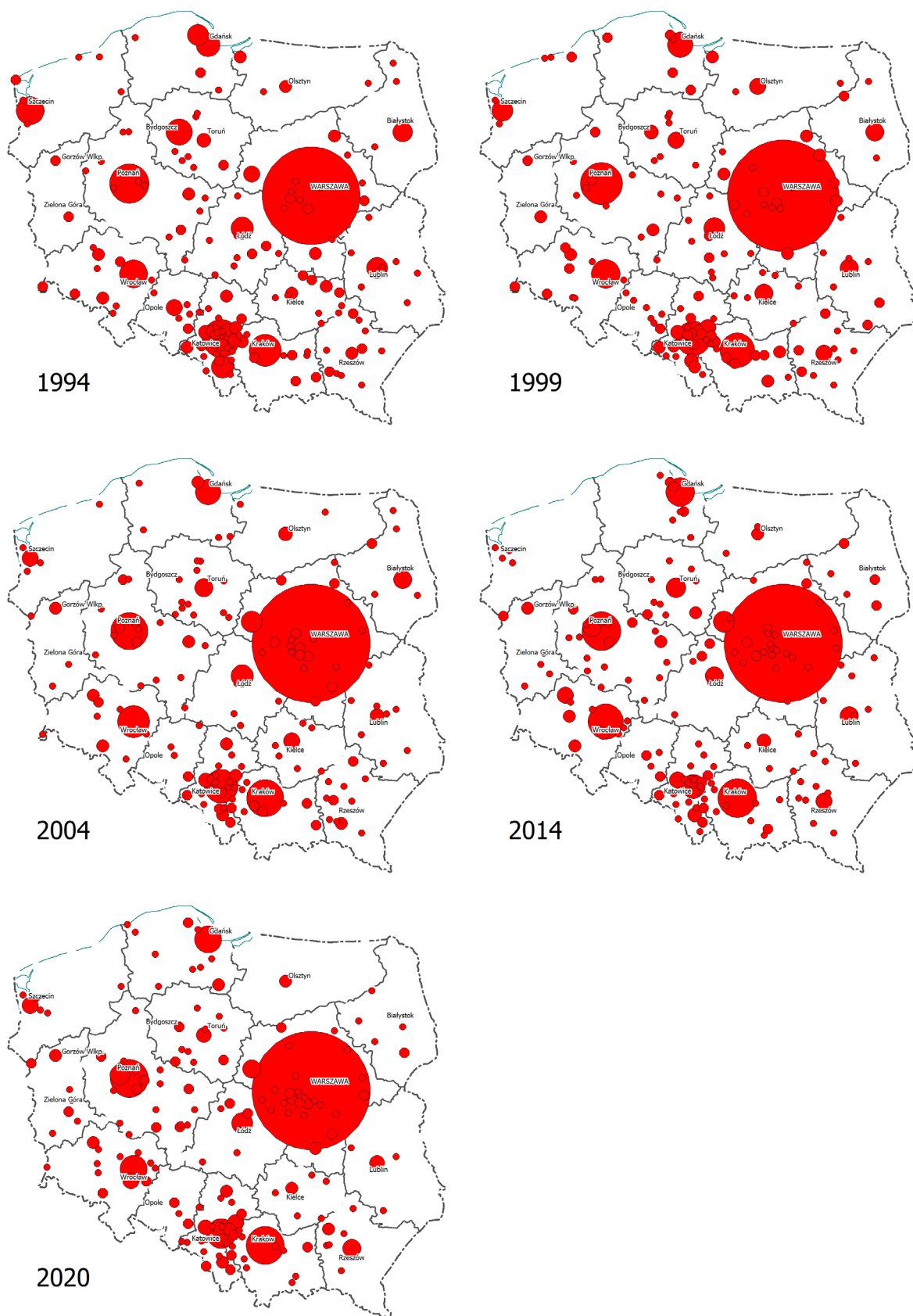
- osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej (D): w latach 2009-2023 występował wzrost koncentracji w MOF z 12,7 do 17,3% (w tym samym czasie koncentracja rejestrowanej ludności wzrosła z 30,2 do 35,0%, a zatem można jednak wnioskować o szybszym ograniczaniu ubóstwa poza Wrocławiem);

- przeciętne wynagrodzenie (D): w latach 2002-2023 wskaźnik ten we Wrocławiu wynosił 106,1% średniej wojewódzkiej, a w powiecie wrocławskim – 97,2%. W roku 2023 było to odpowiednio 106,2 oraz 104,6%. Można zatem wnioskować o utrzymywaniu się podobnej różnicy, jednak interpretację utrudnia fakt wysokich zarobków w LGOM.

Tabela 3.7. Liczba siedzib spółek z Listy 500 Rzeczpospolita w miastach województwa dolnośląskiego w latach 1994-2020

Miasto	Liczba siedzib spółek spośród największych 500 w Polsce				
	1994	1999	2004	2014	2020
Wrocław (MOF)	13	14	17	20	12
Jelcz-Laskowice (MOF)	1	1		1	
Kąty Wrocławskie (MOF)				1	
Kobierzyce (MOF)				3	5
Oleśnica (MOF)					1
Trzebnica (MOF)					1
Legnica (LGOM)	1	2	1	3	1
Lubin (LGOM)	3	3	2	1	1
Polkowice (LGOM)	1	2	3	5	3
Bielawa	1				
Bierutów				1	1
Bogatynia	2	2	1		
Brzeg Dolny	2	1	1	1	1
Jawor					1
Jelenia Góra	2	2			
Nowa Ruda	1				
Oława			1	1	2
Szczawno-Zdrój		1			
Wałbrzych	3	1	3	3	2
Ząbkowice Śląskie			1		
Zgorzelec					1
Razem województwo	30	29	30	40	32
Udział Wrocławia w woj.	43,3	48,3	56,7	50,0	37,5
Udział OM Wrocławia (MOF) w woj.	46,7	51,7	56,7	55,0	43,8
Udział województwa w kraju	6,0	5,8	6,0	8,0	6,4
Udział Wrocławia w W5	6,4	5,9	6,2	7,2	4,5

Źródło: na podstawie List 500 i List 2000 dziennika „Rzeczpospolita”.

Ryc. 3.13. Liczba siedzib spółek z List 500 i List 2000 dziennika „Rzeczpospolita” w Polsce w latach 1994-2020

Źródło: na podstawie List 500 i List 2000 dziennika „Rzeczpospolita”.

W analizie procesów, w tym polaryzacji i konwergencji, często wykorzystuje się wskaźniki dotyczące sytuacji finansowej samorządów. Nie stanowią one jednak dobrego identyfikatora ze względu na dużą zmienność wielu składników, w szczególności podatków od dochodów przedsiębiorstw (CIT), występowanie tzw. tajemnicy statystycznej, zmiany metodologiczne i rejestracyjne, korekty (przez co w niektórych latach występują wartości ujemne w części gmin) oraz zmiany w systemie transferów (tzw. janosikowe, ostatnio tzw. korekta zamożnościowa). Mimo to udział MOF Wrocławia w granicach obecnego województwa dolnośląskiego w latach 1995-2023 wynosił:

- w przypadku dochodów własnych ogółem wystąpił wyraźny wzrost z 29,4 do 45,4%, zwłaszcza w latach 2005-2008, przy stabilizacji od 2007 r. na poziomie zazwyczaj w granicach 45-46%;
- w przypadku dochodów z udziału w CIT wystąpił jeszcze bardziej wyraźny wzrost z 27,0 do 55,5%, przy czym od 2001 r. można wnioskować o stabilizacji na poziomie zazwyczaj powyżej 50% (z wyjątkiem m.in. lat 2011-2013 i udziałem MOF Wrocławia w wysokości 27-34%).
- w przypadku podatku od nieruchomości nastąpił wzrost z 22,8 do 35,6% z dość systematycznym wzrostem (regresja liniowa z wysokimi współczynnikami korelacji i determinacji $R=0,97$ oraz $R^2=0,93$).

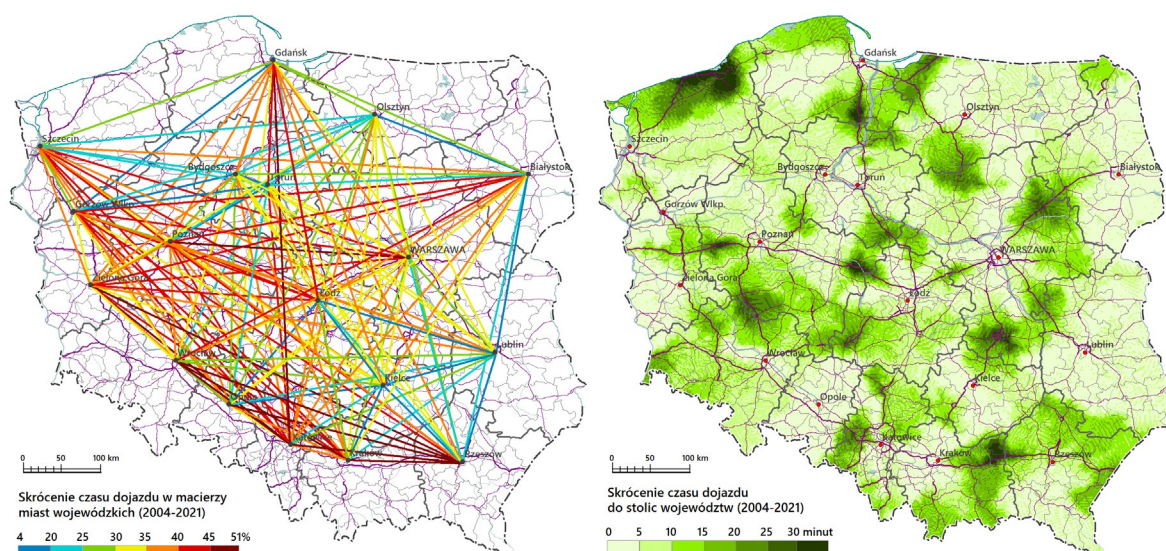
3.7. Poprawa dostępności transportowej

Zgodnie z klasyczną teorią rozwoju polaryzacyjno-dyfuzyjnego czynnikiem sprzyjającym konwergencji międzyregionalnej powinna być poprawa dostępności transportowej (w Polsce por. [Domański, 1980](#)). Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej zrealizowano spektakularne inwestycje w sektorze transportu, w wyniku czego znacząco poprawiła się dostępność do Wrocławia ([tabela 3.8, ryc. 3.14](#)), a w mniejszym stopniu również do byłych stolic wojewódzkich ([tabela 3.9, ryc. 3.15](#)). Poprawę rzędu nawet 30-50% odnotowano zwłaszcza w kierunku południowym (rozbudowa autostrady A4), północno-wschodnim (droga ekspresowa S8) oraz północnym (S6). Niewątpliwie rozbudowa sieci dróg o wysokich parametrach techniczno-funkcjonalnych przyspiesza rozwój gospodarczy oraz znacząco poprawia jakość życia i bezpieczeństwo mieszkańców. Brakuje jednak wyczerpujących badań dotyczących Polski i regionu dolnośląskiego, które wskazywałyby, w jakim stopniu poprawa dostępności transportowej wpływa na duże ośrodki wzrostu, takie jak Wrocław, oraz jak przekłada się na rozwój mniejszych miast.

Tabela 3.8. Macierz skrócenia odległości czasowej pomiędzy miastami wojewódzkimi w latach 2004-2021 (dane w minutach)

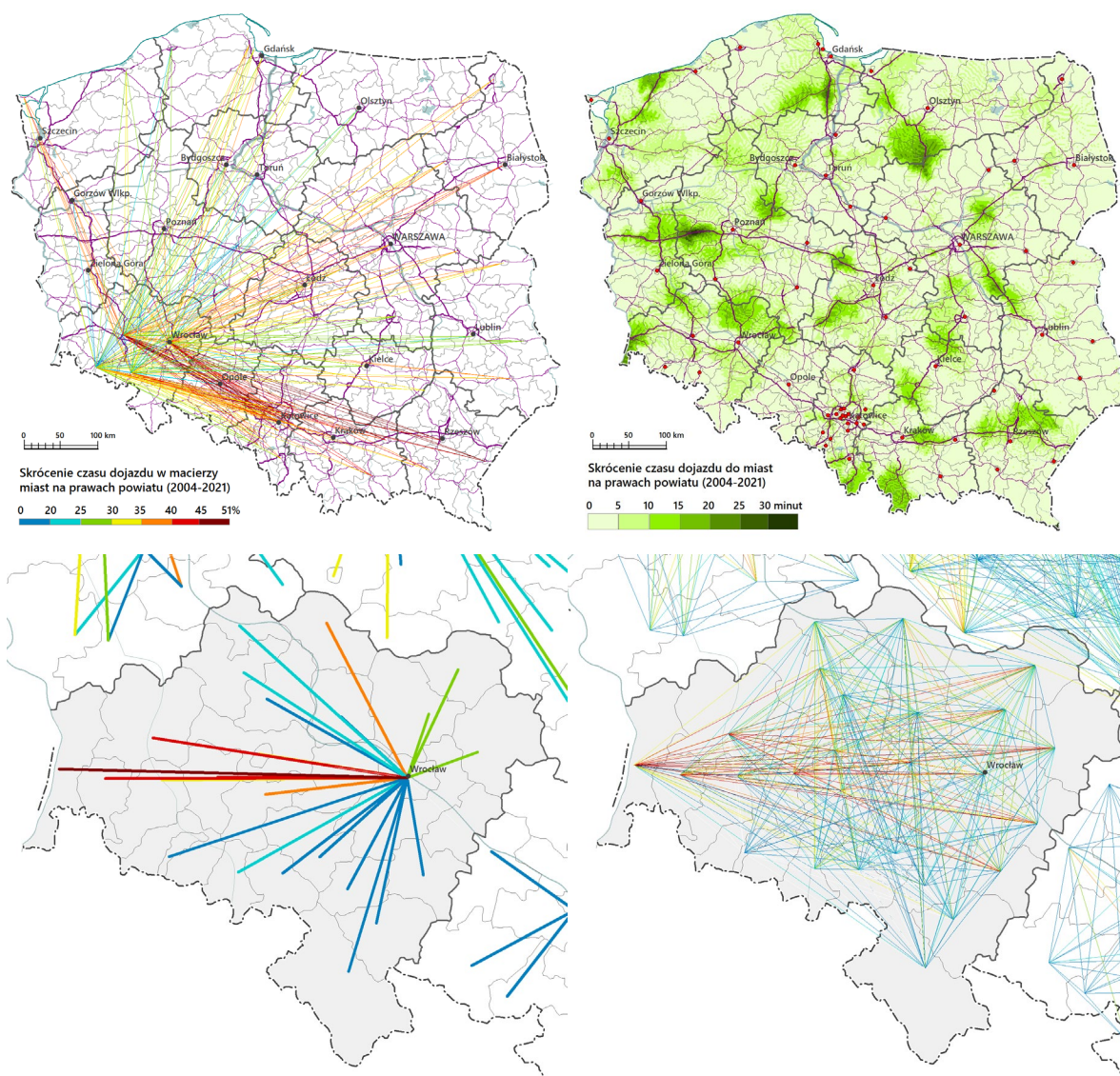
Miasto	Białystok	Bydgoszcz	Gdańsk	Gorzów Wlkp.	Katowice	Kielce	Kraków	Lublin	Łódź	Olsztyn	Opole	Poznań	Rzeszów	Szczecin	Toruń	Warszawa	Wrocław	Zielona Góra
Białystok		96	94	242	192	135	160	42	121	39	175	213	93	225	83	68	212	265
Bydgoszcz	96		64	41	151	116	161	129	72	43	82	40	174	55	2	79	88	92
Gdańsk	94	64		61	245	190	236	167	147	45	170	110	235	96	77	118	159	162
Gorzów Wlkp.	242	41	61		197	168	230	223	140	89	133	36	278	30	51	193	88	36
Katowice	192	151	245	197		34	34	87	74	170	35	134	123	238	157	112	92	156
Kielce	135	116	190	168	34		23	20	19	134	36	117	22	209	103	62	85	137
Kraków	160	161	236	230	34	23		59	66	151	68	160	76	271	149	86	125	189
Lublin	42	129	167	223	87	20	59		50	114	88	172	30	258	115	45	116	208
Łódź	121	72	147	140	74	19	66	50		75	32	89	78	181	59	44	72	132
Olsztyn	39	43	45	89	170	134	151	114	75		120	76	135	110	36	67	128	137
Opole	175	82	170	133	35	36	68	88	32	120		97	157	174	76	96	28	92
Poznań	213	40	110	36	134	117	160	172	89	76	97		200	77	22	142	67	46
Rzeszów	93	174	235	278	123	22	76	30	78	135	157	200		319	161	66	213	277
Szczecin	225	55	96	30	238	209	271	258	181	110	174	77	319		61	207	128	77
Toruń	83	2	77	51	157	103	149	115	59	36	76	22	161	61		65	68	84
Warszawa	68	79	118	193	112	62	86	45	44	67	96	142	66	207	65		135	188
Wrocław	212	88	159	88	92	85	125	116	72	128	28	67	213	128	68	135		46
Zielona Góra	265	92	162	36	156	137	189	208	132	137	92	46	277	77	84	188	46	
Ogółem (godz.)	40,9	24,7	39,6	37,3	37,2	26,8	37,4	32,0	24,2	27,8	27,7	30,0	44,0	45,3	22,8	29,5	30,9	38,7

Źródło: Śleszyński P. (2022). Wpływ rozbudowy sieci drogowej w Polsce w okresie członkostwa w Unii Europejskiej 2004-2021) na dostępność czasową, transportową, przestrzenną i ekonomiczną dla ludności w różnych skalach terytorialnych. Warszawa: EuroPAP News.

Ryc. 3.14. Skrócenie czasu przejazdu pomiędzy miastami wojewódzkimi w latach 2004-2021

Źródło: Śleszyński P. (2022). Wpływ rozbudowy sieci drogowej w Polsce w okresie członkostwa w Unii Europejskiej 2004-2021) na dostępność czasową, transportową, przestrzenną i ekonomiczną dla ludności w różnych skalach terytorialnych. Warszawa: EuroPAP News.

Ryc. 3.15. Skrócenie czasu przejazdu pomiędzy miastami na prawach powiatu w województwie dolnośląskim (Jelenia Góra, Legnica, Wałbrzych, Wrocław) oraz w macierzy miast powiatowych wewnątrz województwa w latach 2004-2021

Źródło: Śleszyński P. (2022). *Wpływ rozbudowy sieci drogowej w Polsce w okresie członkostwa w Unii Europejskiej 2004-2021) na dostępność czasową, transportową, przestrzenną i ekonomiczną dla ludności w różnych skalach terytorialnych*. Warszawa: EuroPAP News.

Tabela 3.9. Skrócenie czasu przejazdu w macierzy wybranych miast powiatowych w latach 2004-2021

Miasto	Suma odległości z innymi miastami (tys. km w obie strony)	Czas potrzebny na przejazd (w obie strony, liczba godzin)		Skrócenie czasu przejazdu w latach 2004-2021		Wskaźnik efektywności transportowo-osadniczej*		
		2004	2021	liczba godzin	%	2004 (%)	2021 (%)	zmiana (%)
Jelenia Góra	21,2	427	303	125	29,2	38,1	53,8	41,2
Kalisz	14,6	284	220	63	22,3	39,5	50,8	28,7
Legnica	19,0	365	229	136	37,3	40,0	63,8	59,5
Leszno	17,7	345	218	126	36,7	39,6	62,6	57,9
Opole	15,1	295	208	88	29,8	39,2	55,8	42,4
Poznań	17,8	347	224	122	35,3	39,5	61,0	54,5
Wałbrzych	19,1	376	253	123	32,7	39,2	58,2	48,7
Warszawa	16,2	306	203	103	33,5	40,9	61,5	50,5
Wrocław	16,6	319	204	115	36,0	40,1	62,7	56,3
Zielona Góra	21,1	405	247	157	38,8	40,1	65,6	63,5
Ogółem (66 miast w Polsce)	1 202,5	23 421	15 621	7 801	33,3	39,5	59,2	49,9

* czas potrzebny na przejazd zgodnie z modelem prędkości ruchu (ruch swobodny) w stosunku do sytuacji, gdyby wszystkie miasta były ze sobą połączone drogami w linii prostej z prędkością poruszania się 130 km/h.

Źródło: Śleszyński P. (2022). *Wpływ rozbudowy sieci drogowej w Polsce w okresie członkostwa w Unii Europejskiej 2004-2021 na dostępność czasową, transportową, przestrzenną i ekonomiczną dla ludności w różnych skalach terytorialnych*. Warszawa: EuroPAP News.

3.8. Podsumowanie

Badania wskazują, że województwo dolnośląskie pod względem większości kluczowych wskaźników rozwojowych podlega procesom dywergencji i polaryzacji wewnątrzregionalnej. Rośnie przewaga Wrocławia i całego obszaru metropolitalnego zarówno pod względem ludnościowym – zwłaszcza w zakresie zasobów pracy – jak i ekonomicznym, w tym finansowym, w stosunku do pozostałej części województwa. Ponieważ dane, w szczególności ludnościowe, są niedoszacowane, problem ten jest prawdopodobnie poważniejszy, niż wynika to z oficjalnych statystyk. Oficjalne prognozy demograficzne wskazują na dalsze pogłębianie się dychotomii, przy czym również one nie uwzględniają w pełni populacji cudzoziemców, w tym obywateli Ukrainy. W przypadku Wrocławia możliwy jest scenariusz dość wyraźnej ukrainizacji miasta, z wszystkimi konsekwencjami społecznymi, jakie mogą się z tym wiązać.

4 HIERARCHIA OSADNICZA, POWIĄZANIA FUNKCJONALNE I ZASIĘGI ODDZIAŁYWANIA MIAST

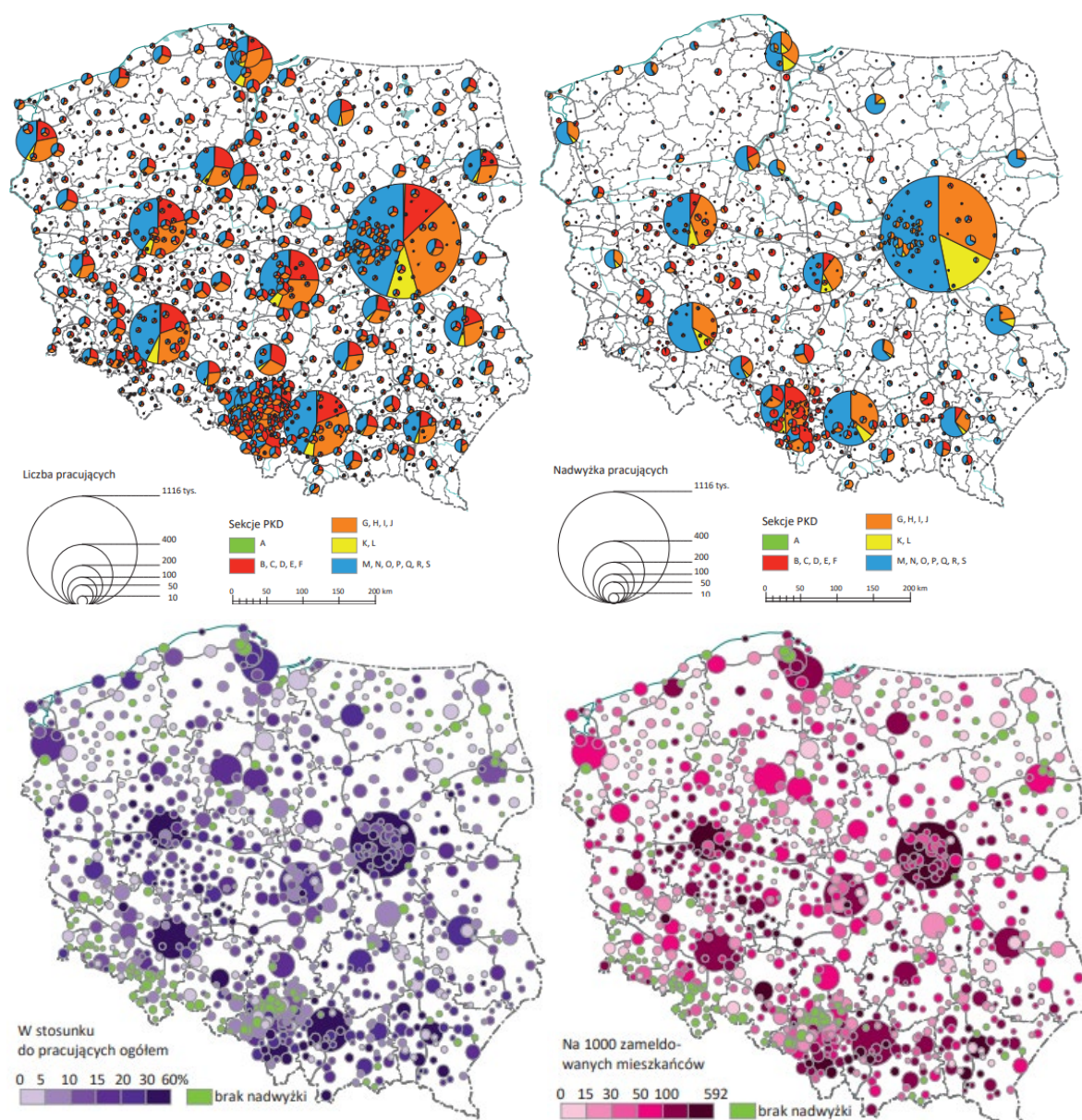
4.1. Hierarchia funkcjonalno-osadnicza

4.1.1. Wprowadzenie

Podstawowym sposobem określania hierarchii funkcjonalnej miast jest metoda bazy ekonomicznej, pozwalająca odpowiedzieć na pytanie, jaka część funkcji danego ośrodka jest związana z funkcjami endogenicznymi, a jaka z egzogenicznymi. Klasycznie wykorzystywanym wskaźnikiem jest w tym przypadku zatrudnienie (rynek pracy) (Dziewoński i Jerczyński, 1971). Niestety, statystyka rynku pracy w Polsce po 1989 r. jest niezadowalająca do tego typu zastosowań. Udostępniane dane GUS mają liczne wady, związane z niewłaściwym oszacowaniem miejsc pracy w poszczególnych miastach i gminach. Dodatkowo pojawiają się wątpliwości dotyczące przypisania rzeczywistych sektorów gospodarczych. Np. E. Nowosielska (1994) ocenia, że nawet ponad połowa sektora przemysłowego stanowi w rzeczywistości działalność usługową (transport, logistyka, zarządzanie). Ma to podstawowe znaczenie w przypadku większych ośrodków, które koncentrują gospodarcze funkcje kontrolne (Śleszyński, 2007).

W Polsce po 1989 r. podejmowano kilka prób określenia stopnia centralności i węzłowości miast na podstawie danych o zatrudnieniu, a niekiedy także o liczbie i strukturze zarejestrowanych podmiotów gospodarczych. Najbardziej zbliżone do tych wskaźników jest studium P. Śleszyńskiego i K. Wiedermanna (2020), w którym Wrocław znalazł się na trzecim miejscu w kraju (po Warszawie i Krakowie) pod względem liczby pracujących, a na czwartym (po Warszawie, Krakowie i Poznaniu) pod względem nadwyżki pracujących, świadczącej o rozwiniętych funkcjach egzogenicznych. W przypadku województwa dolnośląskiego zaskakujący i frapujący jest fakt, że w regionie sudeckim i kłodzkim zidentyfikowano wiele miast, nie posiadających takiej nadwyżki (ryc. 4.1). Było to zjawisko dość wyjątkowe w skali kraju. W opracowaniu postawiono hipotezę, że „w wielu ośrodkach niskie wartości zarówno miernika liczby pracujących, jak i wskaźnika nadwyżki zatrudnionych mogą wynikać z niewykształcenia się funkcji wyspecjalizowanych wyższego rzędu”.

Istotnym postępem statystycznym jest udostępnienie w ostatnich dwóch latach przez bydgoski oddział GUS stosunkowo wiarygodnych danych według gmin, obejmujących blisko 90% rynku pracy w Polsce (dotychczas było to około 70%, gdyż dane nie obejmowały zakładów poniżej 10 pracujących). Dane te niestety nie nadają się do analizy centralności i węzłowości miast, ponieważ pracujący są sklasyfikowani albo według miejsca zamieszkania, albo według siedziby głównego zakładu pracy. W ten sposób we Wrocławiu w połowie 2024 r. pracowało według pierwszej definicji 331 tys. osób, a według drugiej – 429 tys. (według szacunku Śleszyńskiego i Wiedermanna z 2016 r. – 361 tys.).

Ryc. 4.1. Wybrane wskaźniki pracujących i nadwyżki pracujących w miastach Polski w 2016 r.

Źródło: Śleszyński, P., Wiedermann, K. (2020). Studium szacunku liczby i struktury pracujących oraz bazy ekonomicznej miast w Polsce. *Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG*, 34(4), 184–205. doi: 10.24917/20801653.344.12

4.1.2. Ustalenie hierarchii funkcjonalno-osadniczej

W rozdziale 2 stwierdzono, że istnieje wiele klasyfikacji i hierarchizacji miast w Polsce, a niektóre bardziej współcześnie rozpowszechnionych opracowań zostały tam wymienione i omówione. Opierając się na tym dorobku, proponuje się autorską trzyetapową procedurę hierarchizacji:

1. w pierwszym etapie wykorzystuje się ściśle wskaźniki ilościowe, pozwalające określić zbiór miast znajdujących się zwłaszcza na wyższych szczeblach hierarchii osadniczej. W tym celu brane są pod uwagę rejestrowane migracje, które współcześnie w największym stopniu odzwierciedlają atrakcyjność miast. Migracje są też szczególnie istotne z powodu bardzo niskiej lokalnej, endogenicznej dzietności (populacja

zasiedziała), która w coraz mniejszym stopniu wpływa na potencjał rozwojowy miast. Na tym etapie wykorzystywane są dwa wskaźniki:

- a) opisany wcześniej wskaźnik atrakcyjności migracyjnej miast (WAM, Śleszyński, 2020), który nadaje się również bezpośrednio w uwzględnieniu siły i zasięgu oddziaływania (poprzez wykorzystanie zmiennej odległości migracji), pośrednio w określeniu centralności i węzłowości;
- b) wskaźnik rangi migracyjno-osadniczej (Śleszyński, 2015), składający się z komponentu skali napływu migracyjnego względem największego obserwowanego w zbiorze (który oddaje atrakcyjność dla migrantów poszukujących lepszych warunków życia, kariery, pracy itd.) oraz komponentu relatywnego położenia względem wszystkich relacji migracyjnych zachodzących w zbiorze miast. Wyraża się on wzorem:

$$x = \frac{N_i}{N_{max}} \times \frac{1}{(I_w+1)} \times \frac{R_i}{\sum R} \times 1000, \text{ gdzie:}$$

N_i – największy napływ do gminy i ,

N_{max} – największy napływ w zbiorze wszystkich gmin,

I_w – liczba gmin o większym napływie ogółem w zbiorze relacji miasta i z innymi miastami.

R_i – liczba relacji gminy i z innymi gminami,

R – potencjalna liczba wszystkich relacji (2477 gmin w Polsce, czyli 2476 relacji);

2. po przeprowadzeniu hierarchizacji na podstawie macierzy zameldowań dodatkowo wykorzystuje się wskaźniki ilościowo-jakościowe związane z funkcjami centralnymi, takimi jak zwłaszcza administracyjne publiczne i gospodarcze funkcje kontrolne;
3. ostatni etap jest stosunkowo subiektywny, gdyż polega na korekcie otrzymanej hierarchizacji z uwzględnieniem takich wymogów, jak kształtowanie pożądanego, docelowego układu sieci osadniczej, zgodnego z interesem społeczno-gospodarczym regionu i kraju, jak też wyzwaniem stojącymi za sprawą depopulacji i polaryzacji demograficznej.

Analizie poddano wszystkie miasta co najmniej powiatowe, a także kilka miast wyróżniających się ze względu na rozwinięcie funkcji ponadlokalnych, głównie turystycznych (Karpacz, Szklarska Poręba) oraz przemysłowych (Bielawa). Pod uwagę brano dane z pięciolecia 2019-2023, aby zachować stabilność wskaźnika oraz zminimalizować wpływ pandemii – w roku 2020 i częściowo w 2021, z powodu zamknięcia urzędów i lockdownów i ograniczeń mobilności odnotowano mniej przemeldowań.

Wyniki dla WAM przedstawia tabela 4.1. Kluczowym wskaźnikiem jest w tym przypadku, jak wspomniano, praca migracyjna napływu, natomiast pozostałe mają charakter wyłącznie uzupełniający i informacyjny. Posługując się metodą naturalnych przerw, w prezentowanym zbiorze można wyróżnić siedem subzbiorów (ryc. 4.2):

1. Wrocław, którego przewaga migracyjna jest olbrzymia, kolejne miasta są o ponad rząd wielkości mniej znaczące (różnica 16-krotna i większa);
2. Jelenia Góra, Legnica, Wałbrzych i Lubin – z wyraźną przewagą Jeleniej Góry, którą wzmacnia nadwyżka WAM nad liczbą ludności;
3. Głogów, Świdnica, Zgorzelec, Bolesławiec, Oleśnica, z wyraźną przewagą Głogowa i Świdnicy;

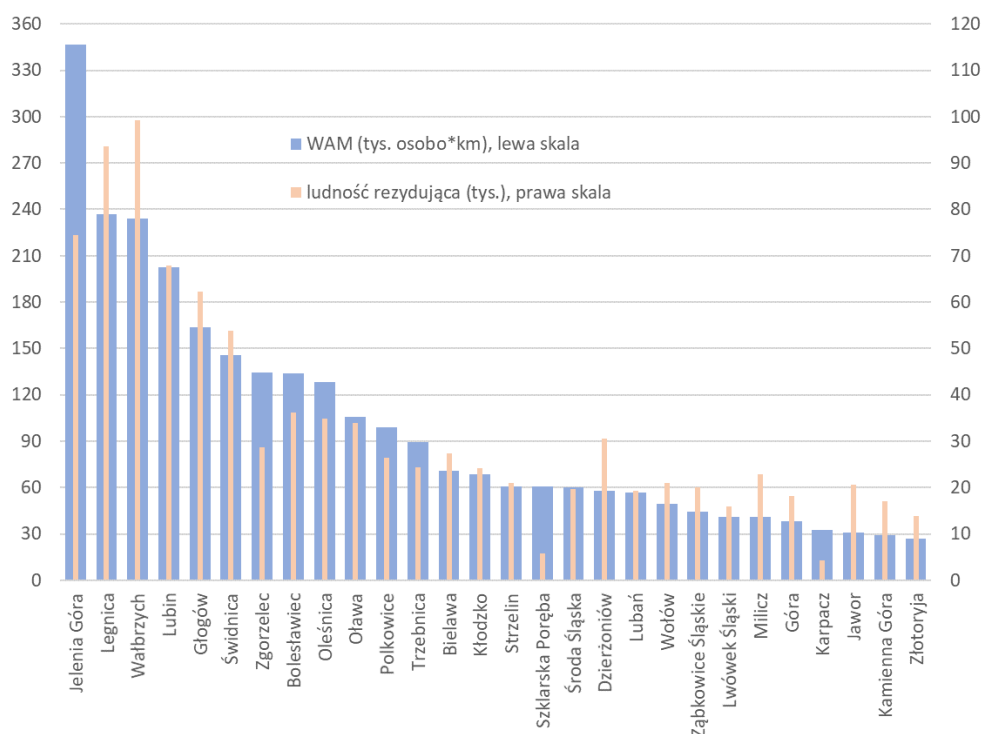
4. Oława, Polkowice, Trzebnica;
5. Bielawa, Kłodzko, Strzelin, Szklarska Poręba, Środa Śląska, Dzierżoniów, Lubań – w których pozytywnie wybija się Szklarska Poręba z uwagi na dużą przewagę wskaźnika WAM nad populacją;
6. Wołów, Ząbkowice Śląskie, Lwówek Śląski, Milicz, Góra;
7. Karpacz, Jawor, Kamienna Góra, Złotoryja, w którym to ostatnim zbiorze negatywnie wyróżnia się Karpacz z uwagi na niedorozwój WAM w stosunku do ludności.

Tabela 4.1. Wyniki wstępnej hierarchizacji w I etapie dla wybranych miast w województwie dolnośląskim (wskaźnik atrakcyjności migracyjnej WAM)

Miasto	Funkcje administracyjne*	Liczba mieszkańców-rezydentów (NSP 2021, tys.)	Praca migracyjna (2019-2023)				Wstępna hierarchizacja (klasa)
			napływ	odpływ	saldo	napływ na 1 mieszk.	
Wrocław	Bm	669,6	5 605	2 571	3 034	8,4	1
Wałbrzych	Cm	99,1	234	410	-176	2,4	2
Legnica	Cm	93,5	237	345	-108	2,5	2
Jelenia Góra	Cm	74,5	347	405	-58	4,7	2
Lubin	Dm	67,8	203	289	-86	3,0	2
Głogów	Dm	62,2	164	295	-131	2,6	3
Świdnica	Dm	53,8	146	178	-32	2,7	3
Bolesławiec	Dm	36,1	134	168	-34	3,7	3
Oleśnica	Dm	34,8	128	105	23	3,7	3
Oława	Dm	33,8	106	75	31	3,1	4
Dzierżoniów	Dm	30,5	58	101	-43	1,9	5
Zgorzelec	Dm	28,6	135	166	-31	4,7	3
Bielawa	Em	27,3	71	83	-12	2,6	5
Polkowice	Dmw	26,3	99	101	-2	3,7	4
Trzebnica	Dmw	24,3	90	47	43	3,7	4
Kłodzko	Dm	24,3	68	120	-52	2,8	5
Milicz	Dmw	22,8	41	54	-13	1,8	6
Wołów	Dmw	21,0	49	55	-6	2,3	6
Strzelin	Dmw	20,9	61	55	6	2,9	5
Jawor	Dm	20,6	31	73	-42	1,5	7
Ząbkowice Śląskie	Dmw	20,0	44	65	-21	2,2	6
Środa Śląska	Dmw	19,6	60	46	14	3,0	5
Lubań	Dm	19,3	57	93	-37	2,9	5
Góra	Dmw	18,2	38	69	-31	2,1	6
Kamienna Góra	Dm	17,0	29	89	-60	1,7	7
Lwówek Śląski	Dmw	15,9	41	70	-29	2,6	6
Złotoryja	Dm	13,9	27	61	-34	1,9	7
Szklarska Poręba	Em	5,7	60	46	14	10,6	5
Karpacz	Em	4,3	33	32	1	7,6	7

* miasta: B – wojewódzkie, C – na prawach powiatu, D – siedziba starostwa powiatowego, E – inna gmina;
typ gminy: m – miejska, mw – miejsko-wiejska.

Źródło: na podstawie międzygminnej macierzy przemieszkań GUS.

Ryc. 4.2. Wskaźnik pracy napływowej obliczony dla zbioru 29 miast województwa (bez Wrocławia)

Źródło: na podstawie międzygminnej macierzy przemieszczeń GUS.

W przypadku wskaźnika hierarchii migracyjno-osadniczej wyniki przedstawiono w tabeli 4.2. Olbrzymia przewaga Wrocławia jest tu jeszcze wyraźniejsza. Kolejność miast jest stosunkowo podobna, przy czym wskaźnik, w odróżnieniu od WAM, lepiej różnicuje wyższe szczeble hierarchiczne (ryc. 4.3). Największą różnicą jest bardzo wysoki wynik Lubina. Porównanie obu wskaźników ujawnia wysoką dodatnią korelację – 0,99 dla zbioru wszystkich miast (wpływ na wynik ma bardzo wysoka wartość Wrocławia, co wypacza wynik), 0,47 po wyłączeniu stolicy Dolnego Śląska oraz 0,82 po wyłączeniu Lubina.

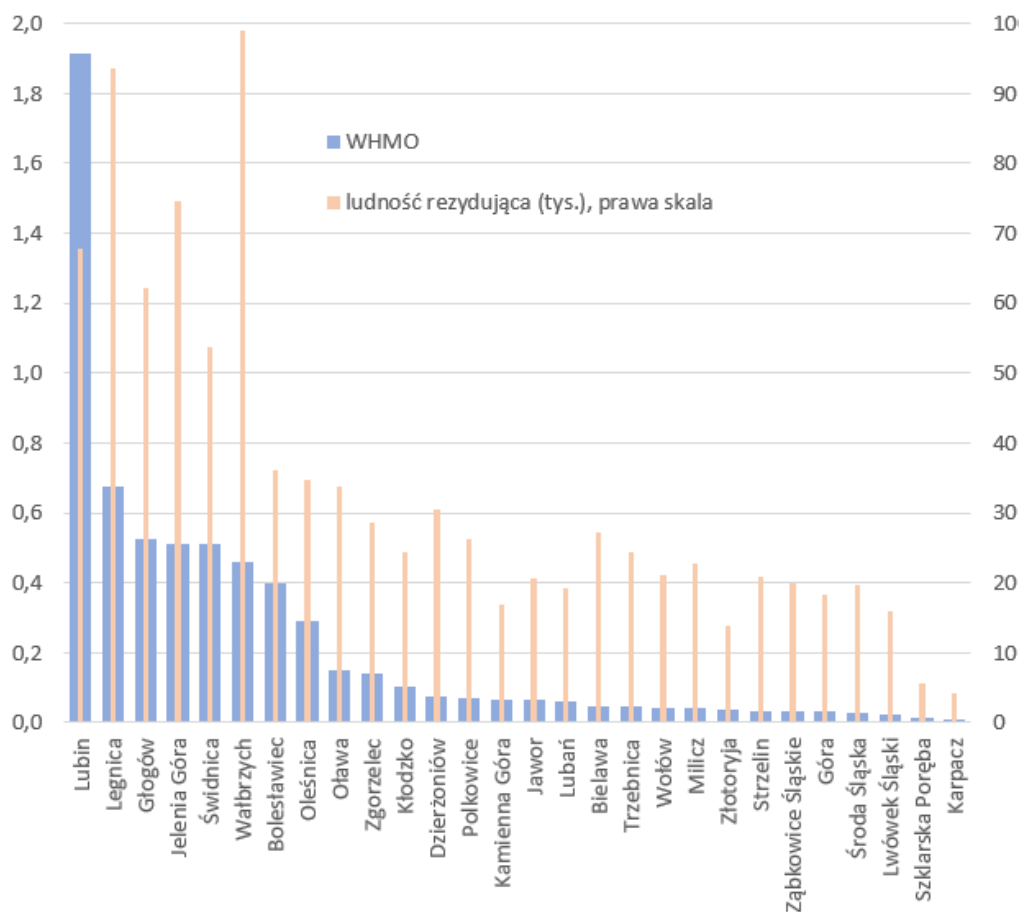
Ponieważ analizę wykonano dla całego kraju, warto również podkreślić bardzo słabe wyniki byłych miast wojewódzkich. Legnica, Jelenia Góra i Wałbrzych zajmują ostatnie trzy miejsca wśród 31 byłych stolic województw. Ich średni wskaźnik WHMO, wynoszący 0,5 jest wielokrotnie niższy niż np. dla Białej Podlaskiej (5,0) czy Włocławka (2,6). Z kolei wynik Lubina (1,9) jest porównywalny z Piotrkowem Trybunalskim i Koninem. Według ogólnego zestawienia Wrocław (172,3) zajął czwarte miejsce w kraju, po Warszawie (990,6), Krakowie (399,9) i Gdańsku (188,2), wyprzedzając Poznań (133,3) i Szczecin (125,0).

Tabela 4.2. Wyniki wstępnej hierarchizacji w I etapie dla wybranych miast w województwie dolnośląskim (wskaźnik hierarchii migracyjno-osadniczej WHMO)

Miasto	Funkcje administracyjne*	Liczba mieszkańców-rezydentów (NSP 2021, tys.)	Wskaźniki				Wstępna hierarchizacja (klasa)
			największy napływ z innego miasta lub gminy (%)	liczba miast i gmin o większym napływie (w całym kraju)	liczba relacji z innymi miastami i gminami (% maksymalnej, tj. do 2476)	sumaryczny WHMO	
Wrocław	Bm	669,6	96,7	2	53,5	172,322	1
Lubin	Dm	67,8	51,0	44	16,9	1,914	2+
Legnica	Cm	93,5	19,9	53	18,3	0,675	2
Głogów	Dm	62,2	17,8	55	16,6	0,526	2
Jelenia Góra	Cm	74,5	14,9	52	18,3	0,513	2
Świdnica	Dm	53,8	26,9	66	12,7	0,510	2
Wałbrzych	Cm	99,1	13,7	67	22,8	0,459	2
Bolesławiec	Dm	36,1	24,1	60	10,1	0,400	2
Oleśnica	Dm	34,8	23,9	76	9,4	0,290	2-
Oława	Dm	33,8	11,7	61	8,0	0,151	3
Zgorzelec	Dm	28,6	12,8	81	9,1	0,143	3
Kłodzko	Dm	24,3	9,5	77	8,4	0,102	3
Dzierżoniów	Dm	30,5	5,9	69	8,6	0,073	4
Polkowice	Dmw	26,3	5,1	63	8,9	0,071	4
Kamienna Góra	Dm	17,0	6,1	67	7,3	0,066	4
Jawor	Dm	20,6	6,4	72	7,4	0,065	4
Lubań	Dm	19,3	5,6	65	6,9	0,059	4
Bielawa	Em	27,3	4,5	75	7,8	0,047	6
Trzebnica	Dmw	24,3	5,2	69	6,1	0,046	6
Wołów	Dmw	21,0	5,5	78	5,9	0,041	6
Milicz	Dmw	22,8	4,6	72	6,5	0,041	6
Złotoryja	Dm	13,9	4,1	57	5,3	0,037	6
Strzelin	Dmw	20,9	4,2	73	6,1	0,035	6
Ząbkowice Śląskie	Dmw	20,0	3,6	72	6,9	0,034	6
Góra	Dmw	18,2	3,1	71	7,1	0,031	6
Środa Śląska	Dmw	19,6	3,4	74	6,0	0,028	6
Lwówek Śląski	Dmw	15,9	3,0	71	5,8	0,025	6
Szklarska Poręba	Em	5,7	3,3	107	4,8	0,014	7
Karpacz	Em	4,3	1,9	83	3,6	0,008	7

* miasta: B – wojewódzkie, C – na prawach powiatu, D – siedziba starostwa powiatowego, E – inna gmina.; typ gminy: m – miejska, mw – miejsko-wiejska.

Źródło: na podstawie międzygminnej macierzy przemieszkań GUS.

Ryc. 4.3. Wskaźnik hierarchii osadniczo-migracyjnej WHMO obliczony dla zbioru 29 miast województwa (bez Wrocławia)

Źródło: na podstawie międzygminnej macierzy przemieszczeń GUS.

W drugim etapie wyniki wstępnej klasyfikacji zestawiono z innymi wskaźnikami ilościowo-jakościowymi (tabela 4.3). Pozwala to porównać zajęte miejsca we wstępnej klasyfikacji migracyjnej z możliwościami rozwoju i pełnienia funkcji średniego lub wyższego rzędu. Wyniki wskazują na nieco słabszą pozycję Wałbrzycha w porównaniu z Legnicą i Jelenią Górą. Pokazują także silną pozycję wobec potencjału ludnościowego i rozkładu (koncentracji) wskaźników w tym zbiorze dla takich miast, jak przede wszystkim Lubin, Świdnica, Bolesławiec i Polkowice, a następnie Kłodzko. Również Karpacz i Szklarska Poręba wypadają w analizie bardzo korzystnie, jednak dzięki wyspecjalizowanym funkcjom turystycznym, co w przypadku Karpacza procentuje zwłaszcza rozwojem przedsiębiorczości, napływem kapitału oraz wzrostem dochodów własnych.

Tabela 4.3. Porównanie klasyfikacji na podstawie wskaźników migracyjnych WAM i WHMO z innymi wskaźnikami (etap II hierarchizacji). Objasnienia kolorów:

czzerwona czcionka – wartości wyższe, niż średnia w zbiorze 28 miast (bez Wrocławia), **czcionka pogrubiona** – powyżej dwóch odchyłeń standardowych w górę;

 wartość wskaźnika lub koncentracja zjawiska wyższa, niż by to wynikało z liczby ludności w danym mieście (100-200% w stosunku do liczby ludności);

 wartość wskaźnika lub koncentracja zjawiska znacznie wyższa, niż by to wynikało z liczby ludności w danym mieście (powyżej 200% w stosunku do liczby ludności).

W ostatniej kolumnie „liczba cech powyżej średniej” została obliczona na podstawie spełnienia powyższych kryteriów, przy czym wysokie przekroczenie średniej lub koncentrację powyżej 200 % w stosunku do ludności liczono podwójnie.

Miasto	Funkcje administracyjne*	Liczba mieszkańców-rezydentów (NSP 2021, tys.)	WAM	WHMO	Liczba spółek z Listy 500	Dochody własne (2019-2023, mln zł)	Dochody z CIT (2014-2023, mln zł)	Dochody własne powiatów (2019-2023, mln zł)**	Liczba wpisanych podmiotów >49 prac. (2023)	Spółki prawa handlowego z udziałem KZ (2023)	Łóżka w szpitalach (2023)**	Nowa i remontowana pow. biurowa (tys. m², 2014-2023)	Nowa i remontowana pow. handl.-usług. (tys. m², 2014-2023)	Miejsca w hotelach, motelach i podobnych obiektach (2023, bez pensjonatów)	Hotele i motele 4- i 5-gwiazdk. (2023)	Liczba cech powyżej średniej
Wrocław	Bm	669,6	1	1	12	19 418	1 424		744	4624	4512	926,0	469,8	11 939	21	x
Wałbrzych	Cm	99,1	2	2	2	1 913	80		76	64	697	8,8	22,6	615		12
Legnica	Cm	93,5	2	2	1	1 847	110		113	146	551	11,3	24,4	1 236	2	15
Jelenia Góra	Cm	74,5	2	2		1 330	67		80	136	562	20,5	162,1	993		17
Lubin	Dm	67,8	2	2+	1	1 291	195	347	55	35	688	3,0	60,1	518	1	14
Głogów	Dm	62,2	3	2		1 299	95	264	56	39	206	2,0	27,5	104		6
Świdnica	Dm	53,8	3	2		944	43	367	75	86	390	6,1	19,0	570	1	13
Bolesławiec	Dm	36,1	3	2		668	48	190	50	45	332	7,9	30,5	331		14
Oleśnica	Dm, OMW	34,8	3	2-	1	585	33	313	31	60	205	0,8	7,0	258		6
Oława	Dm	33,8	4	3	2	482	21	234	30	39	173	7,2	40,5	228	1	10
Dzierżoniów	Dm	30,5	5	4		444	24	205	34	40	162	1,4	22,3	238	1	8
Zgorzelec	Dm	28,6	3	3	1	409	21	259	30	67	567	0,2	2,2	100		8
Bielawa	Em	27,3	5	6		355	9		16	13		0,1	15,7	164		
Polkowice	Dmw	26,3	4	4	3	1 180	278	200	32	31		0,9	7,9	135		16
Trzebnica	Dmw, OMW	24,3	4	6	1	357	12	252	26	28	402	0,6	12,3	208	1	12
Kłodzko	Dm	24,3	5	3		341	13	399	39	19	954	0,9	25,9	76		13
Milicz	Dmw	22,8	6	6		305	5	130	24	23	294	2,6	10,4	163		3
Wołów	Dmw	21,0	6	6		307	3	104	15	8	77	1,3	5,3	70		
Strzelin	Dmw	20,9	5	6		347	21	97	24	31	67	2,7	5,7	65		4
Jawor	Dm	20,6	7	4	1	343	22	145	31	39	75	0,1	12,3	146		5
Ząbkowice Śląskie	Dmw	20,0	6	6		309	12	207	22	17	125		23,8	18		9
Środa Śląska	Dmw	19,6	5	6		358	36	140	25	50		18,4	10,1	76		8
Lubań	Dm	19,3	5	4		275	6	110	26	29	247	0,1	8,7	36		5
Góra	Dmw	18,2	6	6		229	9	81	13	12		0,04	1,7			
Kamienna Góra	Dm	17,0	7	4		257	6	104	21	18	357	0,7	10,2	91		6
Lwówek Śląski	Dmw	15,9	6	6		193	6	117	12	9	331	4,2	10,5	235		7
Złotoryja	Dm	13,9	7	6		233	4	95	18	19	103	1,7	13,9	111		6
Szklarska Poręba	Em	5,7	5	7		200	2		6	6		0,1	2,6	4 796	6	11
Karpacz	Em	4,3	7	7		178	3		7	15		0,7	2,4	6 378	4	16

* miasta: B – wojewódzkie, C – na prawach powiatu, D – siedziba starostwa powiatowego, E – inna gmina.; typ gminy: m – miejska, mw – miejsko-wiejska, OMW – obszar metropolitalny Wrocławia;

** dane dla całych powiatów, przypisane do siedziby starostwa powiatowego.

Źródło: na podstawie danych GUS (w tym Banku Danych Lokalnych).

Na podstawie przeprowadzonych analiz, w ostatnim etapie formułuje się następującą propozycję hierarchii osadniczej. Poza Wrocławiem można wyróżnić co najmniej siedem centrów wzrostowych, charakteryzujących się wyraźnie wykształconymi funkcjami subregionalnymi, a niekiedy także regionalnymi:

1. grupa najsilniejszych ośrodków, do których należy zaliczyć byłe miasta wojewódzkie **Jelenią Górę, Legnicę i Wałbrzych** oraz jako czwarty w tej grupie trójośrodkowy układ **Lubina, Polkowic i Głogowa (LPG)**. Jego wyróżnienie argumentowane jest silnymi powiązaniem gospodarczymi i tym samym społeczno-funkcjonalnymi. Aktualnie w tej ostatniej grupie najsilniejszym ośrodkiem wydaje się Lubin (zdecydowana przewaga atrakcyjności migracyjnej, zwłaszcza WHMO – świadczące o większym, regionalnym zasięgu oddziaływania, wysokie wartości społeczno-gospodarcze wskaźników wymienionych w tabeli 4.3);
2. grupa trzech ośrodków niższej rangi, posiadających w pełni wykształcone funkcje subregionalne: **Bolesławiec, Świdnica i Kłodzko**. Ponadto, gdy by rozpatrywać odrębnie poszczególne miasta LPG, wśród ośrodków subregionalnych tego rzędu mieści się Lubin i Głogów, natomiast Polkowice mają zbyt słabo rozwinięte i rozwijane funkcje usługowe (bardzo słabe inwestycje w nowe powierzchnie biurowe i handlowo-usługowe), aby zaliczyć je w tej grupie.

Łącznie w pierwszej i drugiej grupie można zatem wyróżnić siedem ośrodków, w tym jeden o charakterze multipolarnym (wieloośrodkowy). Ponadto jako potencjalne ośrodki wzrostu można wskazać:

1. **Zgorzelec** (ze względu na tworzenie układu funkcjonalnego z pobliskim **Görlitz**) oraz – w celu aktywizacji regionu sudeckiego, duopol **Dzierżoniów-Bielawa** (układ ten był identyfikowany np. podczas prac eksperckich nad *Koncepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030* w pierwszej dekadzie bieżącego stulecia);
2. wyspecjalizowane centrum wzrostu w rejonie **Karpacza i Szklarskiej Poręby** o profilu turystycznym i ewentowo-biznesowym, a ewentualnie leczniczo-uzdrowiskowym (w odległości do ok. 30 min od ww. miast znajduje się kilka ośrodków o statusie uzdrowiska, tj. Cieplice Śląskie-Zdrój w Jeleniej Górze oraz Świeradów-Zdrój). Jego delimitacja i hierarchizacja mogłyby być przedmiotem odrębnej analizy. Znajduje się w silnym zasięgu oddziaływania Jeleniej Góry i jest oczywiste, że gdyby takie centrum miało się jeszcze bardziej aktywizować, musiałoby być powiązane z programowaniem rozwoju tego byłego miasta wojewódzkiego.

W pierwszej grupie, w świetle analizowanych wskaźników, najsilniejszym ośrodkiem wydaje się być **Jelenia Góra**⁶. Wskazują na to przede wszystkim najbardziej trwałe migracje (zameldowania), a także analiza inwestycji w ostatniej dekadzie – zwłaszcza bardzo duża nowa i remontowana powierzchnia biurowa, dwukrotnie większa niż w przypadku Wałbrzycha i Legnicy, oraz jeszcze większa powierzchnia handlowo-usługowa, aż ośmiokrotnie przewyższająca pozostałe miasta. Oznacza to zwiększone zainteresowanie zamieszkaniem (nawet jeśli sumaryczne saldo zameldowań i pracy migracyjnej jest ujemne) oraz wzrost

⁶ Jak wskazują dalsze analizy powiązań funkcjonalne, być może za takowy trzeba by uznać wieloośrodkowy LGOM (cztery wodzące miasta lub co najmniej Lubin-Polkowice-Głogów bez Legnicy).

popytu na usługi związany z funkcjami egzogenicznymi. Wyraźnie niższe są tu jednak wynagrodzenia, co może być związane z brakiem dużych przedsiębiorstw.

W części wymienionych miast potencjał wzrostowy identyfikowano na podstawie gminy miejsko-wiejskiej, jak w przypadku Polkowic. W województwie dolnośląskim istnieje łącznie 58 takich jednostek. Co do zasady jest to region funkcjonalny, wzmacniany wspólnym, jednolitym zarządzaniem. W obliczu zmian demograficznych, tj. depopulacji i suburbanizacji tego typu układy miejsko-wiejskie wydają się być optymalne z punktu widzenia koordynacji polityki rozwojowej oraz planowania przestrzennego, m.in. obsługi transportowej i innych usług publicznych. W przypadku największych ośrodków miejskich sprawdza się formuła MOF i ZIT (Wrocław). W przypadku mniejszych miast zasadne byłoby łączenie gmin miejskich z ich obwarunkowymi odpowiednikami. W wymienionych grupach, w grupie drugiej, wszystkie miasta mają swoje „obwarzanki” (Bolesławiec, Świdnica, Kłodzko), a połączenie gmin miejskich i wiejskich mogłoby zwiększyć ich łączny potencjał demograficzny i ekonomiczny.

4.2. Powiązania funkcjonalne i zasięgi oddziaływania

4.2.1. Dojazdy do pracy

Najważniejszym predykatorem aktualnych powiązań funkcjonalnych są dojazdy do pracy, co wynika z ich powszechności. W krajach o bardzo wysokiej mobilności osiedleńczej niemal równorzędnie mogą być wykorzystywane dane dotyczące zmian miejsca zamieszkania. Ma to szczególne znaczenie przy wyznaczaniu stref podmiejskich oraz obszarów suburbanizacji.

W 2021 r. według danych macierzowych NSP 2021 wewnątrz województwa dojeżdżało 346,6 tys. osób, ponadto 29,3 tys. wyjeżdżało poza jego granice, a 41,8 tys. przyjeżdżało. Interpretacja tego zjawiska jest bardziej wiarygodna w porównaniu do wcześniejszych danych (dojazdy do pracy były opracowywane za rok 2016 i wcześniej), gdyż spis powszechny poprawił identyfikację źródeł administracyjnych. Z drugiej strony wciąż pozostają przeszkody utrudniające badania. Są to różnice między faktycznym miejscem zamieszkania a faktycznym miejscem pracy, wynikające z administracyjnego zameldowania i rejestracji siedziby przedsiębiorstwa, a także nieuwzględnienie dojazdów osób podejmujących tzw. samozatrudnienie. To pierwsze generuje takie absurdy, jak fakt, że z Wrocławia drugą destynacją wyjazdów do pracy jest Warszawa (3,3 tys. osób), a do województwa warmińsko-mazurskiego i podlaskiego, położonych na przeciwległych krańcach kraju, wyjeżdżało ok. 100 osób. W odwrotnym kierunku (przyjazdy do Wrocławia) było to odpowiednio 0,9 tys. i 0,8 tys. osób. Te oczywiste błędy wynikają z niedostatecznej weryfikacji zatrudnienia według miejsca zamieszkania, a nie tzw. siedziby pracy głównej. Według danych na koniec grudnia 2023 r. w gminie Kobierzyce, według tej pierwszej definicji, pracowało 11,7 tys., podczas gdy według drugiej – 23,3 tys., a w 2021 r. saldo dojazdów do pracy wyniosło tam 18,9 tys. osób, co oznacza różnicę około 7 tys. pracowników.

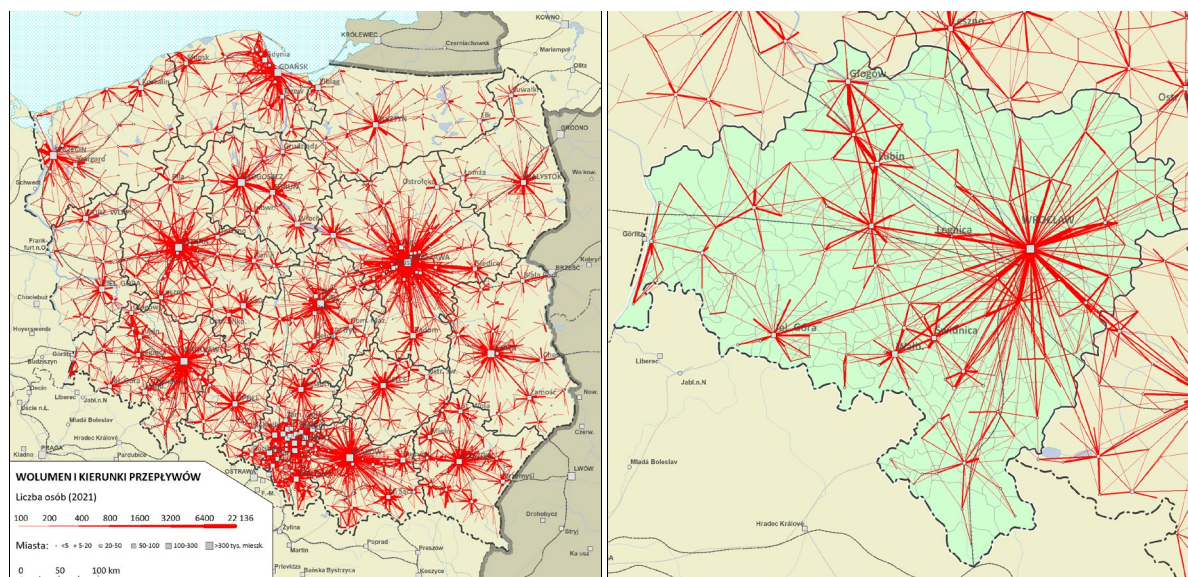
Oczywiście można założyć, że część rynku pracy opiera się na niekonwencjonalnych formach zatrudnienia, takich jak telepraca (w tym praca hybrydowa), oraz że część pracowników najemnych dojeżdża okresowo, np. w rytmie tygodniowym. Skala tego zjawiska nie jest znana, a dostępne informacje pochodzą jedynie z doniesień prasowych.

Drugi wymieniony czynnik, związany z metodą identyfikacji opartą na danych z PIT, w zasadzie wyklucza poprawną interpretację w przypadku wielu usług komercyjnych, w tym turystyki, gdyż duża część tych sektorów pracy to jednoosobowe zakłady osób fizycznych. Według

najnowszych danych z sierpnia 2024 r. w województwie dolnośląskim w podmiotach zatrudniających 5 i mniej pracowników pracowało 26,8% osób, w tym w powiecie karkonoskim – 30,6%.

Ponadto dane macierzowe są zaniżone o około 5% z powodu wyłączenia przepływów obejmujących mniej niż 3 osoby, co tłumaczy się tajemnicą statystyczną związaną z ochroną danych osobowych. Argument ten w przypadku przepływów i przejazdów między gminami trudno uznać za sensowny, podczas gdy w Banku Danych Lokalnych równocześnie identyfikowane są pojedyncze osoby według płci i wieku. W każdym razie błąd ten jest zapewne znacznie mniejszy niż wynikający ze wspomnianych różnic między faktycznym miejscem zamieszkania a miejscem świadczenia pracy.

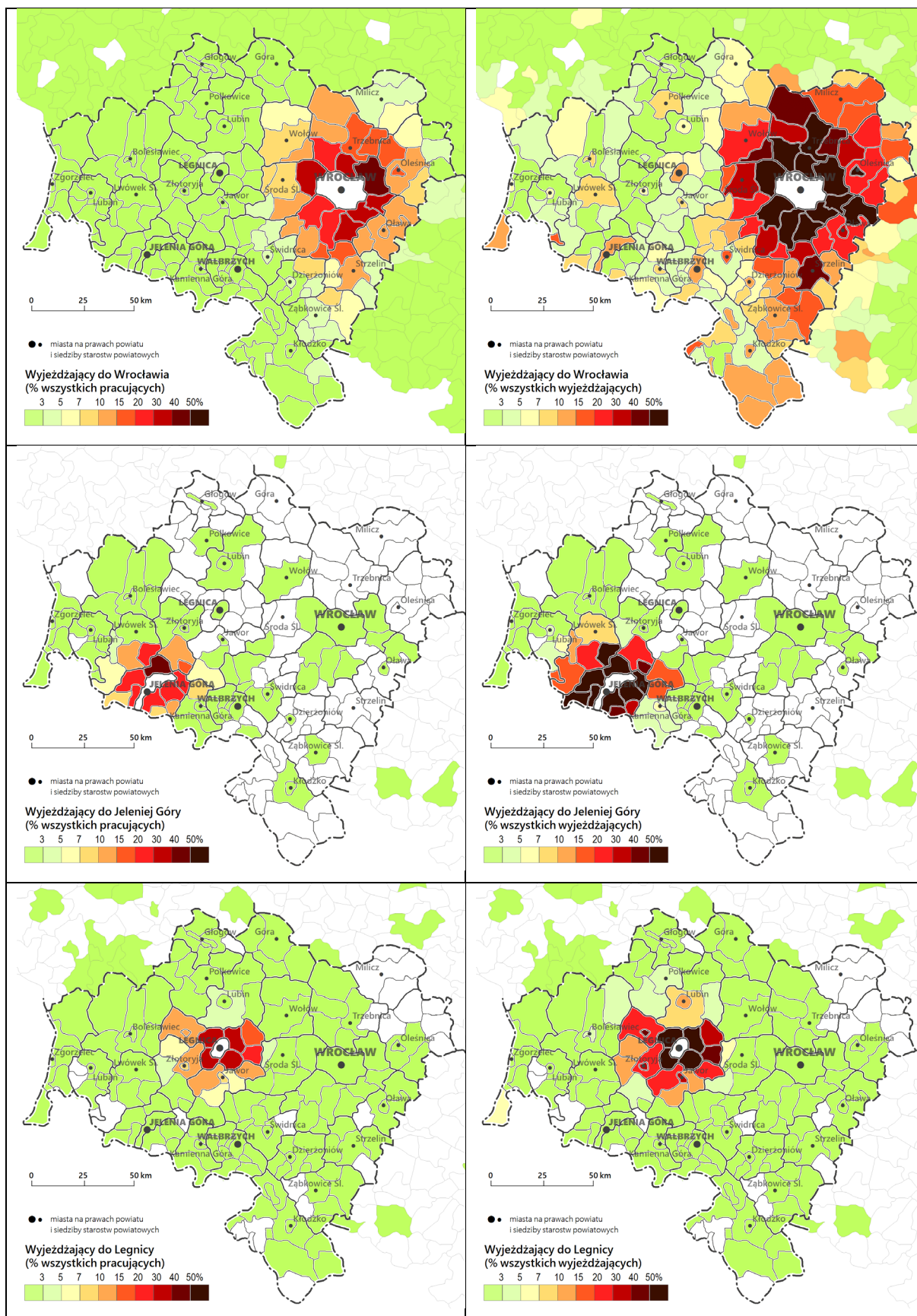
Z powyższych powodów w dalszych analizach, na mapie dojazdów do pracy, wyłączono dojazdy powyżej 100 km w linii prostej (**ryc. 4.4**) W bardzo dużym uproszczeniu odpowiada to izochronie dwugodzinnej, przy czym drogi nie biegną w linii prostej, dojeżdżający korzystają z różnych form transportu, a podczas podróży występują zmienne warunki ruchu, w tym kongestia w godzinach szczytu. W przypadku Wrocławia, jako największego rynku pracy w regionie, szczególnie istotne są: 1) położenie zakładu na mapie miasta – przejazd w godzinach szczytu z jednego krańca miasta na drugi może trwać nawet ponad godzinę; 2) dostępność z kilku kierunków autostradą lub drogą ekspresową, która bardzo nierównomiernie kształtuje tzw. izochronę rzeczywistą.

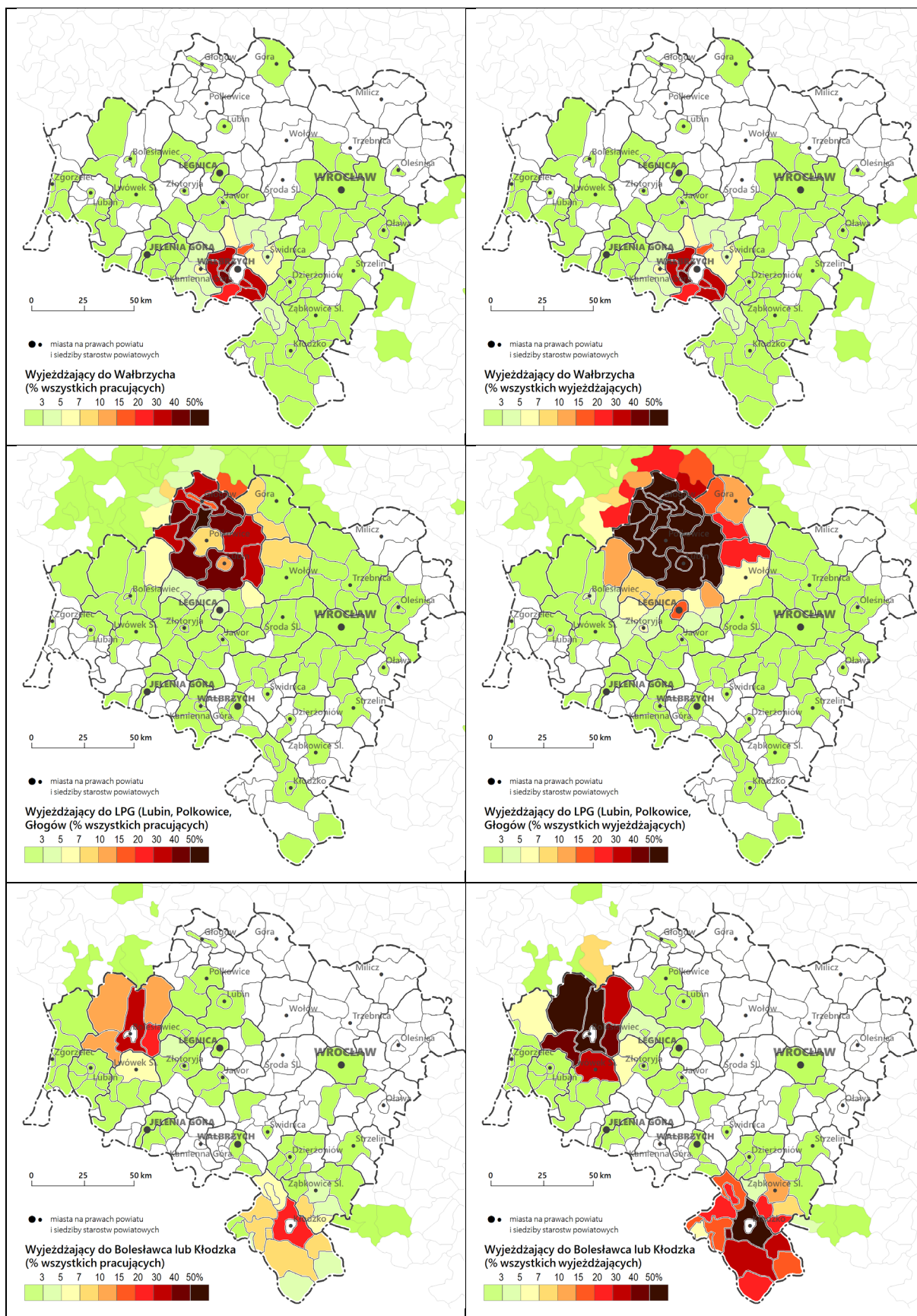

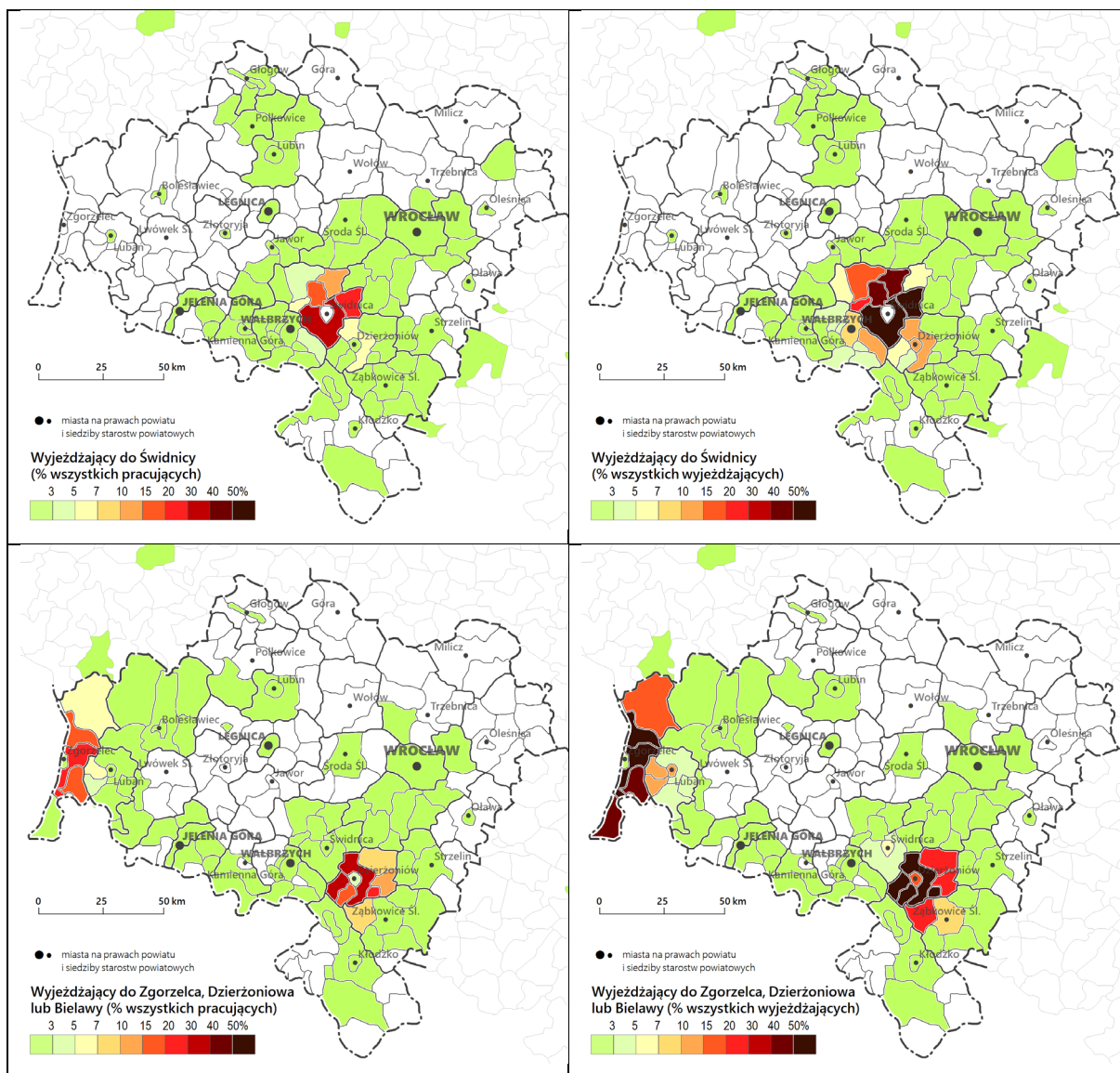
Ryc. 4.4. Główne kierunki dojazdów do pracy w Polsce i w województwie dolnośląskim w 2021 r.

Źródło: na podstawie międzygminnej macierzy dojazdów GUS (NSP 2021).

Na kolejnej **ryc. 4.5** przedstawiono natężenie dojazdów do pracy dla wybranych miast w dwóch ujęciach. Po lewej stronie punktem odniesienia byli wszyscy pracujący, po prawej – wszyscy wyjeżdżający. Zastosowanie obu wskaźników do identyfikacji powiązań jest szczególnie przydatne dla bardziej typowych gmin wiejskich, ponieważ koryguje informacje związane z funkcją rolniczą. Dość często pierwszy wskaźnik jest stosunkowo niski, gdyż duża część ludności jest zatrudniona w rolnictwie. O powiązaniach świadczy jednak fakt, że ludność nierolnicza znajduje zatrudnienie w usługach i przemyśle.

Ryc. 4.5. Natężenie dojazdów do pracy do wybranych ośrodków miejskich w 2021 r.

Źródło: na podstawie międzygminnej macierzy dojazdów GUS (NSP 2021).

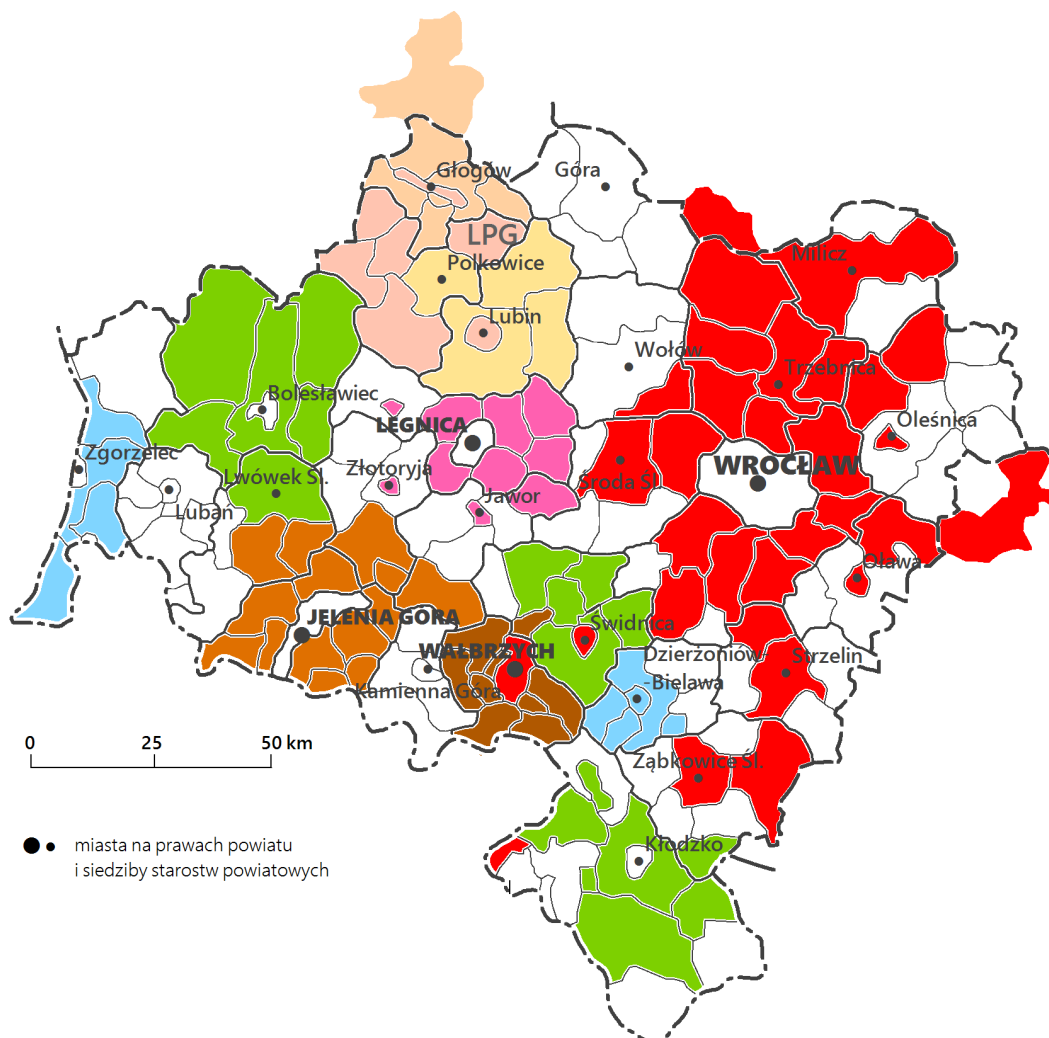
Dane o wyjazdach do pracy pokazują bardzo dużą rolę Wrocławia. Byłaby ona jeszcze większa, gdyby uwzględnić dojazdy do strefy podmiejskiej. W tzw. „wianuszk” gmin więcej niż połowa wyjeżdżających do pracy kieruje się do stolicy Dolnego Śląska. Co ciekawe, strefa dojazdów nie rozciąga się wzdłuż szlaku autostrady A4, lecz jest skierowana bardziej na południe.

Strefy ciążenia byłych miast wojewódzkich są znacznie mniejsze. Zwłaszcza w przypadku Jeleniej Góry i Legnicy ujawniają się silne powiązania dojazdów z tymi miastami. W okolicach Wałbrzycha istnieje więcej alternatyw, przede wszystkim ze strony pobliskiej Świdnicy i Jeleniej Góry, co powoduje, że strefa dojazdów jest tu znacznie ograniczona.

W północnej części województwa zdecydowanie dominują dojazdy związane z rozwiniętym górnictwem i przemysłem. Do Głogowa, Polkowic i Lubina przyjeżdżają do pracy osoby zamieszkałe także w województwie lubuskim. W otaczających te miasta gminach zazwyczaj ponad 30% rynku pracy jest związane z dojazdami.

Co ciekawe, mniejsze ośrodki również mają wyraźne obszary oddziaływania, które pod względem powierzchni niewiele ustępują byłym stolicom wojewódzkim. Tak jest w przypadku Bolesławca i Kłodzka.

Główne kierunki wyjazdów do analizowanych ośmiu ośrodków przedstawiono na kolejnej mapie (ryc. 4.6).

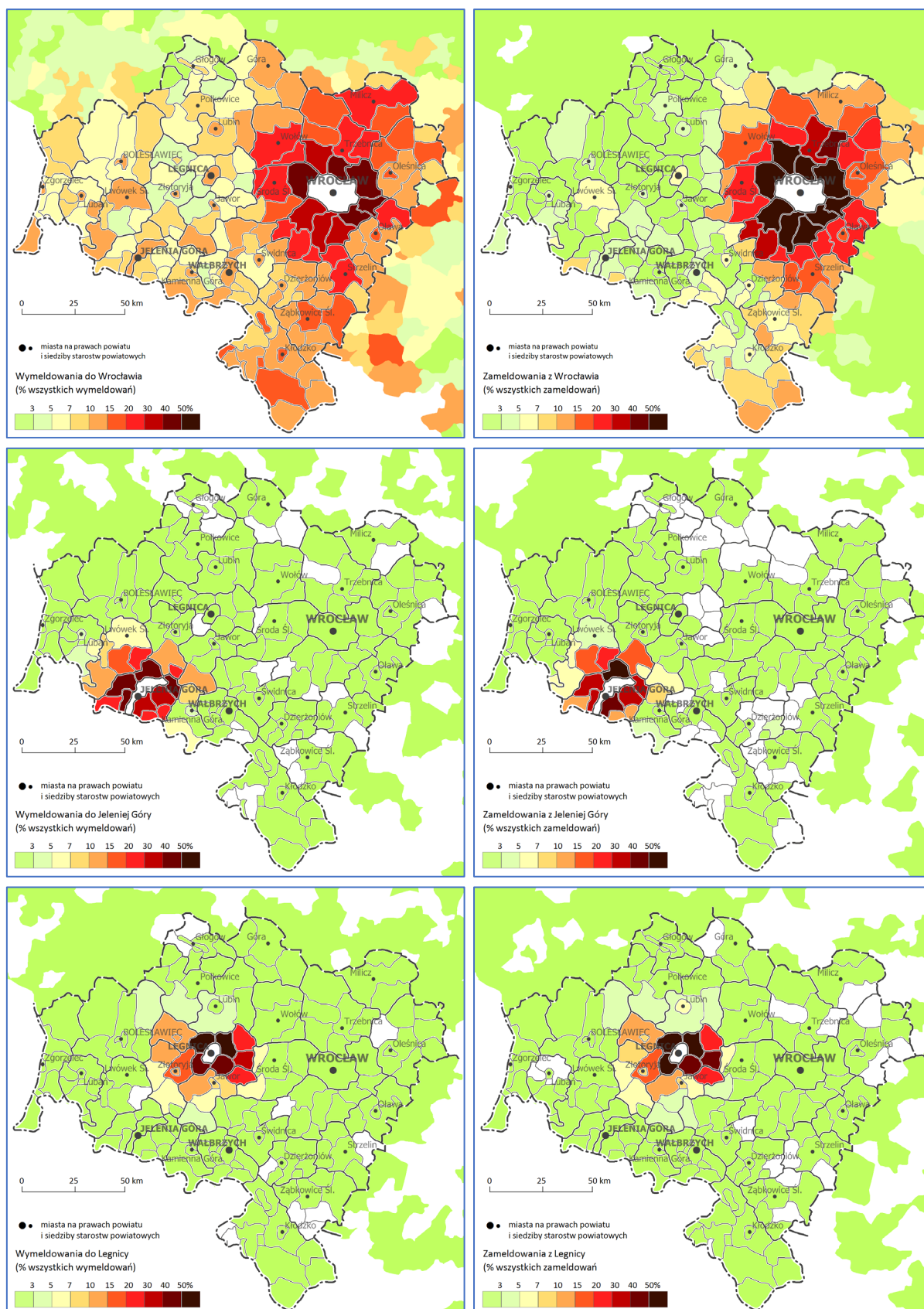
Ryc. 4.6. Gminy, w których odnotowano najwięcej wyjazdów do pracy do jednego z 10 ośrodków w 2021 r.

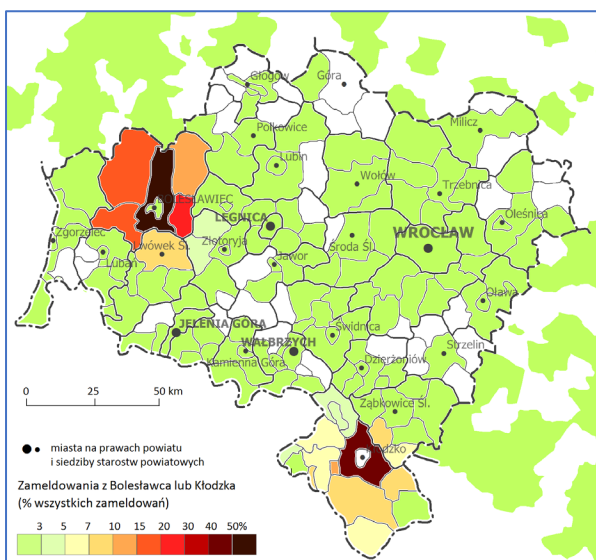
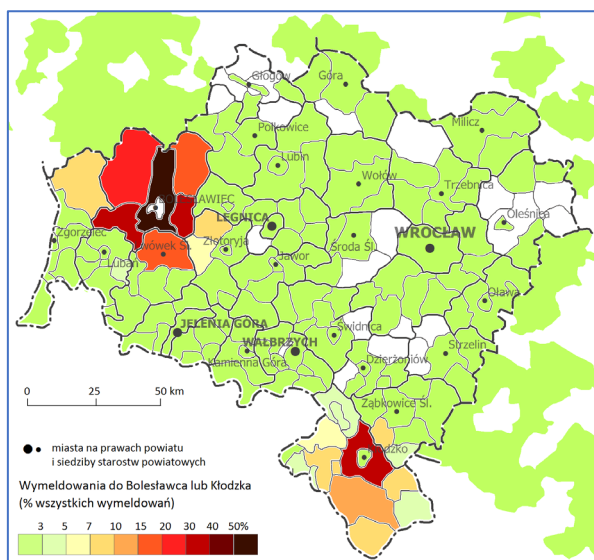
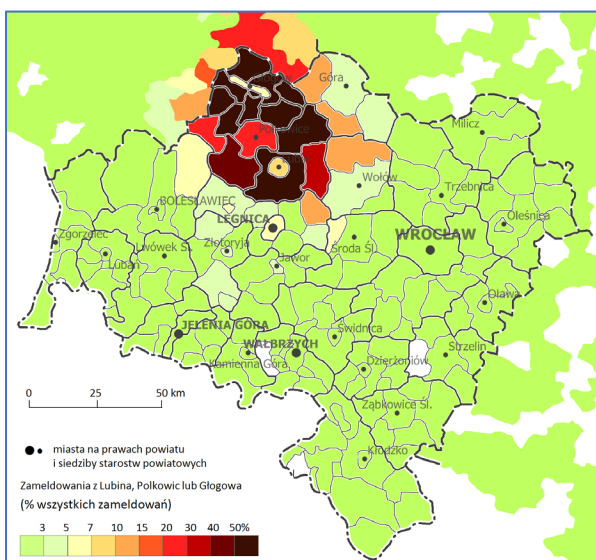
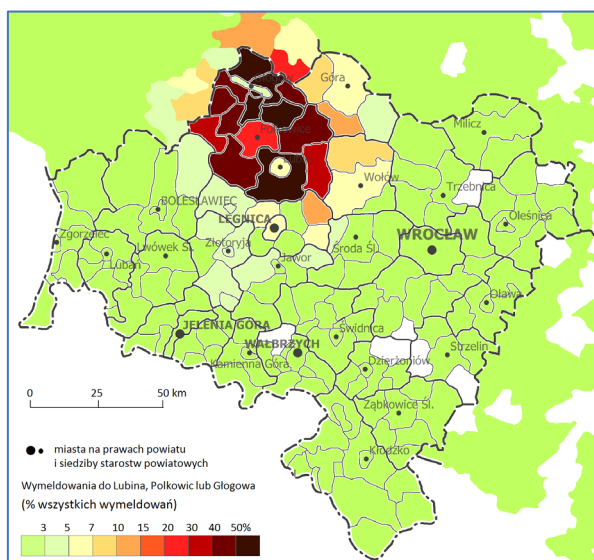
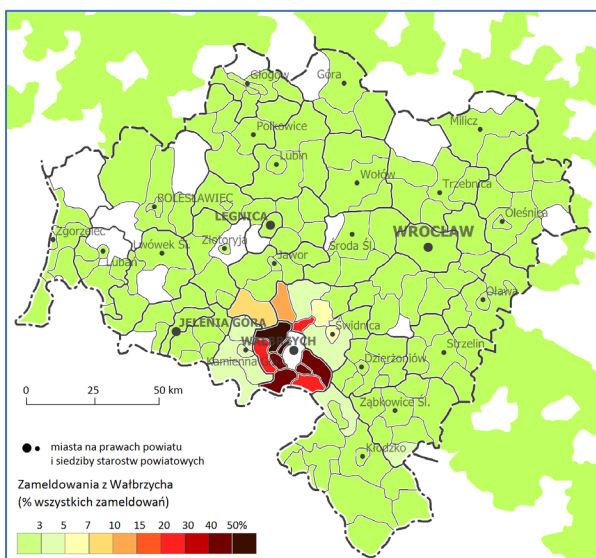
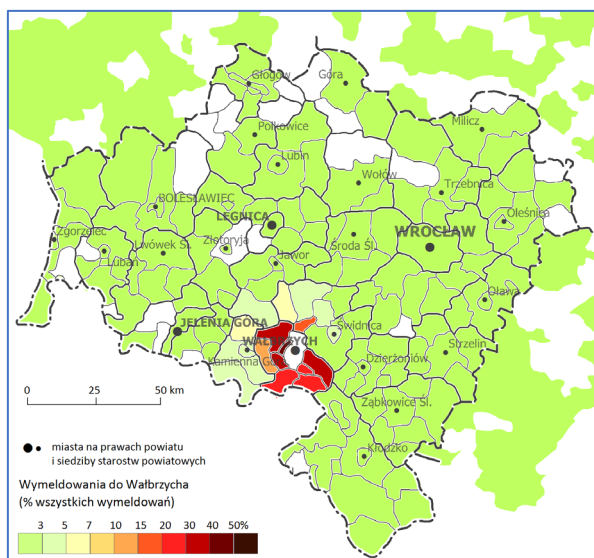
Źródło: na podstawie międzygminnej macierzy dojazdów GUS (NSP 2021).

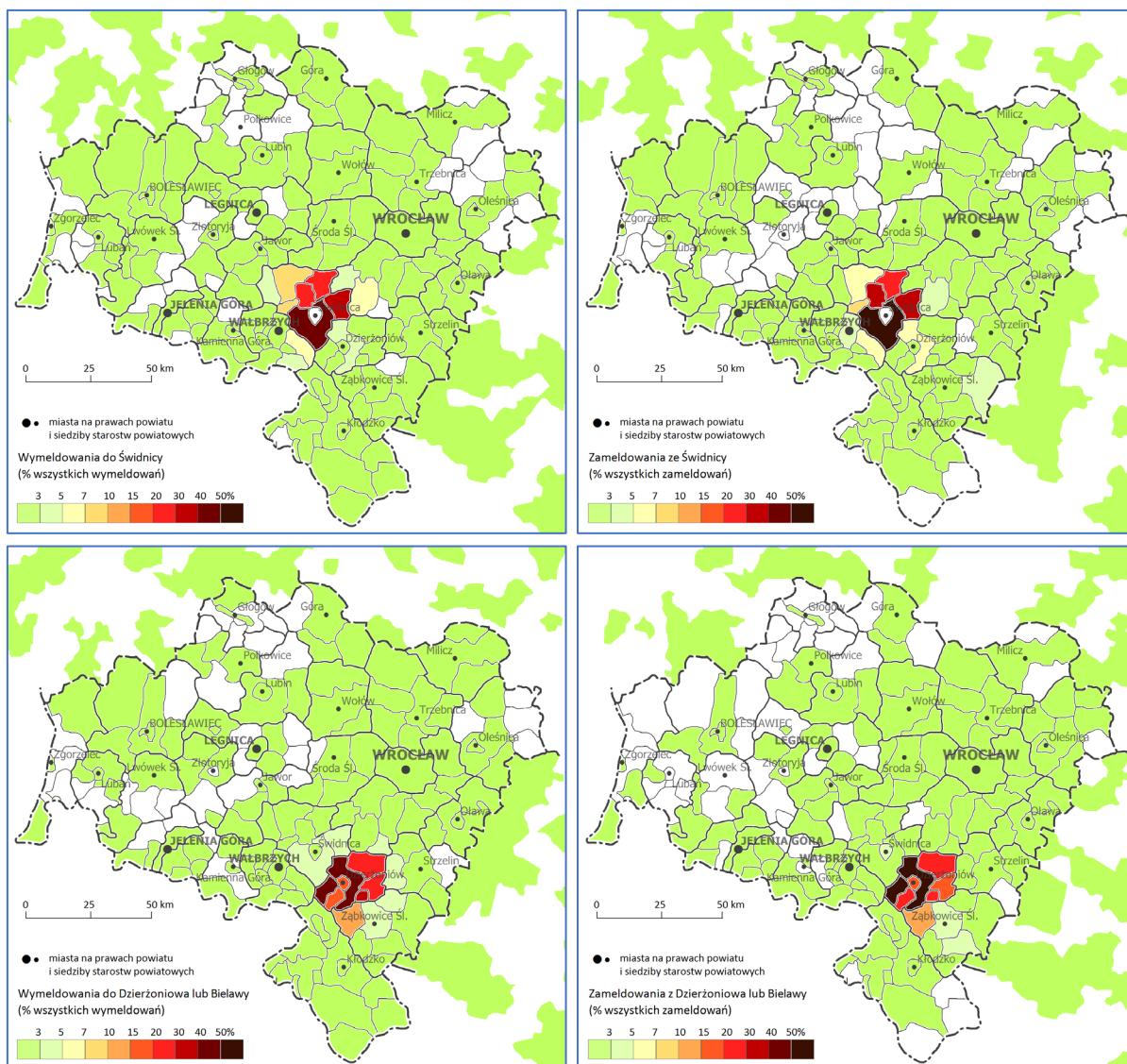
4.2.2. Migracje

Intensywność migracji do poszczególnych dziesięciu ośrodków miejskich (takich samych jak w analizie dojazdów do pracy) przedstawiają mapy na ryc. 4.7 obrazujące zarówno odpływy z gmin, jak i napływy do gmin. W przypadku odpływów z gmin zaznacza się wyraźna przewaga Wrocławia, który „drenuje” obszar województwa, zwłaszcza w kierunku Kotliny Kłodzkiej, a także m.in. zachodniej części województwa opolskiego. Pozostałe ośrodki wykazują dość podobne terytorialnie oddziaływanie, przy czym najsilniejsze przyciągają najbliższe tereny LGOM, czyli Legnica oraz trójśrodkowy układ Lubina, Polkowic i Głogowa. W wielu gminach dominacja kierunku migracji do tych miast przekracza 50%, co świadczy o skutecznej alternatywie osiedleńczej wobec Wrocławia i pozwala uznać LGOM, w dowolnej konfiguracji

(cztery miasta razem, trzy miasta osobno i Legnica), za ważny ośrodek o oddziaływaniu większym, niż subregionalne. Syntezę kierunków migracji przedstawia **ryc. 4.8**.

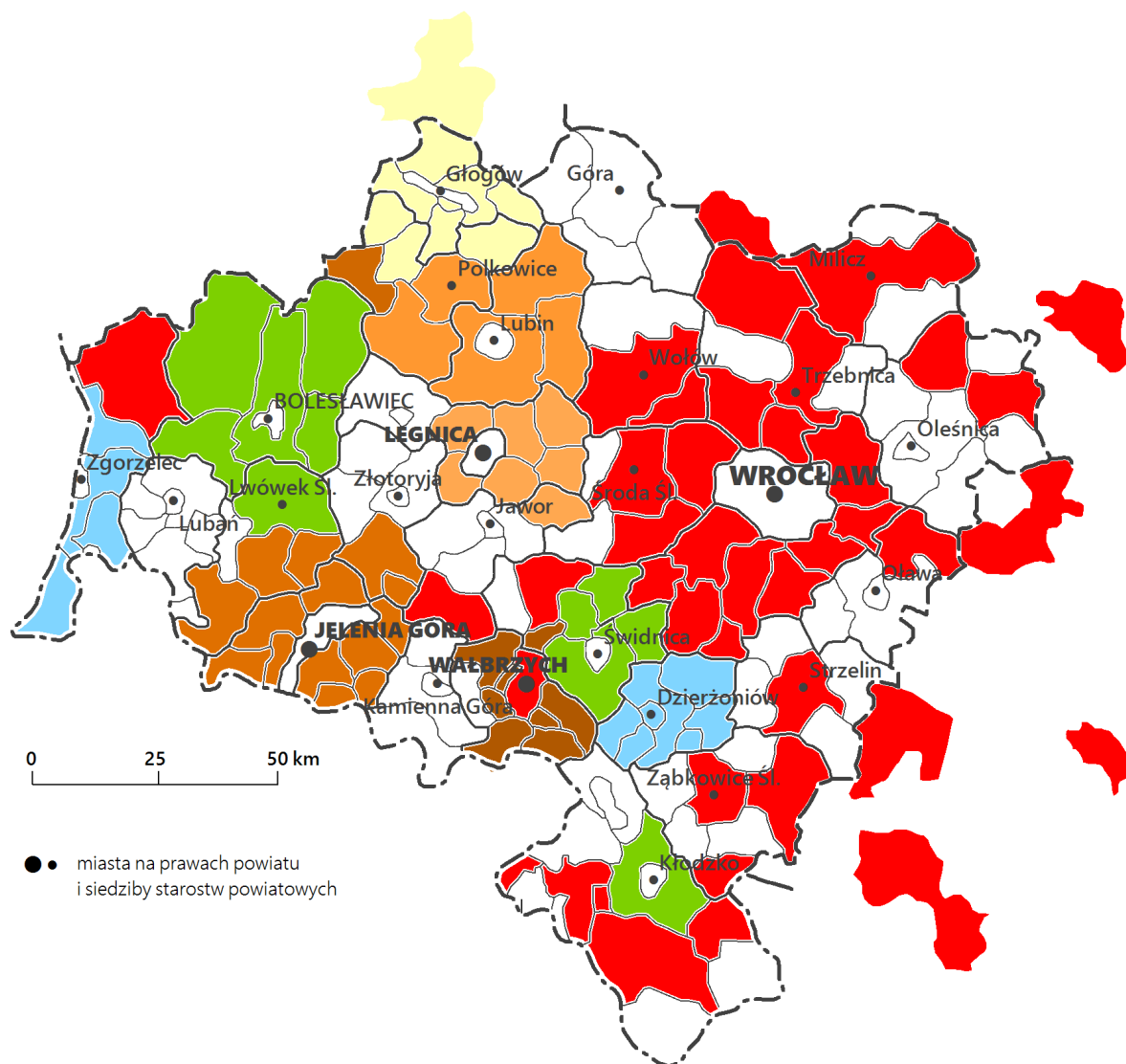

Ryc. 4.7. Natężenie zameldowań i wymeldowań do/z wybranych ośrodków miejskich w latach 2014-2023 (odpływy z gmin i napływy do)

Źródło: na podstawie międzygminnej macierzy przemieszkań GUS.

Ryc. 4.8. Gminy, w których odnotowano najczęściej wymeldowań do jednego z 10 ośrodków w latach 2014-2023

Źródło: na podstawie międzygminnej macierzy dojazdów GUS (NSP 2021).

5 DELIMITACJA MIEJSKICH OBSZARÓW FUNKCJONALNYCH I MIEJSKICH REGIONÓW FUNKCJONALNYCH

5.1. Założenia

Podstawową różnicą między Miejskim Obszarem Funkcjonalnym (MOF) a Miejskim Regionem Funkcjonalnym (MRF) jest charakter zasięgu oddziaływania miasta rdzeniowego oraz specyfika wewnętrznych powiązań. Definicja MOF nawiązuje do klasycznego dziennego systemu miejskiego (*daily urban system*), w którym miasto i jego otoczenie tworzą obszar intensywnych powiązań funkcjonalnych, zazwyczaj hierarchicznych i monocentrycznych. Jest to przede wszystkim obszar codziennych dojazdów do miasta z jego otoczenia. W krajach zachodnich przyjmuje się, że wykształcenie funkcjonalnego obszaru miejskiego (*FUA, functional urban area*) następuje, gdy około 15% osób aktywnych zawodowo (bez bezrobotnych) dojeżdża do danego ośrodka.

Z kolei MRF obejmuje większy zasięg terytorialny, uwzględniający całkowite oddziaływanie miasta. Jego wyznaczenie jest trudniejsze, ponieważ powiązania wynikające z dojazdów do pracy nie zawsze są hierarchiczne i monocentryczne. Do tego nakładają się zasięgi oddziaływania różnych ośrodków, zależnie od podaży i dostępności usług. Dodatkowo silne znaczenie ma hierarchia osadnicza (odmienna od dojazdów do pracy), zgodnie z którą obszary oddziaływania miast różnej wielkości obejmują różne terytoria. Dlatego np. zasięg oddziaływania Wrocławia w przypadku wielu dóbr i usług wyższego rzędu obejmuje całe województwo dolnośląskie, a także części sąsiadujących regionów, w których stolice są niższego rzędu (Opole, Zielona Góra).

Drugą ważną cechą MRF jest zupełność pokrycia, czyli taki podział województwa, w którym każda gmina należy do jednego z subregionów. W sumie przyjęto następujące założenia do delimitacji MOF i MRF:

- ponieważ występowały bardzo duże różnice w poziomie wskaźników, zdecydowano, że dla każdego ośrodka strefy zostaną wyznaczone odrębnie. Więcej indywidualnej delimitacji wymagały MOF;
- głównym identyfikatorem rozstrzygającym o włączeniu danej gminy do danego MOF lub MFR były dojazdy do pracy, a uzupełniającym rejestrowane migracje (przemeldowania) w kierunku do danego ośrodka;
- założono, że zarówno MOF, jak i MRF powinny być ciągłe terytorialnie (tzn. nie mogą zawierać w sobie enklaw innych regionów i „pustych” obszarów, jak też nie mogą posiadać izolowanych „wysp” na obszarach poza MOF/MFR) oraz zawierać się w granicach województwa;
- do MOF automatycznie włączano tzw. wiejskie gminy obwarzankowe ośrodków (Bolesławiec, Dzierżonów, Kłodzko, Głogów, Lubin, Świdnica, Zgorzelec);

– założono, że liczba ludności strefy zewnętrznej MOF nie może być większa, niż w rdzeniu (dało się tak zrobić za wyjątkiem Kłodzka, którego MRF jest otoczony górami i granicą kraju).

Pod uwagę uwzględniono następujące wskaźniki:

- 1) udział wyjazdów do danego miasta w stosunku do liczby pracujących (2021);
- 2) udział wyjazdów do danego miasta w stosunku do wszystkich wyjeżdżających (2021);
- 3) udział wyjazdów z danego miasta do danej gminy (2021), jeśli był on znaczący (zdarzało się tak w przypadku największych zakładów przemysłowych, np. w Bogatyni i LGOM);
- 4) łączna liczba przemeldowań z danym ośrodkiem wśród wszystkich przemeldowań (2014-2023).

W pierwszej kolejności do poszczególnych MOF przyporządkowano te gminy, które równocześnie spełniały potrójny warunek przekroczenia 15% rynku pracy w wyjazdach w danym kierunku, miał on być głównym kierunkiem, a udział we wszystkich wyjazdach miał być powyżej 40%. W kolejnych krokach iteracyjnie uwzględniono niższe poziomy wskaźników, kierując się danym kierunkiem i jego znaczeniem dla rynku pracy (czyli udziałem).

W przypadku delimitacji MRF w pierwszym kroku włączono odpowiadające im MOF. W drugiej kolejności przyłączano kolejne gminy, kierując się silniejszymi powiązaniem wynikającymi z dojazdów do pracy oraz przemeldowań. Dość powszechnie stosowano również zasadę hierarchiczności: jeśli stosunkowo większe miasto, np. powiatowe, miało najsilniejsze powiązanie z danym ośrodkiem subregionalnym, a leżąca przy nim gmina wykazywała inny kierunek, wówczas gminę tę przypisywano do ośrodka, z którym związane było większe miasto. W kilku gminach sytuacja była bardzo niejednoznaczna (Bolków, Ciepłowody, Mirsk, Wąsosz); w takich przypadkach decydowały przynależność do powiatu, krótsza odległość czasowa oraz ukształtowanie terenu i sieć hydrograficzna.

5.2. Wyniki

Wyniki delimitacji przedstawiono na **ryc. 5.1**, natomiast w **tabeli 5.1** zestawiono podstawowe informacje statystyczne. W nawiązaniu do hierarchizacji (**rozdział 3**) wyróżniono dziesięć regionów i obszarów funkcjonalnych MOF:

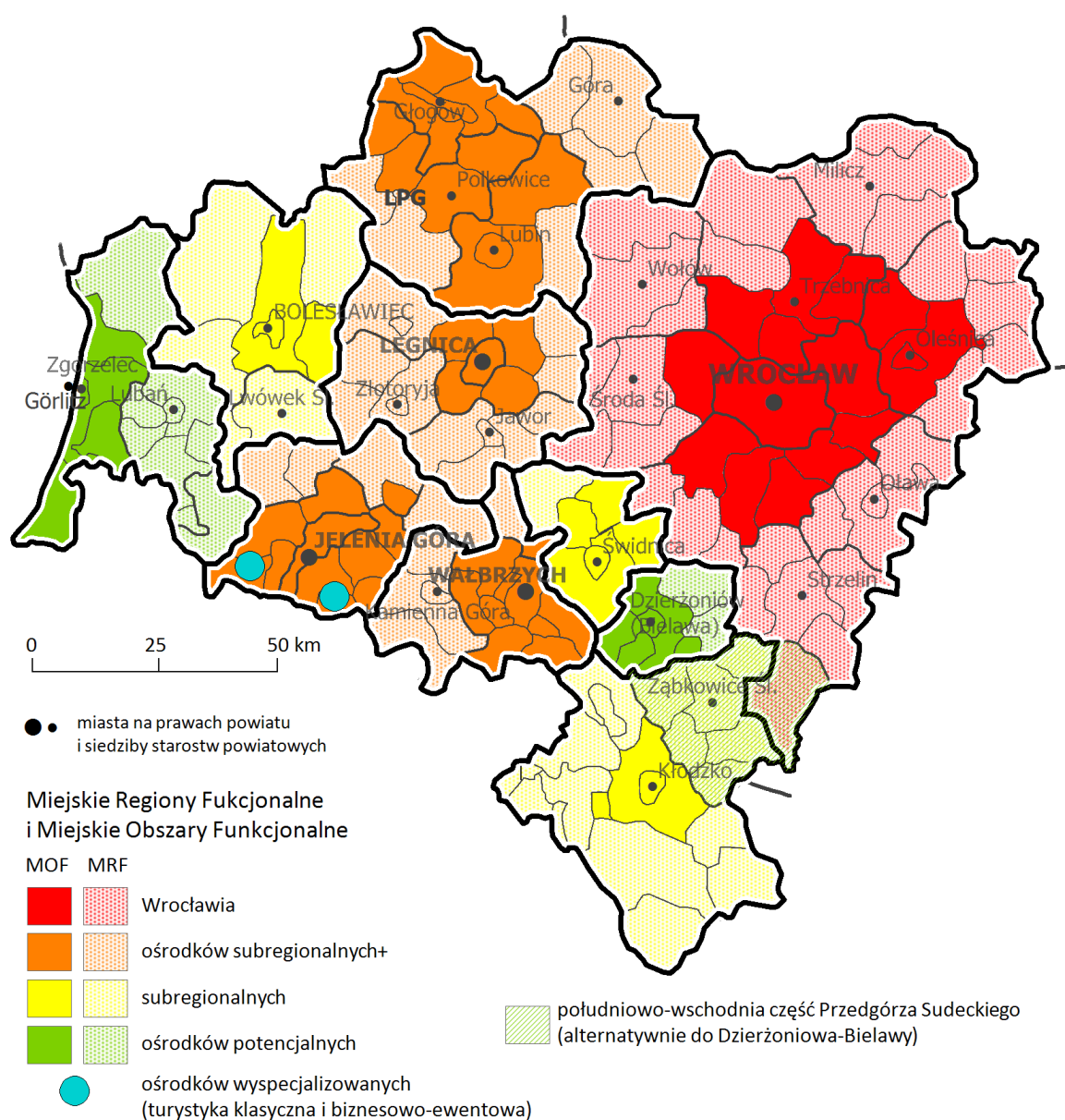
1. Wrocław, jako najsilniejszy MOF i główny biegun rozwoju województwa, następnie cztery MOF o znaczeniu subregionalnym-regionalnym (stabilne znaczenie subregionalne, tj. w zakresie codziennej aktywności zawodowej i usługowej – mieszkańców, przedsiębiorstw i instytucji, wykształcone w pewnym stopniu funkcje o oddziaływaniu poza lokalne rynki pracy, np. w zakresie usług wyższego rzędu, obsługi biznesu, wpływu na rozwój regionalny, działalności podmiotów gospodarczych i ich filii, kultury, nauki, szkolnictwa wyższego i in.) (alfabetycznie):
 2. Jelenia Góra,
 3. Legnica,
 4. Lubin-Polkowice-Głogów (LPG),
 5. Wałbrzych,

następnie trzy MOF stabilne subregionalne:

6. Bolesławiec,
7. Kłodzko,
8. Świdnica,

następnie dwa potencjalne MOF subregionalne:

9. Dzierżoniów-Bielawa,
10. Zgorzelec.

Ryc. 5.1. Delimitacja i hierarchizacja miejskich regionów funkcjonalnych (MRF) i miejskich obszarów funkcjonalnych w województwie dolnośląskim – propozycja autorska

Źródło: opracowanie autorskie.

Jak wspomniano, za wyróżnieniem ostatnich dwóch MOF przemawiają potrzeby aktywizacji regionu sudeckiego (duopol Dzierżoniów-Bielawa z poszerzeniem na Pieszyce – układ ten był identyfikowany m.in. podczas prac eksperckich nad *Koncepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*) oraz możliwość tworzenia transgranicznego układu funkcjonalnego (Görlitz).

Największym MOF (i równocześnie MFR) jest obszar funkcjonalny Wrocławia. Obejmuje 15 gmin, zamieszkałych łącznie przez 985 tys. mieszkańców (udział Wrocławia – 74%). Kolejne pod względem liczby ludności są MOF Lubin-Polkowice-Głogów (219,5 tys.), Wałbrzych (175 tys.), Jelenia Góra (139 tys.), Legnica (116 tys.) i Świdnica (100 tys.). Łącznie wyróżnione 10 MOF koncentrują 2,0 mln mieszkańców, czyli około 70% populacji województwa. Bez potencjalnych (fakultatywnych) MOF Dzierżoniowa-Bielawy i Zgorzelca ten wynosi 64%.

Jednym z najbardziej wyraźnych i wskazanych do pełnienia funkcji regionalnego bieguna wzrostu okazał się MOF Lubina, Polkowic i Głogowa. Stanowi on wyraźną przeciwwagę dla MOF metropolii wrocławskiej. Równoważenie struktury przestrzenno-funkcjonalnej województwa mogłoby być jeszcze bardziej efektywne, gdyby do tego trój-ośrodka dołączyć MOF Legnicy.

Jeśli uwzględnić łączne potencjały położonych blisko siebie MOF, to kolejny istotny biegun wzrostu rysuje się na południu województwa w oparciu o MOF Wałbrzycha, Świdnicy oraz Dzierżoniowa-Bielawy. Co istotne, ten ostatni z wymienionych został wskazany jako potencjalny, co przemawia na obecnym etapie za jego przyporządkowaniem do MOF Wałbrzycha. W sumie, jeśli przyjąć najmniej liczebny zbiór ośrodków wzrostu, składałby się on z sześciu układów:

1. Wrocław,
2. LGOM (Legnica oraz Lubin-Polkowice-Głogów),
3. Wałbrzych ze Świdnicą i Dzierżoniowem-Bielawą,
4. Jelenia Góra,
5. Bolesławiec ze Zgorzelcem,
6. Kłodzko jako jedyny izolowany ośrodek, bez wyraźnych możliwości agregacji w tej grupie (w najlepszym razie do najbliższego MOF Dzierżoniowa odległość czasowa wynosi ok. 45 minut przez Ząbkowice Śląskie oraz ponad 1 godzinę przez Góry Bardzkie/Sowie).

W przypadku zmniejszenia liczby MOF, a tym samym liczby ośrodków (biegunów) wzrostu można byłoby rozważyć korekty w delimitacji MOF, np. zmniejszenie rdzeni poprzez włączenie gmin Marcinowice i Żarów do MOF Świdnicy (w ramach nowego „dużego” MOF Wałbrzycha).

Przy delimitacji wielokrotnie obserwowano sytuacje, w których dojazdy do pracy i migracje były związane z bardziej odległym ośrodkiem, niż wynikałoby to z modelu grawitacji, preferującego sąsiedztwo oraz wielkość obszarów emisyjnych i imisyjnych. Taka sytuacja jest typowa w schemacie rozwoju spolaryzowanego, w którym duży ośrodek (w tym przypadku MOF Wrocławia) skutecznie drenuje zasoby pracy i kapitału ludzkiego, mając korzystniejszą ofertę pracy, rozwoju osobistego czy kariery zawodowej. Jednak głównym celem polityki rozwoju jest szeroko rozumiana optymalizacja rozwoju regionalnego, w tym ograniczanie drenażu, który osłabia szanse rozwojowe innych większych ośrodków (np. Jeleniej Góry czy Wałbrzycha). Typowym przykładem jest południowa część Przedgórza Sudeckiego. Chociaż

w naturalnym układzie funkcjonalnym ciąży ona bardziej do Wrocławia, przyporządkowano ją do Kłodzka. Ze względu na istotną barierę orograficzną (Góry Bardzkie i Złote), utrudniającą kontakty i dyfuzję różnego rodzaju działalności, bardziej optymalne byłoby wiązanie przyszłości tego obszaru z Dzierżoniowem-Bielawą i Wałbrzychem.

W analizie wykazano również ciążenia spoza województwa. Dotyczyło to przede wszystkim Wrocławia, którego znaczenie jest wyraźnie ponadregionalne (a w przypadku niektórych wyspecjalizowanych funkcji – także ponadkrajowe, co jednak wykracza poza zakres niniejszego opracowania). Silniejsze powiązania Wrocławia ujawniają się przede wszystkim w południowo-zachodniej części województwa opolskiego oraz w rejonie w trójstyku województw opolskiego, łódzkiego i wielkopolskiego. Podobnie LGOM oddziałuje na teren województwa lubuskiego (Kotła, Sława, Szlichtyngowa), natomiast kilka gmin w północnej części regionu wykazuje powiązania z Leszmem (Góra, Niechlów).

Powyższe przesłanki powinny stanowić podstawę do opracowania nowej koncepcji organizacji osadniczo-terytorialnej województwa, w tym do uzupełnienia systemu administracyjno-terytorialnego o brakujący szczebel subregionalny.

Tabela 5.1. Podstawowe informacje o wyróżnionych MOF i MFR w województwie dolnośląskim (uporządkowane według znaczenia i liczby ludności)

Nazwa MOF i MFR (główne miasto)	Liczba ludności (2023)						Udziały liczby ludności		
	MOF		strefa zewnętrzna (MRF poza MOF)		ogółem (MOF+MFR)		MOF w MFR	główne miasto w MOF	główne miasto w MFR
	tys.	%	tys.	%	tys.	%			
Ogółem	2 001,6	100,0	877,7	100,0	2 879,3	100,0	69,5	100,0	69,5
MOF ponadregionalny									
Wrocław	985,2	49,2	344,7	39,3	1 329,9	46,2	74,1	68,4	50,7
MOF subregionalny-regionalny									
LPG	219,5	11,0	62,0	7,1	281,6	9,8	78,0	71,3	55,6
Wałbrzych	174,8	8,7	45,2	5,2	220,0	7,6	79,4	57,4	45,6
Jelenia Góra	139,0	6,9	26,1	3,0	165,1	5,7	84,2	54,0	45,5
Legnica	115,6	5,8	99,2	11,3	214,8	7,5	53,8	79,5	42,8
MOF subregionalny									
Świdnica	99,6	5,0	24,1	2,7	123,7	4,3	80,5	53,1	42,7
Bolesławiec	60,7	3,0	52,1	5,9	112,8	3,9	53,8	61,0	32,8
Kłodzko	47,2	2,4	144,7	16,5	192,0	6,7	24,6	52,5	12,9
Potencjalne subregionalne MOF/MFR									
Dzierżoniów-Bielawa	82,6	4,1	12,1	1,4	94,7	3,3	87,2	71,0	61,9
Zgorzelec	77,4	3,9	67,3	7,7	144,7	5,0	53,5	37,4	20,0

Źródło: na podstawie danych GUS.

Tabela 5.2. Obserwowane i prognozowane zmiany liczby i struktury ludności w wyróżnionych MOF i MFR w województwie dolnośląskim (kolejność jak w tabeli 5.1)

Nazwa MOF i MFR (główne miasto)	Zmiana liczby ludności w latach (%)				Udział ludności w 2040 r. w wieku (%)			
	MOF		strefa zewnętrzna (MRF poza MOF)		MOF		strefa zewnętrzna (MRF poza MOF)	
	2004- 2023	2023- 2040	2004- 2023	2023- 2040	przedpro- dukcyjnym	popro- dukcyjnym	przedpro- dukcyjnym	popro- dukcyjnym
Ogółem	2,9	-3,1	-7,4	-10,5	15,0	23,5	13,3	26,8
MOF ponadregionalny								
Wrocław	18,0	5,2	-1,1	-5,7	17,1	19,4	14,9	24,9
MOF subregionalny-regionalny								
LPG	-1,4	-9,2	-9,9	-12,3	14,3	25,9	14,0	26,0
Wałbrzych	-16,8	-15,3	-13,5	-14,1	11,0	30,3	11,6	28,5
Jelenia Góra	-10,7	-11,9	-11,7	-18,6	11,7	29,8	11,6	29,7
Legnica	-7,6	-8,1	-9,3	-13,3	13,8	26,9	12,4	27,9
MOF subregionalny								
Świdnica	-5,1	-10,9	-11,4	-11,7	12,7	27,2	13,2	27,5
Bolesławiec	-0,4	-7,6	-7,2	-4,4	13,9	26,9	13,5	25,0
Kłodzko	-9,9	-10,1	-13,3	-16,8	11,7	29,2	11,1	30,6
Potencjalne subregionalne MOF/MFR								
Dzierżoniów-Bielawa	-10,5	-12,8	-9,4	-15,9	11,8	30,0	12,8	26,3
Zgorzelec	-10,4	-12,7	-10,7	-13,8	11,9	28,1	11,5	28,3

Źródło: na podstawie danych GUS.

Tabela 5.3. Wybrane wskaźniki sytuacji społeczno-gospodarczej w wyróżnionych MOF i MFR w województwie dolnośląskim (kolejność jak w tabeli 5.1)

Nazwa MOF i MFR (główne miasto)	Udział ludności miejskiej (2023, %)		Liczba pracujących (2023, tys.)		Dochody własne budżetów gmin			
					ogółem (mln zł)		na 1 mieszkańca, średnia z 5 lat	
	MOF	strefa zewnętrzna	MOF	strefa zewnętrzna	MOF	strefa zewnętrzna	MOF	strefa zewnętrzna
Ogółem	75,5	48,7	837,3	321,7	44 395	12 831	4 436	2 924
MOF ponadregionalny								
Wrocław	76,3	44,5	469,5	142,3	25 252	5 126	5 126	2 974
MOF subregionalny-regionalny								
LPG	68,8	50,7	82,9	21,8	5 410	770	4 928	2 483
Wałbrzych	89,1	50,1	58,4	14,7	3 028	597	3 466	2 642
Jelenia Góra	74,8	38,2	49,2	8,4	2 510	303	3 612	2 322
Legnica	79,5	50,9	48,3	37,3	2 289	1 538	3 961	3 101
MOF subregionalny								
Świdnica	64,6	62,0	39,2	9,4	1 662	478	3 338	3 965
Bolesławiec	61,0	35,2	23,1	18,0	996	770	3 281	2 959
Kłodzko	65,1	58,9	15,4	44,2	684	2 179	2 895	3 011
Potencjalne subregionalne MOF/MFR								
Dzierżoniów-Bielawa	86,3	22,1	28,3	4,6	1055	156	2 555	2 575
Zgorzelec	70,0	56,6	23,0	21,2	1509	913	3 900	2 713

Źródło: na podstawie danych GUS.

6 WNIOSKI I REKOMENDACJE

Przeprowadzone analizy pozwalają na weryfikację dotychczasowych oraz sformułowanie nowych rekomendacji dla polityki rozwoju, niezależnych od wniosków wynikających z prac koncepcyjnych i studialnych prowadzonych w województwie (nie oznacza to krytyki tych opracowań). Jeśli chodzi o dotychczasowe ogólnokrajowe i regionalne rekomendacje, będące wynikiem badań z udziałem autora niniejszego opracowania, były one przedmiotem studiów zarówno ogólnokrajowych (Śleszyński i in., 2017; 2020; Kowalewski i in., 2018; Śleszyński, 2018), jak i regionalno-samorządowych (Śleszyński i in., 2019), w tym prezentujących wyniki badań dla województwa dolnośląskiego (Dolińska i in., 2020; 2021).

Rozdział ten stanowi weryfikację i rekapitulację poglądów autora na rozwój Polski i jej regionów, w której przeprowadzone nowe analizy odgrywają istotną rolę. Ma on również wyraźnie charakter autorski – nie przesądza o ostatecznych rozwiązaniach, lecz proponuje określoną wizję rozwoju. Na wstępie należy podkreślić, że prezentowane propozycje należy traktować jako kierunkowe i elastyczne. Powinny one stać się przedmiotem dyskusji wewnętrznych, z udziałem środowiska eksperckiego i samorządów, a dopiero w dalszej kolejności prowadzić do ostatecznych decyzji dotyczących m.in. hierarchizacji i delimitacji różnych typów regionów funkcjonalnych w województwie (np. „obszarów” – MOF zdefiniowanych w niniejszym opracowaniu).

Wnioski z przeprowadzonych badań:

1. Województwo dolnośląskie należy do jednego z najsilniej spolaryzowanych województw w Polsce pod względem rozwoju społeczno-gospodarczego (dochód narodowy, wynagrodzenia, atrakcyjność migracyjna i in.). Różnice te są tym bardziej istotne, że dychotomia nie przebiega, jak w innych regionach, wzdłuż osi „metropolie – obszary wiejskie i słabo zaludnione peryferie”. Tutaj oś polaryzacji tworzy relacja Wrocław/LGOM – Sudety, czyli dywergencja i polaryzacja zachodząca względem obszaru stosunkowo dobrze zurbanizowanego, obejmującego większe ośrodki miejskie (zwłaszcza aglomerację wałbrzyską). Sudety zamieszkuje ok. 0,5 mln mieszkańców, a Przedgórze Sudeckie – kolejne ok. 0,8 mln.
2. Największym wyzwaniem w perspektywie najbliższych dekad będzie depopulacja większości powierzchni i jednostek administracyjnych regionu (miast, gmin, powiatów), obejmująca w szczególności region sudecki (Sudety z Przedgórzem Sudeckim). Wzrost liczby mieszkańców przewiduje się jedynie w aglomeracji wrocławskiej (zarówno w samym Wrocławiu, jak i w strefie podmiejskiej), prawdopodobnie także w LGOM oraz w wybranych pojedynczych miastach i gminach w różnych częściach województwa.
3. Wobec poważnego ryzyka pogłębienia się polaryzacji (Wrocław lub Wrocław-LGOM kontra „reszta” województwa) oraz z powodu braku lub zbyt powolnych odgórnych działań: sejmowych (ustawy), prezydenckich i rządowych (rozporządzenia, inicjowanie prac legislacyjnych i koncepcyjnych) do przełamywania tego stanu z perspektywy

krajowej (mieści się to w kontekście instytucjonalnego upadku planowania regionalnego), konieczne jest przyjęcie możliwie samodzielnej polityki rozwoju. Powinna ona opierać się na dotychczas stosowanych, standaryzowanych rozwiązaniach krajowych, jednocześnie uwzględniając optymalizację organizacji przestrzennej województwa oraz zagospodarowania przestrzennego w skali regionalnej i lokalnej.

4. Przeprowadzona hierarchizacja, a w mniejszym stopniu również delimitacja, różni się od dotychczasowych. Wyróżniono znacznie więcej szczebli hierarchicznych, wskazano argumenty przemawiające za rozdzieleniem ośrodka legnickiego od pozostałej części LGOM oraz podkreślono znaczenie niższego, typowo subregionalnego poziomu miejskiego. W sumie przeprowadzone analizy, mimo pewnych braków i niedoskonałości statystyki lokalnej, pozwalają dość przekonująco zidentyfikować główne prawidłowości hierarchii funkcjonalno-osadniczej i zasięgów oddziaływania. Należą do nich, poza oczywistą nadrzędną i dominującą rolą metropolii wrocławskiej, koncentrującej 40-60% potencjału społeczno-gospodarczego województwa, utworzenie się dwóch głównych pozostałych szczebli hierarchicznych, tj.:

- silnego subregionalnego, z pewnymi funkcjami o znaczeniu regionalnym, czy nawet krajowym i międzynarodowym (Lubin-Polkowice-Głogów z Legnicą, jako jeden z ważniejszych wydobywczo-produkcyjnych ośrodków przemysłowych w Polsce i Europie), o dużym znaczeniu strategicznym (jedna z kilku nielicznych specjalizacji Polski na rynku światowym), następnie wspomniana Legnica (dość silnie powiązana z zagłębiem surowcowo-przemysłowym, m.in. poprzez hutę miedzi, ale posiadająca własne, odrębne funkcje usługowe, także własną strefę ekonomiczno-przemysłową, niezależną od KGHM (ze specjalizacją motoryzacyjną, narzędziową, spożywczą, meblarską i in.) oraz Jelenia Góra i Wałbrzych;

- ustabilizowanego subregionalnego, obejmującego mniejsze ośrodki (Bolesławiec, Świdnica, Kłodzko), z potencjalnym znaczeniem dwóch miast: Zgorzelca (w silnym powiązaniu z Bogatynią/Turowem oraz z potencjalnym powiązaniem transgranicznym z Görlitz) oraz Dzierżoniowa-Bielawy;

- w tym w ostatnim przypadku ośrodki Zgorzelca oraz Dzierżoniowa-Bielawy są istotne z punktu widzenia podtrzymania struktury osadniczej regionu.

5. Z punktu widzenia oceny możliwości utrzymania dotychczasowego subregionalnego statusu miast najwyższego szczebla, w tym ochrony przed degradacją (utrata funkcji), wyższy szczebel miast (LPG z Legnicą, Jelenia Góra, Wałbrzych) w świetle prognoz i analiz wydaje się być niezagrożony, dzięki stosunkowo dużemu potencjałowi (byłe miasta wojewódzkie liczą ok. 100 tys. mieszkańców lub więcej). Problemem pozostaje jednak przywrócenie funkcji regionalnych, które obecnie mają charakter szczątkowy. Jeśli chodzi o drugi szczebel subregionalny, paradoksalnie najmniej zagrożone jest w tym zestawie Kłodzko, ze względu na położenie w izolowanym, orograficznie regionie, praktycznie niemożliwym do „przejęcia” przez sąsiadujące ośrodki (np. Wałbrzych), a jednocześnie posiadające stosunkowo duży potencjał własny (ok. 150 tys. mieszkańców).
6. Analiza powiązań funkcjonalnych wskazuje, że system osadniczy ma charakter komplementarny, tzn. w zależności od celów polityki rozwoju możliwe jest łączenie

potencjałów ośrodków miejskich – biegunów wzrostu. Dotyczy to zwłaszcza powiązań Legnicy z Lubinem, Polkowicami i Głogowem (klasyczny, „podręcznikowy” LGOM) oraz Wałbrzycha ze Świdnicą i Dzierżoniowem-Bielawą. W znacznie mniejszym stopniu dotyczy to relacji Bolesławca ze Zgorzelcem; ze względu na dużą odległość może to być jednak trudne do realizacji, a alternatywą byłoby poszukiwanie obszaru (regionu) funkcjonalnego opartego na Lubaniu. Jest to sytuacja dość unikalna w Polsce, gdzie rynki pracy mają zazwyczaj charakter silnie monocentryczny.

7. Na tle tych dość specyficznych cech i uwarunkowań organizacji oraz zagospodarowania przestrzennego województwo, boryka się również z problemami o charakterze bardziej „uniwersalnym”. Należą do nich przede wszystkim rozpraszanie zabudowy (zwłaszcza wokół miast oraz w strefach turystycznych Sudetów) i związany z tym chaos przestrzenny, drenaż kapitału ludzkiego oraz postępujące wyludnienie – szczególnie widoczne w obszarze sudeckim). Istotnym wyzwaniem pozostaje uzależnienie technologiczno-produkcyjnego od innych państw oraz od kapitału zagranicznego, a także silne, nie zawsze korzystne przeobrażenia w rolnictwie, polegające m.in. na porzucaniu gospodarstw rolnych bez wprowadzenia nowych funkcji gospodarczych.

Rekomendacje:

1. Priorytetem rozwojowym w skali całego regionu, ale także kraju, powinno być wspieranie zrównoważonego (w sensie niepowiększania przewag „wielkiej piątki”) oraz projakościowego (w sensie jakości życia) rozwoju aglomeracji wrocławskiej. Oznacza to w szczególności zapobieganie rozpraszaniu się osadnictwa, zwłaszcza mieszkaniowego, rozbudowę sieci transportu aglomeracyjnego, porządkowanie struktury urbanistycznej oraz poprawę warunków życia mieszkańców. Z punktu widzenia wzmacniania sieciowej współpracy metropolii istotne jest również rozwijanie niedowartościowanego – jak wskazuje [Heffner, 2013](#) – powiązania funkcjonalnego Wrocławia z Poznaniem.
2. Priorytetem równoważącym powinno być ożywienie społeczno-gospodarcze, w pierwszej kolejności w aglomeracji wałbrzyskiej, a następnie jeleniogórskiej, jako dwóch głównych potencjalnych biegunów wzrostu w południowej części województwa. W drugim przypadku szczególnie istotne byłyby działania i inwestycje ukierunkowane na stworzenie silnego centrum biznesowo-ewentowego, opartego najpierw na uznanej pozycji Karpacza, następnie Szklarskiej Poręby i uzdrowisk, a w dalszej kolejności na poszerzaniu tego bieguna o kolejne ośrodki w celu deglomeracji ruchu turystycznego.
3. Najbardziej efektywnym rozwiązaniem sprzyjającym wzrostowi subregionalnych ośrodków miejskich byłaby reforma administracyjno-terytorialna. W skali kraju dotyczyłaby ona około 100-120 miast, a także około 15 niedowartościowanych ośrodków mogących pełnić funkcje regionalne (m.in. Wałbrzycha, a poza województwem także Bielska-Białej, Tarnowa, Płocka czy Radomia). Funkcje administracyjne należą do najsilniejszych atraktorów działalności gospodarczej i generują istotne efekty mnożnikowe. Jak już wskazano, realizacja takiej reformy jest obecnie mało realna w związku z kryzysem planowania regionalnego oraz aktualną sytuacją społeczno-polityczną, która nie sprzyja wprowadzaniu „wielkich” reform ustrojowych. Niemniej w rękach władz samorządowych pozostają narzędzia pozwalające wdrażać częściowe rozwiązania w tym kierunku, np. w formie

samorządowej organizacji terytorialnej promującej zwłaszcza szczebel subregionalny. W analizie wskazano siedem podstawowych ośrodków tego poziomu oraz dwa ośrodki uzupełniające, bądź – w bardziej zagregowanej formule – cztery pozawrocławskie ośrodki pełniące funkcje biegunów wzrostu i organizacji usług publicznych.

4. Jak wspomniano, przeprowadzenie poważniejszej reformy systemu administracyjno-terytorialnego jest mało prawdopodobne. Niemniej województwo dolnośląskie z potencjalnie dużym, lecz słabnącym potencjałem zwłaszcza ośrodka wałbrzyskiego należy do regionów szczególnie predestynowanych do prowadzenia polityki równoważenia rozwoju. W związku z tym warto wspierać różne inicjatywy mogące poprawić redystrybucję środków inwestycyjnych, jak np. proponowany nowy podział na regiony statystyczne: północny, z Wrocławiem oraz południowy (sudecki), z Wałbrzychem i Jelenią Górą (Obrębalski, 2020).
5. Inne rekomendowane działania na rzecz aktywizacji szczebla subregionalnego obejmują przede wszystkim deglomerację funkcji i instytucji publicznych, reindustrializację oraz rozwój policentrycznego systemu transportowego. Deglomeracja funkcji i instytucji publicznych powinna opierać się na zasadzie subsydiarności (pomocniczości) oraz zapewnieniu możliwie dobrej dostępności usług dla mieszkańców i podmiotów gospodarczych. W pierwszej kolejności konieczne jest przeprowadzenie szczegółowego audytu funkcji i instytucji publicznych, obejmującego m.in. oszacowanie zapotrzebowania na różne usługi w związku ze zmianami demograficznymi i przestrzenną redystrybucją ludności w perspektywie co najmniej jednego pokolenia (20-30 lat, tj. w horyzoncie 2050 r.). Na tej podstawie możliwe będzie określenie, gdzie i jakie usługi publiczne będą w przyszłości najbardziej potrzebne.
6. Reindustrializacja – wobec braku aktywnej polityki państwa oraz presji trendów ponadkrajowych (Green Deal) – jest zadaniem szczególnie trudnym, jednak pozostaje konieczna ze względów bezpieczeństwa produktowo-usługowego, w tym m.in. żywnościowego. W skali województwa możliwe jest przede wszystkim poszukiwanie większej aktywności inwestycyjnej ze strony największej spółki regionu (KGHM) na obszarach sudeckich, a także tworzenie zachęt dla nowych inwestycji, które dotychczas koncentrują się głównie w aglomeracji wrocławskiej, aby lokowały się również na terenach pozaaglomeracyjnych (zwłaszcza w rejonie Wałbrzycha i Jeleniej Góry). W tym kontekście możliwe mogą być relokacje przedsiębiorstw. Mogą one wynikać nie tylko z dążenia do obniżania kosztów pracy (offshoring) – co przy 30-procentowej różnicy wynagrodzeń między powiatem wrocławskim a wałbrzyskim nadal może mieć znaczenie w przypadku relokacji wewnątrz kraju – lecz również z procesów nearshoringu (przenoszenia produkcji do państw bliżej położonych względem centrali) oraz friendshoringu (lokowania produkcji w krajach gwarantujących stabilność prawną i bezpieczeństwo polityczne). W tym kontekście warto odnotować, że w 2022 r. agencja Reuters wskazała Polskę – obok Niemiec – jako jeden z najbardziej stabilnych krajów w Europie.
7. **Policentryzm komunikacyjny** oznacza sieciowe, a nie monocentryczne powiązanie głównych ośrodków miejskich w województwie. Na tle kraju Dolny Śląsk wyróżnia się pozytywnie – w regionie funkcjonują dwa silne węzły krzyżujących się głównych tras szybkiego ruchu: Wrocław i Legnica, a w pewnym stopniu także Bolesławiec. Niemniej wciąż brak jest szybkich i wygodnych połączeń obsługujących południe regionu.

Nieukończone pozostają także powiązania transgraniczne z Czechami – planowana droga ekspresowa do Lubawki nie jest jeszcze zrealizowana, a istnieje potrzeba poprawy innych dogodnych połączeń, np. Kudowa-Zdrój czy Jakuszyce. Z punktu widzenia spójności transporotowo-osadniczej województwa w planach inwestycyjnych warto dowartościować następujące odcinki:

- Bolesławiec (Krzyżowa) – Głogów – wyjście na Leszno,
- Kłodzko – Nysa – wyjście na Opole,
- Zgorzelec – Jelenia Góra – Wrocław przez Bolków.

Powiązanie Jeleniej Góry z Bolkowem i dalej z Wrocławiem jest uwzględnione w planach GDDKiA jako część S5, jednak nie posiada obecnie statusu priorytetowego.

8. Odrębnym zagadnieniem pozostaje kształtowanie powiązań transgranicznych. W tym zakresie można zaproponować, w analogii do prac studialnych prowadzonych w IGiPZ PAN dla pogranicza polsko-słowackiego (Więckowski i in., 2012), koncepcję tzw. **podwójnej helisy**, rozumianej jako układ dróg po stronie polskiej i czeskiej, obsługujący i aktywizujący Sudety po obu stronach granicy. Ze względu na uwarunkowania orograficzne trasa po stronie polskiej mogłaby przebiegać z zachodu od Zgorzelca przez Jelenią Górę, Wałbrzych i Kłodzko, z wyjściem na wschód w kierunku Nysy. Łączyłaby się ona z analogiczną, równoległą trasą po stronie czeskiej w miejscach naturalnych obniżień i przełęczy, co najmniej w rejonie Świeradowa-Zdroju, Jakuszyce, Lubawki, Mieroszowa, Kudowy-Zdroju (Słone), Lewina Kłodzkiego oraz Kotliny Kłodzkiej (Boboszków, Lesica Poniatów, Złoty Stok), a być może także w rejonie Kowar/Malá Úpa, choć warunki orograficzne dla rozbudowy infrastruktury drogowej są tam szczególnie trudne.

Na zakończenie, w ślad za przedstawionymi rekomendacjami, można przywołać – dostosowane do specyfiki regionu – wnioski wypracowane podczas wspomnianych prac studialnych IGiPZ PAN. W opracowaniu Śleszyńskiego i in. (2020) wskazano kluczowe rekomendacje dla poszczególnych typów obszarów problemowych (tabela 6.1). Spośród wyróżnionych kategorii w przypadku województwa dolnośląskiego szczególnie istotne są obszary dotknięte szokiem transformacyjnym, obszary górskie oraz obszary transgraniczne.

Tabela 6.1. Rekomendacje kluczowe według typów jednostek (gmin) zagrożonych marginalizacją

Typ obszaru problemowego	Rekomendacje kluczowe
Opóźnienia urbanizacyjnego	1) Działania hamujące odpływ migracyjny (w tym w szczególności odpływu pracowników wykwalifikowanych) i optymalizujące strukturę demograficzną; 2) poprawa struktury wielkościowej gospodarstw rolnych; 3) utrzymanie i/lub pobudzanie policentrycznych rynków pracy (zwłaszcza w rejonie Wałbrzycha); 4) integracja transportu publicznego i poprawa dostępności ośrodków centralnych gmin, miast powiatowych i subregionalnych; 5) wzmocnienie funkcji gospodarczych oraz rozwój społeczno-gospodarczy ośrodków subregionalnych; 6) innowacyjne rozwiązania w zakresie dostępności na obszarach silnie wyludniających się (autobus na życzenie, <i>car sharing</i>, <i>car pooling</i> itd.); 7) wsparcie wyspecjalizowanego rolnictwa, grup producenckich oraz klastrów rolno-przemysłowych;

	8) wsparcie dla podstawowych usług publicznych w strefach depopulacji; 9) wsparcie dla migracji powrotnych oraz ułatwienia dla inwestowania kapitału od osób przebywających na emigracji; 10) rozwój infrastruktury na obszarach przygranicznych i tworzenie nowych przejść granicznych; 11) kształtowanie atrakcyjnych miejsc pracy i dobrych warunków życia dla ludności napływającej z Ukrainy (np. utrzymanie łatwości zatrudnienia, program typu Mieszkanie+); 12) rozwój szkolnictwa zawodowego we współpracy z lokalnymi przedsiębiorcami oraz w branżach wykorzystujących zasoby endogeniczne; 13) pomoc w przygotowaniu terenów inwestycyjnych dla podmiotów produkcyjnych i usługowych średniej wielkości, w tym pomoc w opracowaniu planów miejscowych i ogólnym uporządkowaniu sytuacji planistycznej.
Szoku transformacyjnego	1) Działania na rzecz poprawy jakości kapitału ludzkiego (w zakresie edukacji podstawowej i średniej); 2) poszerzenie stref wykorzystujących potencjał turystyczny (biznesowo-ewentowy biegun wzrostu w rejonie Karpacza-Szklarskiej Poręby, Kotliny Kłodzkiej); 3) przyspieszenie budowy infrastruktury drogowej w układzie sieciowym i transgranicznym; 4) wsparcie dla transportu publicznego (w tym autobusowego) i poprawa dostępności do miejscowości stanowiących lokalne ośrodki pracy; 5) rozwój energetyki odnawialnej (w tym małych hydroelektrowni w Sudetach); 6) wzmocnienie wybranych ośrodków subregionalnych jako miejsc koncentracji usług publicznych (niektórych miast powiatowych o dogodnym położeniu geograficznym i transportowym oraz o rozbudowanych powiązaniach funkcjonalnych wykraczających poza granice powiatu); 7) lepsze wykorzystanie potencjału położenia przygranicznego z Niemcami i Czechami; 8) rozwój funkcji logistycznych; 9) poprawa infrastruktury społecznej i technicznej w osiedlach stanowiących pozostałości „połęgierowskie”.
Wewnętrzne peryferia	1) Zniesienie barier instytucjonalnych w korzystaniu z usług publicznych w innych jednostkach (w tym w sąsiednich województwach); 2) podjęcie współpracy jednostek po obu stronach granic województw w zakresie wspólnego wykorzystania usług publicznych oraz lepszego powiązania transportem publicznym (w związku z ujawnionymi powiązaniami funkcjonalnymi z woj. opolskim, wielkopolskim, lubuskim); 3) lepsze dowiązanie lokalnej sieci drogowej do autostrad i dróg ekspresowych; 4) wsparcie wybranych inwestycji transportowych (powiązanie z Kaliszem, Sudetami z Czechami).
Przygraniczne	1) Integracja potencjału produkcyjnego i usługowego oraz wspólne planowanie przestrzenne zespołów miast transgranicznych (przy wykorzystaniu środków z Europejskiej Współpracy Terytorialnej); 2) rozwój turystyki w rejonie sudeckim oraz jej promocja na rynku berlińskim i dreźnieńskim; 3) rozwój funkcji logistycznych.
Górskie	1) Działania hamujące odpływ wykwalifikowanych pracowników (np. stypendia dla podejmujących pracę na miejscu); 2) przeciwdziałanie rozpraszaniu zabudowy, zabudowie dolin górskich, dewastacji krajobrazu; 3) rozwój infrastruktury drogowej i kolejowej łączącej góry i pogórza z ciągiem komunikacyjnym w kierunku Warszawy (czyli do Wrocławia); 4) poprawa dostępności terenów atrakcyjnych turystycznie;

	5) Innowacyjne rozwiązania w zakresie dostępności na obszarach rzadko zaludnionych (autobus na życzenie, <i>car sharing</i>, <i>car pooling</i> itd.); 6) pobudzenie lokalnych powiązań handlowych, turystycznych i usługowych z Niemcami i Czechami.
Izolowane	1) Zniesienie barier instytucjonalnych w korzystaniu z usług publicznych w innych jednostkach (w tym w sąsiednich województwach); 2) rozwój wybranych usług publicznych w konkretnych lokalizacjach, w tym tworzenie komplementarnych układów wielopolarnych, rozumiane jako silniejsze ośrodki, położone w relatywnej bliskości geograficznej, dobrze dostępne wzajemnie transportem publicznym, których specjalizacje usługowe (np./ typy szkół średnich, specjalistyczne przychodnie lekarskie itd.) mogą się uzupełniać; 3) działania na rzecz poprawy atrakcyjności osiedleńczej w wybranych jednostkach (infrastruktura komunalna); 4) wsparcie dla transportu publicznego łączącego jednostki z sąsiednimi miejscami koncentracji miejsc pracy oraz usług publicznych (co może pozwolić na zachowanie funkcji osiedleńczej, a tym samym usług podstawowych w danej jednostce).

Źródło: Śleszyński i in. 2020, dostosowane do sytuacji w woj. dolnośląskim.

Ponadto w załączniku 1 zestawiono wnioski wynikające z największej jak dotychczas diagnozy migracyjnej, obejmującej m.in. plany migracyjne młodzieży licealnej w województwie dolnośląskim (Dolińska i in., 2020). Wyniki tych badań wskazują na duże prawdopodobieństwo nasilenia się drenażu migracyjnego na rzecz Wrocławia (w tym jego feminizacji), a także na istotne konsekwencje ekonomiczne dla lokalnych gospodarek i samorządów.

Na zakończenie należy podkreślić, że przedstawione rekomendacje, choć oparte na obszernej analizie oraz wcześniejszych opracowaniach, mają charakter autorskiej propozycji. Zanim zostaną ewentualnie wdrożone, powinny stać się przedmiotem szerokich konsultacji w regionie.

Literatura

- Anacka, M., & Janicka, A. (2018). Prognoza ludności dla Polski na podstawie ekonometrycznej prognozy strumieni migracyjnych. *Wiadomości Statystyczne*, 63(8) 5-27.
- Bal-Domańska, B., Banaszak, S., Girul, A., Janicka, B., Polak, H., Stańczyk, E., Urbanek, H., & Wilk, J. (2012). *Identyfikacja i delimitacja obszarów wzrostu oraz obszarów problemowych w województwie dolnośląskim. Wyniki badań*. Wrocław: Urząd Statystyczny we Wrocławiu.
- Brezdeń, P., Górecka, S., & Tomczak, P. (2010). *Analiza rozwoju społecznego w świetle programowania rozwoju gospodarczego, na podstawie prognoz zmian demograficznych i społecznych na rozwój gospodarczy Dolnego Śląska*. Raport z projektu EFS pt. Analizy, badania i prognozy na rzecz Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego, POKL.08.01.04-02-003/08, Wrocław.
- Brezdeń, P., Górecka, S., & Tomczak, P. (2012). *Edukacja i rynek pracy Dolnego Śląska na tle uwarunkowań demograficznych*. Wrocław: Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Cieślak, M. (red.) (1999). *Procesy demograficzne w byłych województwach dolnośląskich w latach 1945-1997*. Wrocław: Wyd. Akademii Ekonomicznej.
- Ciok, S. (1994). Rozwój osadnictwa na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej. Tendencje i kierunki zmian. W: J. Łoboda (red.), *Przemiany ludnościowo-osadnicze i społeczno-gospodarcze na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej* (s. 9-49). *Acta Universitatis Wratislaviensis*, 1951, *Studia Geograficzne*, 61. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Damurski, Ł. (2006). *Miasta Dolnego Śląska po II wojnie światowej (zasiedlanie, stabilizacja, integracja). Praca doktorska*. Politechnika Wrocławska, Wydział Architektury, Katedra Planowania Przestrzennego. Wrocław.
- Dolińska, A., Jończy, R., & Śleszyński, P. (2020). *Migracje pomaturalne w województwie dolnośląskim wobec depopulacji regionu i wymogów zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego*. Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Dolińska, A., Jończy, R., & Śleszyński, P. (2021). Sytuacja demograficzna i zatrudnienie na obszarach wiejskich województwa dolnośląskiego. Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego.
- Domański, R. (1980). Dostępność, efektywność i przestrzenna organizacja. *Przegląd Geograficzny*, 52(1), 3-39.
- Dziwoński, K., Jerczyński, M. (1971). *Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast*. *Prace Geograficzne*, 87. Warszawa: Instytut Geografii PAN.
- Eberhardt, P. (1989). *Regiony wyludniające się w Polsce*. *Prace Geograficzne*, 148. Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.
- Filipowicz, M., & Solga, B. (red.) (2021). *Skala i charakter imigracji z Ukrainy w województwie opolskim. Studium społeczno-ekonomiczne*. Opole-Katowice: WUP w Opolu, „Śląsk” Wyd. Naukowe.
- Galar R., & Zaleski J. (2012). *Strategia Rozwoju Dolnego Śląska 2020. Założenia programowe*. Wrocław: Wrocławska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A.
- Górecka, S., Kozieł R., & Tomczak P. (2009). Przemiany demograficzne na Dolnym Śląsku w latach 1999-2007. W: J. Łoboda (red.), *Dolny Śląsk. Studia Regionalne* (s. 23–39), *Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego*, 10.
- Górecka, S., Szymytkie, R., & Maleszka, W. (2016). Prognoza demograficzna dla obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego do 2020 r. *Studia Obszarów Wiejskich*, 41, 199-207.
- Górny, A., & Śleszyński, P. (2019). Exploring the spatial concentration of foreign employment in Poland under the simplified procedure. *Geographia Polonica*, 92(3), 331-345.
- GUS (2017). *Prognoza ludności gmin na lata 2017-2030 (opracowanie eksperymentalne)*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.

GUS (2023). *Prognoza ludności na lata 2023-2060*. Seria Analizy statystyczne. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.

GUS (2023a). *Prognoza ludności na lata 2023-2060*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.

GUS (2023b). *Prognoza ludności rezydującej dla Polski na lata 2023-2060 (poziom - powiaty)*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.

Heffner, K. (2013). Wykorzystanie powiązań funkcjonalnych obszarów miejskich jako potencjałów rozwojowych regionów Polski Zachodniej. *Studia KPZK PAN*, 153, 57-81.

Huk J. (2004). Migracje ludności na Dolnym Śląsku w latach 1989-1998. Kierunki i efektywność. *Czasopismo Geograficzne*, 75(1-2), s. 33-64.

IRT (2016a). *Zasięg (delimitacja) Miejskich Obszarów Funkcjonalnych ośrodków regionalnych (w ramach prac nad planem zagospodarowania województwa dolnośląskiego)*. Wrocław: Instytut Rozwoju Terytorialnego.

IRT (2016b). *Analiza gęstości i rozkładu zabudowy w województwie dolnośląskim (w ramach prac nad planem zagospodarowania województwa dolnośląskiego)*. Wrocław: Instytut Rozwoju Terytorialnego.

IRT (2017). *Analiza dojazdów do pracy pomiędzy gminami województwa dolnośląskiego (w ramach prac nad planem zagospodarowania województwa dolnośląskiego)*. Wrocław: Instytut Rozwoju Terytorialnego.

IRT (2017). *Zasięg (delimitacja) Miejskich Obszarów Funkcjonalnych ośrodków regionalnych (w ramach prac nad planem zagospodarowania województwa dolnośląskiego)*. Wrocław: Instytut Rozwoju Terytorialnego.

IRT (2020). *Miejskie Obszary Funkcjonalne w województwie dolnośląskim w perspektywie wsparcia polityki rozwoju 2021-2027*. Wrocław: Instytut Rozwoju Terytorialnego.

IRT (2021). *Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego i rozwoju przestrzenno-gospodarczym województwa dolnośląskiego*. Uchwała Nr 4517/VI/21 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 8 listopada 2021 r. w sprawie przyjęcia dokumentów pn.: „Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego i rozwoju społeczno-gospodarczym województwa dolnośląskiego” oraz „Ocena realizacji inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym zamieszczonych w Planie zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego”. Wrocław: Instytut Rozwoju Terytorialnego.

Kantor-Pietraga, I. (2014). *Systematyka procesu depopulacji miast na obszarze Polski od XIX do XXI wieku*. Katowice: Wyd. Uniwersytetu Śląskiego.

Komornicki, T., Korcelli, P., Siłka, P., Śleszyński, P., & Świątek, D. (2013). *Powiązania funkcjonalne pomiędzy polskimi metropoliami*. Warszawa: IGIPZ PAN, Wyd. Akademickie Sedno.

Korf, T., Kudełko, J., Mogiła, Z., Zaleska, M., & Zaleski, J. (2012). *Diagnoza prospektywna sytuacji w województwie dolnośląskim – synteza wraz z aneksem*. Wrocław: Wrocławska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A.

Korzeń, J. (red.) (2010). *Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego*. Wrocław: Wojewódzkie Biuro Urbanistyczne.

Kosiński, L. (1960). *Pochodzenie terytorialne ludności Ziem Zachodnich w 1950 r.* Dokumentacja Geograficzna, 2. Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.

Kowalewski, A., Markowski, T., & Śleszyński, P. (red.) (2018). *Studia nad chaosem przestrzennym*. Studia KPZK PAN, 182, 1-3, Warszawa: Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN.

Krzysztofik, R. & Szmytkie, R. (2011). *Studia nad procesami i strukturami osadniczymi sieci miast Polski Południowej*. Prace Wydziału Nauk o Ziemi UŚ, 68, Sosnowiec: Uniwersytet Śląski.

Krzysztofik, R. (2012). *Umieszczenie obszaru Polski od XIII do XXI wieku. Interpretacja geograficzno-historyczna*. Katowice: Wyd. Naukowe „Śląsk”.

Krzysztofik, R., & Szmytkie, R. (2018). Procesy depopulacji w Polsce w świetle zmian bazy ekonomicznej miast. *Przegląd Geograficzny*, 90(2), 309-329.

- Kuszpit, W. (1989). Procesy depopulacji obszarów wiejskich na przykładzie województwa wałbrzyskiego, *Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej we Wrocławiu. Geodezja i Urządzenia Rolne*, 6, s. 153-159.
- Łoboda, J. (1993). *Przemiany funkcjonalne sieci osadniczej regionu*. Studia Geograficzne, 58.
- Maciejuk, M. (2015). Suburbanizacja miast średniej wielkości w Polsce na przykładzie Regionu Jeleniogórskiego w latach 1995-2013. *Studia Miejskie*, 20, 141-153.
- Mayer, M., & Szmytkie, R. (2014). Kształtowanie się stref podmiejskich wokół miast średniej wielkości (studia przypadków z regionu południowo-zachodniego). [W:] Jezierska-Thöle, A., & Biczowski, M. (red.), *Zintegrowany rozwój obszarów wiejskich w świetle polityki Unii Europejskiej. T. 2. Wielofunkcyjność obszarów wiejskich* (s. 121-152). Toruń: Wyd. Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Miszewska B. (1989). Zmiany zaludnienia Sudetów w okresie powojennym. *Czasopismo Geograficzne*, 60(2), 135-145.
- Mlek, M. (2004). *Przekształcenia sieci osadniczej Dolnego Śląska w okresie powojennym w świetle prawa Zipfa. Wybrane wyniki badań nad miejską siecią osadniczą Dolnego Śląska*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej.
- Nowosielska, E. (1994). *Sfera usług w badaniach geograficznych. Główne tendencje rozwojowe ostatniego dwudziestolecia i aktualne problemy badawcze*. Zeszyty IGiPZ PAN, 22, Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.
- Obrębalski, M. (2020). Terytorializacja polityki rozwoju regionu dolnośląskiego. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 49, 79-96.
- Sobala-Gwosdz, A., Janas, K., Gwosdz, K., Piech, K., & Kowalski, Ł. (2025). *Delimitacja, typologia i hierarchizacja miejskiego systemu osadniczego w województwie dolnośląskim na tle terenów rozwoju społeczno-gospodarczego w kraju i regionie*. Opracowanie dla Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego w związku z aktualizacją Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego, Wrocław. <https://doi.org/10.51733/opm.2025.11>
- Sobala-Gwosdz, A., Janas, K., Jarczewski, W., & Czakon, P. (2024). *Hierarchia funkcjonalna miast w Polsce i jej przemiany w latach 1990-2020*. Badania Obserwatorium Polityki Miejskiej. Warszawa-Kraków: Instytut Rozwoju Miast i Regionów. <https://doi.org/10.51733/opm.2024.01>
- Stacherzak, A. (2014). Typologia funkcjonalna gmin Dolnego Śląska a Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2020. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia Geograficzne*, 1343, 11-32.
- Stańczyk, E., Bal-Domańska, B., Wilk, J., Banaszak, S., Urbanek, H., Polak, H., Girul, A., & Janicka, B. (2012). *Identyfikacja i delimitacja obszarów wzrostu oraz obszarów problemowych w województwie dolnośląskim. Wyniki badań*. Wrocław: Urząd Statystyczny we Wrocławiu.
- Strykiewicz, T. (red.) (2014). *Kurczenie się miast w Europie Środkowo-Wschodniej*. Poznań: Bogucki Wyd. Naukowe.
- Szmytkie, R. (2015). *Demograficzne i gospodarcze aspekty rozwoju miast Dolnego Śląska*. Wrocław: Instytut Rozwoju Terytorialnego we Wrocławiu.
- Szmytkie, R. (2015). *Demograficzne i gospodarcze aspekty rozwoju miast Dolnego Śląska*. Wrocław: Instytut Rozwoju Terytorialnego.
- Szmytkie, R., & Tomczak, P. (2018). Procesy depopulacji na obszarach wiejskich województwa dolnośląskiego w latach 1995-2015. *Studia Regionalne i Lokalne*, 3(73), 99–117.
- Śleszyński, P. (2007). *Gospodarcze funkcje kontrolne w przestrzeni Polski*. Prace Geograficzne, 213. Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.
- Śleszyński, P. (2013). Delimitacja Miejskich Obszarów Funkcjonalnych stolic województw. *Przegląd Geograficzny*, 85(2), 173-197.
- Śleszyński, P. (2015). The linkages and the functional hierarchy of cities and towns of Eastern Poland in the light of migrations registered in 2009. *Economic and Regional Studies*, 8(4), 28-44.

- Śleszyński, P. (2017). Wyznaczenie i typologia miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze. *Przegląd Geograficzny*, 89(4), 565-593.
- Śleszyński, P. (2018a), Demograficzne wyzwania rozwoju regionalnego Polski. *Studia KPZK PAN*, 183, 225-247.
- Śleszyński, P. (2018b). *Polska średnich miast. Założenia i koncepcja deaglomeracji w Polsce*. Warszawa: Klub Jagielloński.
- Śleszyński, P. (2020). Koncepcja nowego wskaźnika atrakcyjności migracyjnej i jego zastosowania. *Czasopismo Geograficzne*, 91(1-2), 37-58.
- Śleszyński, P. (2022). *Wpływ rozbudowy sieci drogowej w Polsce w okresie członkostwa w Unii Europejskiej 2004-2021) na dostępność czasową, transportową, przestrzenną i ekonomiczną dla ludności w różnych skalach terytorialnych*. Warszawa: EuroPAP News.
- Śleszyński, P., & Czapiewski K. (red.) (2020). *Atlas Wyszehradzki*. Warszawa: Instytut Współpracy Polsko-Węgierskiej im. Wacława Felczaka, Polskie Towarzystwo Geograficzne.
- Śleszyński, P., & Komornicki, T. (2016). Klasyfikacja funkcjonalna gmin Polski na potrzeby monitoringu planowania przestrzennego. *Przegląd Geograficzny*, 88(4), 469-488.
- Śleszyński, P., & Wiedermann, K. (2020). Studium szacunku liczby i struktury pracujących oraz bazy ekonomicznej miast w Polsce. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 34(4), 184-205.
- Śleszyński, P., Bański, J., Degórski, M., & Komornicki, T. (2017). *Delimitacja Obszarów Strategicznej Interwencji Państwa: obszarów wzrostu i obszarów problemowych*. *Prace Geograficzne*, 260. Warszawa: Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.
- Śleszyński, P., Komornicki, T., Rosik, P., Duma, P., Goliszek, S., Kubiak, Ł., Wiśniewski, R., Guzik, R., Fiedień, Ł., Kocaj, A., Kołoś, A., & Wiedermann, K. (2019). *Relacje funkcjonalno-przestrzenne między ośrodkami miejskimi i ich otoczeniem. Raport Syntetyczny*. Gdańsk: Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego.
- Śleszyński, P., Nowak, M., Legutko-Kobus, P., Hołuj, A., Lityński, P., Jadach-Sepiolo, A., & Blaszkę, M. (2021). *Suburbanizacja w Polsce jako wyzwanie dla polityki rozwoju*. Studia. Cykl Monografii, 11/203. Warszawa: Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN.
- UMWD (2012). *Diagnoza stanu województwa dolnośląskiego 2011 (materiał do dyskusji o kierunkach rozwoju regionu)*. Wrocław: Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego.
- UMWD (2014). *Kontrakt Terytorialny dla Dolnego Śląska*. Wrocław: Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego.
- Więckowski M., Michniak D., Chrenka B., Ira V., Komornicki T., Rosik P., Szekely V., Śleszyński P., Wiśniewski R., 2012, Możliwości poprawy dostępności i rozwoju turystyki na pograniczu polsko-słowackim. Warunki rozwoju, rekomendacje i dobre praktyki, IGI PAN; Geografický ústav Slovenska akademie vied, Warszawa-Bratysława
- Zaleski, J., Korf, T., & Lisowiec, G. (2011). *Raport regionalny. Województwo dolnośląskie*. Wrocław.

Załącznik 1. Wnioski z opracowania: Dolińska, A., Jończy, R., & Śleszyński, P. (2020). Migracje pomaturalne w województwie dolnośląskim wobec depopulacji regionu i wymogów zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego. Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

Rezultaty analiz wykonanych na podstawie rejestrowanych danych ludnościowych i społeczno-gospodarczych, odnoszących się do województwa dolnośląskiego oraz jego sytuacji na tle kraju, prowadzą do sformułowania kilku wniosków o charakterze poznawczym, metodycznym i praktycznym.

1. Dane rejestrowe wskazują, że Polska, a w nieco mniejszym stopniu województwo dolnośląskie, charakteryzują się postępującymi procesami urbanizacji i koncentracji ludności, w których główną rolę odgrywają migracje wewnętrzne. Ze względu na złożone uwarunkowania historyczne, ekonomiczne i osadnicze procesy te mają jednak swoją wyraźną specyfikę, przejawiającą się m.in. w szczególnej pozycji Wrocławia i LGOM oraz w problemowej sytuacji obszaru sudeckiego. Strumienie migrantów nie kierują się równomiernie do wszystkich miast, lecz przede wszystkim do najbardziej atrakcyjnych ośrodków metropolitalnych – w przypadku południowo-zachodniej Polski przede wszystkim do Wrocławia. Jednocześnie zauważalne jest zjawisko przemieszczeń do jego strefy podmiejskiej, zarówno z obszarów peryferyjnych, jak i z miast różnej wielkości.

2. Charakterystycznym procesem jest wewnętrzna dekoncentracja aglomeracji i zespołów miejskich, polegająca na odpływie ludności z rdzeni w kierunku zewnętrznym – w praktyce z centrów miast na ich obrzeża oraz obszary podmiejskie. Jest to zjawisko powszechne na wszystkich szczeblach hierarchicznych sieci osadniczej (miast regionalnych, subregionalnych i powiatowych, a niekiedy także mniejszych ośrodków). Proces ten, wraz z napływem ludności spoza miejskich obszarów funkcjonalnych (w tym z peryferyjnych części kraju), składa się obecnie na najszybszy wzrost demograficzny stref podmiejskich w porównaniu z innymi obszarami funkcjonalnymi.

3. Czynnikiem towarzyszącym ruchom wewnętrznym jest duża skala odpływu zagranicznego. Migracje te były i są stymulowane głównie przez sytuację na rynku pracy, w tym zwłaszcza różnicami w poziomie wynagrodzeń. Opłacalność wyjazdów do najważniejszych krajów emigracji w ostatnim dziesięcioleciu zmieniła się w niewielkim stopniu. W większości państw Europy Zachodniej od kilku lat wynagrodzenia pozostają na poziomie zbliżonej krotności polskich płac (około 3-4 razy wyższe w Polsce). Migracje utrzymywały się na wysokim poziomie w całym okresie po upadku PRL, z kulminacjami w latach 1989-1992 oraz 2004-2008. Obecnie wiele wskazuje na to, że skala odpływu osiągnęła już punkt kulminacyjny i w przyszłości może się zmniejszać. Jednym z głównych powodów jest kurczenie się tzw. zlewni migracyjnej, czyli spadek liczby ludności w najbardziej mobilnych grupach wieku produkcyjnego, zwłaszcza wśród młodzieży. W latach 2004-2018 oficjalnie zarejestrowana w województwie dolnośląskim liczba mieszkańców w wieku 20-29 lat zmniejszyła się z 498 tys. do 335 tys., czyli o 33%. W niektórych gminach (np. Głogów, Szklarska Poręba, Złotoryja) spadek ten przekroczył 40%. Zjawisko to wiąże się zarówno z falowaniem wyżów i niżów demograficznych, jak i z wcześniejszymi migracjami oraz spadkiem dzietności. Drugim istotnym czynnikiem ograniczającym emigrację jest wyraźna poprawa sytuacji gospodarczej w kraju, przejawiająca się m.in. niskim bezrobociem, wzrostem wynagrodzeń oraz wysokim popytem na pracowników. Dotyczy to zwłaszcza dynamicznego rozwoju tzw. „wielkiej piątki” największych aglomeracji. Jak wskazują przedstawione wcześniej analizy, ośrodki te stają się coraz bardziej atrakcyjną alternatywą migracyjną wobec wyjazdów zagranicznych – zarówno pod względem poziomu wynagrodzeń, jak i jakości życia. W rezultacie narastające dysproporcje rozwojowe w układzie duże aglomeracje–peryferie (w praktyce – pozostała część kraju) mogą z jednej strony przyspieszać wyludnienie obszarów peryferyjnych, z drugiej jednak ograniczać skalę emigracji zagranicznej, przyczyniając się do poprawy makrosalda migracji zewnętrznych.

Niezależnie od tego na dalsze ograniczenie migracji zagranicznej mogą także wpływać inne czynniki – zarówno wewnętrzne (np. wzrost świadczeń socjalnych w Polsce), jak i zewnętrzne, związane z sytuacją w Unii Europejskiej, w tym m.in. zjawiska takie jak **Brexit**.

4. Odptyw ludności stał się jednym z głównych czynników postępującej depopulacji kraju. W regionie dolnośląskim zjawisko to dotyczy zwłaszcza zachodnich i północnych peryferii województwa oraz niektórych części Sudetów. W procesie tym zaznacza się również feminizacja odpływu prowadząca do narastania dysproporcji płci w mobilnych grupach wieku produkcyjnego. Stanowi to dodatkową barierę dla zakładania rodzin oraz wzrostu dzietności na obszarach peryferyjnych. Najbardziej niekorzystna sytuacja pod tym względem występuje w typowych gminach wiejskich.

5. Kierunki i natężenie migracji stają się ważnym wskaźnikiem atrakcyjności poszczególnych ośrodków jako miejsc zamieszkania, rozwoju kariery czy stabilizacji życiowej. Przyjmując to założenie, w układzie przestrzennym kraju obserwuje się bardzo duże zróżnicowania, związane z wyraźną przewagą kilku najbardziej rozwiniętych metropolii – z Warszawą na czele oraz Wrocławiem, obok Trójmiasta, Poznania i Krakowa – nad pozostałymi ośrodkami miejskimi.

6. Rola aglomeracji Wrocławia w przyciąganiu migracji wewnętrznych w południowo-zachodniej Polsce jest dominująca. Jego udział w całkowitej rejestrowanej mobilności kraju od około 2003 roku przekracza 3%, natomiast w kontekście migracji związanych z pracą – od około 2010 roku – wynosi już ponad 5%, z tendencją do systematycznego wzrostu, przy koncentracji obejmującej 1,7% populacji kraju. Dane wskazują na stopniowe powiększanie się obszaru objętego „zasysaniem” Wrocławia. Podczas gdy na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku dotyczyło to przede wszystkim obszaru byłego województwa wrocławskiego, obecnie obejmuje nie tylko całe województwo dolnośląskie, lecz także tereny położone poza nim, w tym przede wszystkim południową część województwa lubuskiego, południowo-wschodnią część województwa wielkopolskiego, południowo-zachodnią część województwa łódzkiego oraz województwo opolskie (patrz ryc. 3.19). Należy przy tym zaznaczyć, że najsilniejszy związek drenażu ludności z sytuacją ekonomiczną, w tym ze stopą bezrobocia, obserwowano do około 2001 roku.

Komplementarne wnioski wynikają z badań przeprowadzonych wśród młodzieży maturalnej województwa dolnośląskiego.

7. Kluczowe dla powyższych wniosków jest przypomnienie, że aktualni i niedawni maturzyści reprezentują bardzo nieliczne roczniki, które dla całego województwa dolnośląskiego stanowią zaledwie połowę liczebności roczników z pierwszej połowy lat osiemdziesiątych XX wieku. W porównaniu z tymi liczniejszymi kohortami, traktowanymi na rynku pracy jako nadwyżkowe, obecne roczniki maturzystów należy uznać za zasób deficytowy. Podobnie deficytowe, a zatem szczególnie cenne, są te kohorty z punktu widzenia wskaźników obciążenia demograficznego. Jeszcze ostrzejsze różnice widać z perspektywy lokalnej. W wielu peryferyjnych miejscowościach liczebność roczników z lat 1980–1985 w porównaniu z rocznikami o 15–20 lat młodszymi różni się wielokrotnie – w niektórych przypadkach nawet kilkunastokrotnie.

8. Wśród badanych absolwentów liceów ogólnokształcących, stanowiących obecnie ponad połowę roczników, przytłaczająca większość (około 95%) deklaruje zamiar kontynuowania nauki. Zdecydowana większość planuje studiować w głównym ośrodku regionalnym – Wrocławiu (82%). Młodzież, wybierając miejsce studiów, w dużej mierze nie uwzględnia mniejszych, często bliższych lub macierzystych ośrodków akademickich w regionie, takich jak Jelenia Góra, Legnica, Wałbrzych czy Głogów. We wszystkich tych miastach zamierza studiować zaledwie 6% badanych licealistów. Wyniki te potwierdzają wcześniejsze ustalenia (Jończy, Rokita-Poskart i Tanas, 2013), z których wynika, że ogólna atrakcyjność Wrocławia, zarówno jako miasta studiów, jak i perspektywicznego miejsca pracy i zamieszkania, jest dla maturzystów nawet ważniejsza niż jego walory edukacyjne, takie jak poziom nauczania czy dostępność kierunków.

9. Szczególnie istotne dla sytuacji demograficznej i perspektyw rozwojowych województwa dolnośląskiego jest ustalenie, że masowy exodus licealistów do Wrocławia nie wynika wyłącznie z powodów edukacyjnych. Dla większości badanych decyzja o podjęciu studiów w tym mieście jest powiązana z zamiarem docelowego zamieszkania i aktywności zawodowej w aglomeracji wrocławskiej. Udział badanych planujących docelowe zamieszkanie we Wrocławiu przewyższa liczbę tych, którzy

zamierzają pozostać w miejscu pochodzenia, niezależnie od ośrodka województwa, z którego pochodzą. W dotychczasowym miejscu zamieszkania chce osiedlić się jedynie około 15–35% respondentów. Co charakterystyczne, zamiary związane z opuszczeniem miejsca zamieszkania są wyraźniejsze i bardziej jednoznaczne niż plany dotyczące przyszłego zawodu czy rodzaju pracy.

10. Charakterystyczne jest również to, że zamiary opuszczenia miejsca zamieszkania są najsilniej wyrażane przez kobiety. Spośród nich – z wyjątkiem mieszkanek Wrocławia – niespełna 30% zamierza pozostać w miejscu pochodzenia, natomiast ponad 40% planuje zamieszkać w innym mieście województwa, co w praktyce oznacza najczęściej aglomerację wrocławską. Wyrażna feminizacja odpływu kobiet z peryferii województwa, zauważalna także w oficjalnych wskaźnikach przemeldowań, znacząco pogarsza perspektywy demograficznej stabilizacji (samopodtrzymywania się ludności), a tym samym utrudnia zrównoważony rozwój peryferyjnych obszarów, w tym małych i średnich miast.

11. Potwierdza to ustalenie, że najbardziej skłonni do definitywnego opuszczenia miejsca pochodzenia są mieszkańcy małych miast, spośród których ledwie 28% zamierza pozostać w swoim miejscu urodzenia. Niemniej jednak silne zamiary trwałej migracji obserwuje się również wśród mieszkańców wsi oraz większych miast regionu, w tym byłych ośrodków wojewódzkich. Warto zwrócić uwagę, że w żadnym z badanych miast tego typu – zarówno w województwie dolnośląskim (Wałbrzych, Legnica, Jelenia Góra), jak i poza nim (Kalisz, Leszno, Przemyśl, Radom, Częstochowa) – udział licealistów planujących tam zamieszkać nie przekroczył jednej trzeciej.

12. W porównaniu z zamierzoną migracją wewnętrzną, wyrażaną częściej przez kobiety, preferencje dotyczące migracji zagranicznej są wśród obu płci zbliżone. Docelowo za granicę zamierza mieszkać 16,1% badanych. Udział ten jest m.in. taki sam, jak ustalony wcześniej dla ośrodków województwa opolskiego. Nie jest on również – w przeciwieństwie do preferencji migracji wewnętrznych – mocno zróżnicowany między Wrocławiem a innymi ośrodkami województwa dolnośląskiego. Osoby planujące wyjazd za granicę, zwłaszcza bezpośrednio po ukończeniu szkoły średniej, uzyskiwały na ogół gorsze wyniki w nauce; emigracja ta ma zatem znamiona „wypychania” lub selekcji negatywnej. Dotyczy to prawdopodobnie również osób zamierzających wyjechać z Wrocławia, „zatłoczonego” napływem młodzieży z regionu i innych części Polski. Niemniej, za granicę zamierza wyjechać także wąska grupa młodzieży o szczególnie dobrych wynikach w nauce.

13. Wszelkie znamiona klasycznego „drenażu mózgów” nosi natomiast masowy exodus młodzieży z peryferii do centrum regionalnego. Analiza preferencji dotyczących zarówno planowanych miejsc studiów, jak i przyszłego miejsca zamieszkania wskazuje, że osoby o lepszych wynikach w nauce preferują Wrocław (lub sporadycznie inny duży ośrodek poza regionem). Osoby z gorszymi wynikami częściej pozostają w mniejszych ośrodkach lub w ogóle nie wyjeżdżają. Ustalenie to jest szczególnie istotne w przypadku młodzieży pochodzącej ze wsi i mniejszych miast, gdzie utrata nawet pojedynczych utalentowanych, przedsiębiorczych czy liderujących jednostek niesie ze sobą szczególne straty w zakresie potencjału rozwoju lokalnego.

14. Istotne jest również ustalenie głównych powodów, które – zdaniem badanych – determinują opuszczenie miejscowości pochodzenia. W decydującym stopniu są to warunki zatrudnienia oraz ekonomiczne warunki życia, a także dostrzeganie lepszych możliwości rozwoju osobistego i zawodowego w większych ośrodkach miejskich lub za granicą.

Ponadto przeprowadzona analiza danych statystyki publicznej, uzyskane wyniki badań ankietowych oraz ustalenia autorów pochodzące z innych prowadzonych wcześniej lub równoległe badań pozwalają na sformułowanie syntetycznych wniosków o charakterze ogólnym, podsumowujących wiedzę o procesach migracji pomaturalnej młodzieży, sytuacji demograficznej oraz wyzwaniach rozwojowych badanego obszaru.

15. Niezarejestrowanie przez statystykę publiczną istotnej części realnych ruchów migracyjnych pozwala sądzić, że sytuacja demograficzna województwa dolnośląskiego, podobnie jak całej Polski, jest znacznie gorsza niż wynika to z danych meldunkowych i innych oficjalnych źródeł. Proces wyludnienia jest bardziej zaawansowany, niż się powszechnie przyjmuje. Prawdopodobnie populacja realnie

zamieszkująca region jest o co najmniej 5–7% mniejsza, a ponieważ „nieobecni” to relatywnie młode roczniki, populacja jest również istotnie starsza, niż się powszechnie zakłada.

16. Nierejestrowane ubytki ludności są większe na obszarach peryferyjnych regionu, poza aglomeracją wrocławską i pobliskimi miastami satelickimi (Oleśnica, Trzebnica, Środa Śląska). Poza tymi terenami oraz obszarem LGOM ubytki najprawdopodobniej przekraczają 10% ogółu zameldowanych oraz obejmują około 15–20% osób w wieku 18–39 lat, w tym zwłaszcza kobiet. Stąd problem starzenia się populacji jest tam adekwatnie bardziej zaawansowany. Szczególnie istotne jest, że większość obszaru województwa dolnośląskiego uległa znacznie bardziej zaawansowanemu wyludnieniu, niż mogłoby to wynikać z danych średnich obejmujących całe województwo. Diagnozę utrudnia fakt, że duża część trwałej migracji – zarówno zagranicznej, jak i wewnętrznej – nie została zarejestrowana.

17. W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat zmieniała się rola migracji zagranicznych i wewnętrznych w procesie wyludnienia regionu. W okresie od lat osiemdziesiątych XX wieku do około 2008 roku kluczowe znaczenie miały migracje zagraniczne, częściowo jedynie zarejestrowane przez statystykę publiczną. Spadek dzietności, w różny sposób powiązany z migracjami, również miał istotny wpływ, jednak jako problem społeczno-ekonomiczny ujawni się on silniej w strukturze ludności w dłuższym czasie, zwłaszcza w okresie wymierania obu powojennych wyżów demograficznych.

18. Obecnie (przynajmniej od ostatnich 10 lat) głównym kanałem wyludnienia niemal całego obszaru województwa dolnośląskiego – poza aglomeracją wrocławską – jest migracja wewnętrzna w ramach regionu, zwłaszcza do aglomeracji wrocławskiej. Główną formą tej migracji są wyjazdy edukacyjne na studia, które jednak, jak już wspomniano, nie mają charakteru wyłącznie edukacyjnego, ponieważ w zamiarze są definitywne.

19. Jak dowodzą wyniki badań (Jończy, 2019), drenaż edukacyjny z obszarów peryferyjnych coraz częściej wiąże się z podejmowaniem nauki w szkołach niższego szczebla niż studia wyższe (uczelnie). Stopniowo maleje udział młodzieży podejmującej naukę w najbliższych małych ośrodkach kształcenia średniego na rzecz szkół ulokowanych w większych miastach. Dotyczy to nie tylko najmniejszych miast, lecz również wielu mniejszych miast powiatowych. Szczególnie istotne jest to, że transfer ten, podobnie jak transfer pomaturalny na studia, nie wynika często z różnic w poziomie nauczania, lecz jedynie z wielkości ośrodków (ich atrakcyjności jako miast) oraz rankingowych różnic w wynikach nauczania. Warto podkreślić, że różnice te powoduje i pogłębia przede wszystkim sam drenaż, przez który bardziej utalentowana młodzież, migrując, podnosi poziom w większych ośrodkach, a jednocześnie obniża w małych, opuszczając je (Dolińska i Jończy, 2019).

20. Głównym czynnikiem decydującym o migracji z peryferii do centrum jest oferta zatrudnienia, która na wsiach i w mniejszych miastach jest strukturalnie niezgodna z wysokimi aspiracjami zawodowymi młodzieży. Wynika to zarówno z powszechnego dostępu do studiów, jak i z rozminięcia się struktury kształcenia młodzieży z potrzebami lokalnych rynków pracy. Na wsi i w małych miastach istnieje również relatywnie mniej miejsc pracy dla kobiet (usługi, administracja itp.), co wpływa na ich przewagę wśród wyjeżdżających. Sprzyja temu także większa wrażliwość kobiet na ograniczoną oraz kurczącą się infrastrukturę społeczną (przedszkola, żłobki, szkoły) i transportową (połączenia komunikacyjne), wynikającą m.in. z procesu wyludnienia.

21. Masowy transfer ludności do ośrodka wrocławskiego, wraz z towarzyszącym mu efektem mnożnikowym generowanym przez wydatki i przedsiębiorczość napływających osób, dodatkowo zwiększa różnice w konkurencyjności i poziomie płac między rdzeniem regionu a jego peryferiami. Migracje z peryferii do ośrodka wrocławskiego pogłębiają tym samym dysproporcje rozwojowe w układzie „duży ośrodek regionalny – peryferie” (podobnie jak w przypadku pozostałych czterech wiodących ośrodków tworzących tzw. „wielką piątkę” w Polsce), co przyspiesza rozwój centrum i kurczenie się peryferii, nasilając dysproporcje i przyspieszając dalszy drenaż ludności.

22. To samonapędzające się przemieszczanie ludności z peryferii do centrów ma oczywiście szerszy niż tylko rynek pracy wymiar i wykazuje, szczególnie na wsi i w małych miastach, znamiona sprzężenia zwrotnego (Jończy, 2010). Wyludnienie prowadzi do ograniczenia potencjału (wyjazd jednostek

przedsiębiorczych), spadku dochodów samorządów (mniejsze wpływy z podatków do budżetów gmin), redukcji i likwidacji infrastruktury (szkoły, przedszkola, połączenia komunikacyjne, placówki handlowe i usługowe), ograniczenia aktywności lokalnej oraz zwiększenia wydatków na opiekę społeczną, szczególnie wobec pozostających na peryferiach osób starszych. Powiększa to dystans do większych ośrodków i jeszcze bardziej nasila drenaż ludności. Zjawisko to można określić mianem „błędnego koła depopulacji” (Śleszyński, 2018d).

23. Rozbieżności procesów rozwojowych w układzie centrum regionalne–peryferie generują także specyficzne rozbieżności interesów między lokalnymi władzami Wrocławia (a w skali kraju – innych dużych aglomeracji miejskich) a obszarami peryferyjnymi, czyli w uproszczeniu – pozostałą częścią województwa dolnośląskiego (oraz resztą kraju poza silnymi aglomeracjami i nielicznymi mniejszymi ośrodkami). Duże ośrodki regionalne, takie jak Wrocław, przejmując niejako „za darmo” młodzież (pracowników, podatników, przedsiębiorców, innowatorów) wychowaną i wykształconą na koszt peryferii (rodziców, samorządów lokalnych), zyskują na transferze ludności i niekoniecznie są zainteresowane zrównoważonym rozwojem reszty obszaru województwa lub kraju. Z kolei społeczności peryferyjne, ponosząc znaczne koszty wychowania swojej nielicznej młodzieży, nie doczekują się proporcjonalnych korzyści w postaci wpływów podatkowych ani aktywności gospodarczej i społecznej. Nie są przy tym w stanie skutecznie konkurować z dużymi ośrodkami w tej walce o młodzież. Innego typu rozbieżności fiskalno-infrastrukturalne pojawiają się w przypadku przenoszenia się ludności z miast do otaczających je gmin podmiejskich.

24. Niewątpliwie olbrzymie zróżnicowanie w intensywności procesów ludnościowych, w tym migracyjnych, między dużymi, dobrze rozwijającymi się aglomeracjami a peryferiami zmusza do odejścia od makrospołecznego i ilościowego ujęcia problemu depopulacji i starzenia się ludności na rzecz kontekstu przestrzennego i strukturalnego. Podejście to wynika także z faktu, że przy obowiązujących regulacjach prawnych i relatywnie dużej swobodzie finansowej samorządów większość skutków wyludniania i starzenia się populacji staje się problemem nie rządu ani administracji centralnej, ani wojewódzkiej, lecz przede wszystkim gmin. Widoczny przepływ i perspektywiczna koncentracja ludności w zaledwie kilku dużych ośrodkach regionalnych oraz ich najbliższym otoczeniu wymuszają konieczność zmian w regulacjach dotyczących finansów lokalnych, infrastruktury, gospodarki przestrzennej, transportu publicznego i opieki społecznej.

Kończąc, należy wyeksponować kilka kwestii, które – jak się wydaje – mają kluczowe znaczenie dla przedstawionego w pracy problemu wyludnienia oraz zagrożenia dla procesów dalszego rozwoju.

25. Głównym powodem migracji z peryferii do centrów jest powszechna dostępność nieodpłatnego kształcenia na poziomie wyższym oraz rozbieżność między skalą i strukturą tego kształcenia a sytuacją na lokalnych rynkach pracy i ofertą zatrudnienia. Możliwości podjęcia pracy o wysokich kwalifikacjach na obszarach peryferyjnych – zarówno na wsi, jak i w większości małych i średnich miast (do 100–150 tys. mieszkańców) – nie wzrosły adekwatnie do rosnących aspiracji zawodowych młodzieży. W rezultacie młodzież, podejmując studia, zamierza na ogół dokonać migracji definitywnej, związanej z trwałym opuszczeniem miejsca pochodzenia, w którym szanse znalezienia wysokokwalifikowanej pracy są ograniczone lub znikome.

26. Rola nadmiernego, jak się wydaje, i w dużej mierze niekontrolowanego rozwoju szkolnictwa wyższego wymaga – nie tylko w tym aspekcie – głębszej, niestety negatywnej refleksji. Rozwój ten wiąże się z wieloma elementami niezrównoważenia w układzie nie tylko przestrzennym, lecz także makrospołecznym. Niewątpliwie aktualnej sytuacji – wysokiemu wskaźnikowi skolaryzacji na poziomie wyższym – towarzyszy ogromna skala marnotrawstwa mózgów (ang. brain waste), którym dotknięci są wszyscy absolwenci podejmujący pracę w zawodzie innym niż wyuczony (zwykle wymagającym niższych kwalifikacji). Prowadzi to do długotrwałych poszukiwań pracy i kosztownych dopasowań na rynku zatrudnienia, a niejednokrotnie sprzyja emigracji młodzieży. Niedopasowanie sfer kształcenia i rynku pracy generuje także olbrzymie koszty dla państwa – zarówno bezpośrednie (finansowanie nadwyżkowego, ilościowo i strukturalnie, kształcenia wyższego), jak i pośrednie – alternatywne

(utracone wpływy z podatków i składek ubezpieczeniowych ze strony uczniów i studentów w sytuacji dużego obciążenia demograficznego pracujących).

Warto zwrócić uwagę, że rozwój szkolnictwa wyższego nastąpił około dwadzieścia lat temu, między innymi w związku z potrzebą złagodzenia dużego globalnego bezrobocia młodzieży poprzez wydłużenie okresu wchodzenia na rynek pracy. Obecnie wysoki poziom skolaryzacji utrzymywany jest i finansowany przez państwo, mimo coraz większych niedoborów w sferze podaży pracy niższej kwalifikowanej (absolwenci zasadniczych szkół zawodowych), które stanowią coraz silniejszą barierę rozwojową dla kluczowych branż gospodarki. W dobie rosnących wskaźników obciążenia demograficznego celowe wydaje się wydłużenie okresu aktywności zawodowej, zarówno ze względu na późniejsze podejmowanie pracy, jak i ze względu na znaczne wydłużenie przeciętnej długości życia. Tymczasem obowiązujące regulacje zmierzają w przeciwnym kierunku, m.in. poprzez obniżenie wieku emerytalnego.

27. Zasadniczym problemem długookresowego rozwoju zarówno województwa dolnośląskiego (szczególnie obszarów poza aglomeracją wrocławską i LGOM), jak i całego kraju, jest kwestia perspektywicznej stabilizacji demograficznej. Nadrzędnym celem w tym zakresie powinno być nie tyle utrzymanie określonej liczebnie populacji mieszkańców, ile zachowanie struktury demograficznej umożliwiającej samopodtrzymanie się społeczeństwa oraz zapewniającej społeczno-ekonomiczną trwałość rozwoju.

28. Najpilniejszym problemem związanym z wyludnieniem jest prognozowane ogromne obciążenie fiskalno-społeczne niewielkich roczników urodzonych po transformacji ustrojowej, wynikające z konieczności zapewnienia opieki – bezpośredniej bądź przynajmniej fiskalnej – nad przedstawicielami licznych roczników wyżów demograficznych. W praktyce lokalnej ciężar opieki nad starzejącymi się rodzicami (których dzieci wyjechały do dużych ośrodków regionalnych lub za granicę i tam płacą podatki) ponoszą ubożące peryferyjne samorządy lokalne. Jak łatwo przewidzieć, kurczące się (w ujęciu ekonomiczno-społecznym) peryferyjne gminy będą odczuwać jednoczesny spadek dochodów – w wyniku wyjazdu młodzieży i późniejszego płacenia przez nią podatków w innym miejscu – oraz wzrost wydatków socjalnych na pozostałych seniorów. Samorządy te będą miały także problemy z finansowaniem rozwoju i inwestycji, mimo że potrzeby w tym zakresie będą większe niż gdzie indziej. Do tego dochodzą trudności w zagospodarowaniu porzucanej infrastruktury.

29. Biorąc pod uwagę spodziewane znaczące braki pracowników na rynku pracy oraz związane z tym wyzwania rozwojowe, konieczne są działania mające na celu zwiększenie liczby aktywnych zawodowo mieszkańców kraju. Oprócz ewentualnego stymulowania reemigracji i migracji powrotnych, pilnie i poważnie (przed szerszym otwarciem strefy Schengen) należy rozważyć zwiększenie napływu cudzoziemców – nie tylko jako zasobu komplementarnego na rynku pracy, ale również jako trwałego substytutu demograficznego oraz fiskalno-przedsiębiorczego. Liczba obcokrajowców przebywających i podejmujących pracę w Polsce, zwłaszcza pochodzących z Ukrainy, w ostatnich kilku latach wzrosła wielokrotnie, przy czym województwo dolnośląskie odnotowuje relatywnie duży napływ.

30. Napływ obcokrajowców do Polski, obecnie bardzo istotny, zwłaszcza w sferze rynku pracy, wydaje się również jedynym sposobem ograniczenia ogromnej perspektywicznej luki popytowej na rynku pracy, szacowanej na 1,9–6,9 mln osób w 2050 roku (Śleszyński, 2018c). Wzrost imigracji stanowi tym samym najprostsze rozwiązanie kilku powiązanych ze sobą problemów: niedoborów pracowników, wyludnienia, fiskalnego obciążenia pracujących oraz długookresowego zrównoważonego rozwoju gospodarczego. Opcja ta wymaga rozważenia również dlatego, że kosztowna polityka pronatalistyczna (m.in. program 500+) wdrożona przez rząd przyniosła stosunkowo słabe rezultaty w zakresie wzrostu liczby urodzeń, choć mogła częściowo hamować zamiary migracyjne Polaków (Duszczyk, 2019).

31. Biorąc pod uwagę omówione wcześniej uwarunkowania, analiza perspektyw zmian na rynku pracy (luka podażowa) oraz kształtowania się współczynników obciążenia demograficznego i fiskalnego (oba o tendencji wzrostowej) prowadzi do kolejnego, trudnego w społecznym odbiorze wniosku (Jończy, 2019), obok wcześniej omówionej nadwyżkowości kształcenia wyższego. Otóż, skoro w Polsce

konieczny jest (i to stosunkowo pilnie) wzrost liczby młodych osób posiadających deficytowe kwalifikacje, skłonnych podejmować pracę i przyczyniających się do zwiększenia liczby urodzeń, to najpewniej można to osiągnąć poprzez imigrację obcokrajowców oraz migrację powrotną. Natomiast szybki wzrost dzietności i urodzeń stymulowany transferami finansowymi państwa nie jest w stanie zapewnić tego efektu, przynajmniej w perspektywie 15–20 lat, przy czym dodatkowo obciążałby coraz mniej liczną, aktywną zawodowo część społeczeństwa.

32. Zupełnie nierozpoznanym zagadnieniem w Polsce są ukryte („niewidzialne” i odłożone w czasie) transfery finansowe związane z inwestycjami w kapitał ludzki na określonym terenie (realizowanymi poprzez wydatki ludności oraz publiczną redystrybucję podatkową), a następnie relokacją tego kapitału w inne miejsca w postaci migracji ludności i przenoszonych w ten sposób zasobów pracy oraz umiejętności o wartości rynkowej. Wynikają z tego ogromne skutki fiskalne, związane przede wszystkim z odprowadzaniem na terenie napływu podatku dochodowego zasilającego budżety gmin. O ile istnieją pewne ogólne opracowania ekonomiczne na ten temat (np. dotyczące całego kraju), o tyle wyraźnie brakuje badań uwzględniających szczegółową skalę przestrzenną, w tym analiz wielkości, kierunków i mechanizmów tych ukrytych międzyregionalnych transferów finansowych.

* * *

Podsumowując, należy podkreślić, że przedstawione zagadnienia jedynie zarysowują różnorodność problemów charakteryzujących związki przyczynowo-skutkowe rozwoju demograficznego i ekonomicznego. Z punktu widzenia polityki przestrzennej i regionalnej, w najbliższych dekadach Polskę czeka dalsze asymetryczne wyludnienie, związane zarówno ze spadkiem dzietności, jak i z przepływem ludności z peryferii do kilku dużych aglomeracji, a także z dalszym odpływem ludności za granicę. Towarzyszyć mu będą niekorzystne zmiany w strukturze wieku oraz zróżnicowane w układzie przestrzennym przekształcenia współczynników obciążenia demograficznego. Wraz z niekorzystnym migracyjnym bilansem fiskalnym peryferii wpłyną one na możliwości regionalnego i lokalnego rozwoju gospodarczego. Konieczne jest tym samym przeformułowanie celów polityki, w tym przynajmniej położenie silniejszych akcentów na zagadnienia związane zarówno z depopulacją całego kraju, a w szczególności jego peryferii, jak i ze starzeniem się społeczeństwa. Rozwiązania, szczególnie w sferze lokalnej, powinny również uwzględniać problem nadmiernej koncentracji demograficznej.

W kontekście dalszych badań warto również zwrócić uwagę, że czekająca nie tylko peryferie województwa dolnośląskiego, ale także całą Polskę i Europę walka o pracowników i podatników będzie miała przynajmniej kilka wymiarów i przebiegała odmiennie z perspektywy różnych uczestników.

Po pierwsze, jak zwrócił uwagę recenzujący niniejszą książkę Jacek Szlachta, zewnętrzna presja (przyciąganie ze strony zagranicy – przyp. aut.) na nieliczne roczniki Polaków może być jeszcze silniejsza niż dotychczas, ponieważ wynika z bardzo niekorzystnego przebiegu procesów demograficznych w państwach „starej” Unii. Można przypuszczać, że mimo poprawy sytuacji na polskim rynku pracy czynnikiem, który dodatkowo będzie wzmacniał drenaż za granicę, może być konieczny wzrost obciążeń fiskalnych i ubezpieczeniowych związany ze starzeniem się społeczeństwa polskiego. Wzrost ten może być wspierany również przez lepszą jakość życia w krajach „starej” Unii, wynikającą zarówno z większych świadczeń socjalnych, jak i z lepszej opieki zdrowotnej i społecznej. Można również przypuszczać, że czynniki te będą silniej oddziaływać na współczesną młodzież, pokolenie Z, niż na starsze pokolenie X. Należy przy tym pamiętać, że mimo zmniejszenia w Polsce rozmiarów bezrobocia globalnego (między innymi poprzez trwały wyjazd części zasobów pracy za granicę), na wypychanie Polaków nadal silnie wpływają strukturalne niedopasowania na rynku pracy, uniemożliwiające podjęcie satysfakcjonującej, wysoko kwalifikowanej pracy na większości obszaru kraju.

Po drugie, można się zastanowić, czy asymetryczny rozwój Polski, wyrażający się przyspieszonym rozwojem metropolii, zwłaszcza tzw. „Wielkiej Piątki”, spowodował wzrost czy spadek emigracji z kraju. Z jednej strony można sądzić, że ośrodki te stały się magnesami częściowo konkurencyjnymi wobec zagranicy. Z drugiej zaś ich dynamiczny rozwój odbył się kosztem zasobów ludzkich reszty kraju i spowodował powiększenie dysproporcji, wywołując dramatyczne, zarówno demograficzne, jak

i gospodarczo-fiskalne, kurczenie się peryferii. Jeśli zatem transfer młodzieży do „Wielkiej Piątki” pozwolił zbudować grupę ośrodków zatrzymujących w kraju młodych ludzi, to jednocześnie doprowadził do silnie niezrównoważonego rozwoju i przyspieszył wyludnienie peryferii. Ocena tego procesu z perspektywy peryferii i centrów będzie rozbieżna i może wywoływać konflikty interesów, natomiast z punktu widzenia państwa jej przeprowadzenie będzie niełatwe.

Po trzecie, pojawia się pytanie, w jaki sposób będzie toczyła się nieuchronna – jak się wydaje – „gra o ludzi”, skoro zarówno na płaszczyźnie międzynarodowej, jak i krajowej towarzyszy jej rozbieżność interesów podmiotów na różnych szczeblach. Na poziomie europejskim polityka spójności i wyrównywania szans może napotykać trudności z powodu sprzecznych interesów państw będących zarówno eksporterami, jak i importerami siły roboczej wewnątrz UE. W skali krajowej coraz poważniejszy wydaje się konflikt rozwojowo-fiskalny pomiędzy metropoliami a resztą kraju. Istotne pozostaje pytanie, jaką rolę – interwencyjną czy dopasowawczą – odegra w tym konflikcie państwo.

Niektóre działania wydają się nieuniknione. Obserwowane i przedstawione w niniejszej pracy negatywne trendy rozwoju demograficznego wymuszają ich poważne uwzględnienie w analizach i strategiach rozwojowych na różnych szczeblach. Dotyczy to m.in. efektywności układów osadniczych wobec rozpraszania zabudowy w warunkach depopulacji, a także zapewnienia standardu obsługi w sferze infrastruktury społecznej w obliczu wyludnienia, starzenia się populacji i równoczesnego spadku dochodów. Możliwe rozwiązania obejmują wzmacnianie małych ośrodków regionalnych, ośrodków subregionalnych oraz niektórych ośrodków regionalnych niebędących siedzibami województw, a także zmiany w podziałach terytorialnych różnego szczebla, w tym łączenie gmin i powiatów, zwłaszcza tzw. gmin obwarunkowych. Coraz bardziej zasadna staje się dyskusja nad efektywnością aktualnego podziału administracyjnego kraju na szczeblu wojewódzkim, powiatowym i gminnym (Zaborowski, 2013; Śleszyński, 2018e; Jończy, 2019), który obecnie nie jest dopasowany do niepokojących wyzwań demograficznych przyszłości i nie odzwierciedla naturalnych kierunków oraz obszarów ciężenia (np. słabości małych ośrodków regionalnych i akademickich). Potrzebne są dalsze kompleksowe i szczegółowe badania, rzeczowa debata oraz wypracowanie strategii działania, w tym znalezienie efektywnych narzędzi polityki regionalnej, fiskalnej, społecznej i przestrzennej. Ich rezultatem powinna być m.in. reorganizacja, szczególnie wiejskiej, sieci osadniczej i powiązań funkcjonalnych miasto–wieś, efektywniejsze kształtowanie usług publicznych w warunkach rosnących kosztów jednostkowych oraz kompensowania/łagodzenia skutków depopulacji.

Załącznik 2: Wykaz gmin z określeniem przynależności do wyróżnionych MOF i MFR wraz z danymi o dojazdach do pracy (2021) i migracjach wewnętrznych (2014-2023)

Nazwa	Przynależność do obszaru lub regionu funkcjonalnego		Największe wyjazdy do pracy (2021)		Największe zameldowania (2014-2023)	
	MOF	MFR	gmina	liczba osób	gmina	liczba osób
Bolesławiec	Bolesławiec	Bolesławiec	Bolesławiec (2)	516	Bolesławiec (2)	1 771
Bolesławiec	Bolesławiec	Bolesławiec	Bolesławiec (1)	2 276	Bolesławiec (1)	1 016
Gromadka		Bolesławiec	Bolesławiec (1)	289	Bolesławiec (1)	122
Nowogrodzic		Bolesławiec	Bolesławiec (1)	638	Bolesławiec (1)	505
Osiecznica		Bolesławiec	Bolesławiec (1)	398	Bolesławiec (1)	245
Warta Bolesławiecka	Bolesławiec	Bolesławiec	Bolesławiec (1)	858	Bolesławiec (1)	367
Bielawa	Dzierżoniów-Bielawa	Dzierżoniów-Bielawa	Dzierżoniów (1)	2 248	Dzierżoniów (1)	434
Dzierżoniów	Dzierżoniów-Bielawa	Dzierżoniów-Bielawa	Bielawa (1)	561	Bielawa (1)	535
Pieszycy	Dzierżoniów-Bielawa	Dzierżoniów-Bielawa	Dzierżoniów (1)	652	Dzierżoniów (1)	268
Piława Górna	Dzierżoniów-Bielawa	Dzierżoniów-Bielawa	Dzierżoniów (1)	510	Dzierżoniów (1)	168
Dzierżoniów	Dzierżoniów-Bielawa	Dzierżoniów-Bielawa	Dzierżoniów (1)	1 012	Dzierżoniów (1)	306
Łągiewniki		Dzierżoniów-Bielawa	Kobierzyce (2)	570	Dzierżoniów (1)	147
Niemcza		Dzierżoniów-Bielawa	Kobierzyce (2)	143	Dzierżoniów (1)	141
Głogów	LPG	LPG	Polkowice (3)	2 894	Głogów (2)	1 395
Głogów	LPG	LPG	Głogów (1)	1 157	Głogów (1)	634
Jerzmanowa	LPG	LPG	Głogów (1)	696	Głogów (1)	317
Kotła	LPG	LPG	Głogów (1)	472	Głogów (1)	281
Pęcław	LPG	LPG	Głogów (1)	271	Głogów (1)	169
Żukowice	LPG	LPG	Głogów (1)	443	Głogów (1)	221
Góra		LPG	Leszno (1)	287	Leszno (1)	277
Jemielno		LPG	Góra (3)	90	Góra (3)	79
Niechlów		LPG	Góra (3)	186	Góra (3)	234
Wąsosz		LPG	Rawicz (3)	103	Rawicz (3)	151
Jawor		Legnica	Legnica (1)	829	Męcinka (2)	453
Bolków		Jelenia Góra	Jelenia Góra (1)	166	Wrocław (1)	119
Męcinka		Legnica	Jawor (1)	569	Jawor (1)	164
Mściwojów		Legnica	Jawor (1)	302	Jawor (1)	161
Paszowice		Legnica	Jawor (1)	489	Jawor (1)	120
Wądroże Wielkie		Legnica	Legnica (1)	208	Legnica (1)	120
Karpacz	Jelenia Góra	Jelenia Góra	Jelenia Góra (1)	140	Jelenia Góra (1)	166
Kowary	Jelenia Góra	Jelenia Góra	Jelenia Góra (1)	450	Jelenia Góra (1)	253
Piechowice	Jelenia Góra	Jelenia Góra	Jelenia Góra (1)	575	Jelenia Góra (1)	371
Szklarska Poręba	Jelenia Góra	Jelenia Góra	Jelenia Góra (1)	202	Jelenia Góra (1)	254
Janowice Wielkie	Jelenia Góra	Jelenia Góra	Jelenia Góra (1)	479	Jelenia Góra (1)	250
Jeżów Sudecki	Jelenia Góra	Jelenia Góra	Jelenia Góra (1)	1 402	Jelenia Góra (1)	449
Mysłakowice	Jelenia Góra	Jelenia Góra	Jelenia Góra (1)	1 140	Jelenia Góra (1)	424
Podgórzyn	Jelenia Góra	Jelenia Góra	Jelenia Góra (1)	839	Jelenia Góra (1)	370
Stara Kamienica	Jelenia Góra	Jelenia Góra	Jelenia Góra (1)	656	Jelenia Góra (1)	246
Kamienna Góra		Wałbrzych	Kamienna Góra (2)	515	Kamienna Góra (2)	543
Kamienna Góra		Wałbrzych	Kamienna Góra (1)	968	Kamienna Góra (1)	360
Lubawka		Wałbrzych	Kamienna Góra (1)	297	Kamienna Góra (1)	157
Marciszów		Wałbrzych	Kamienna Góra (1)	257	Kamienna Góra (1)	79
Duszniki-Zdrój		Kłodzko	Kudowa-Zdrój (1)	72	Szczytna (3)	115
Kłodzko	Kłodzko	Kłodzko	Kłodzko (2)	458	Kłodzko (2)	817
Kudowa-Zdrój		Kłodzko	Wrocław (1)	61	Wrocław (1)	135
Nowa Ruda		Kłodzko	Kłodzko (1)	471	Nowa Ruda (2)	478
Polanica-Zdrój	Kłodzko	Kłodzko	Kłodzko (1)	210	Wrocław (1)	140
Bystrzyca Kłodzka		Kłodzko	Kłodzko (1)	271	Wrocław (1)	278
Kłodzko	Kłodzko	Kłodzko	Kłodzko (1)	2 098	Kłodzko (1)	553
Łądek-Zdrój		Kłodzko	Kłodzko (1)	109	Wrocław (1)	122
Lewin Kłodzki		Kłodzko	Kudowa-Zdrój (1)	193	Kudowa-Zdrój (1)	80
Międzyzylesie		Kłodzko	Bystrzyca Kłodzka (3)	140	Bystrzyca Kłodzka (3)	175
Nowa Ruda		Kłodzko	Nowa Ruda (1)	847	Nowa Ruda (1)	489
Radków		Kłodzko	Kłodzko (1)	213	Nowa Ruda (1)	181
Stronie Śląskie		Kłodzko	Łądek-Zdrój (3)	111	Łądek-Zdrój (3)	130
Szczytna		Kłodzko	Polanica-Zdrój (1)	192	Wrocław (1)	97
Chojnów		Legnica	Legnica (1)	793	Chojnów (2)	631
Chojnów		Legnica	Chojnów (1)	739	Chojnów (1)	454

Krotoszyce	Legnica	Legnica	Legnica (1)	622	Legnica (1)	212
Kunice	Legnica	Legnica	Legnica (1)	1 299	Legnica (1)	485
Legnickie Pole	Legnica	Legnica	Legnica (1)	770	Legnica (1)	267
Miłkowice	Legnica	Legnica	Legnica (1)	1 104	Legnica (1)	490
Prochowice		Legnica	Legnica (1)	291	Legnica (1)	211
Ruja		Legnica	Legnica (1)	251	Legnica (1)	128
Lubań		Zgorzelec	Nowogrodziec (3)	291	Lubań (2)	512
Świeradów-Zdrój		Zgorzelec	Mirsk (3)	16	Mirsk (3)	168
Leśna		Zgorzelec	Lubań (1)	218	Lubań (1)	182
Lubań		Zgorzelec	Lubań (1)	950	Lubań (1)	390
Olszyna		Zgorzelec	Lubań (1)	260	Lubań (1)	130
Platerówka		Zgorzelec	Lubań (1)	60	Lubań (1)	50
Siekierczyn		Zgorzelec	Lubań (1)	474	Lubań (1)	183
Lubin	LPG	LPG	Polkowice (3)	3 237	Lubin (2)	4 032
Lubin	LPG	LPG	Lubin (1)	2 898	Lubin (1)	1 311
Rudna	LPG	LPG	Lubin (1)	670	Lubin (1)	308
Ścinawa		LPG	Lubin (1)	539	Lubin (1)	440
Gryfów Śląski		Bolesławiec	Lubań (1)	113	Olszyna (3)	108
Lubomierz		Jelenia Góra	Jelenia Góra (1)	206	Jelenia Góra (1)	126
Lwówek Śląski		Bolesławiec	Bolesławiec (1)	240	Bolesławiec (1)	284
Mirsk		Zgorzelec	Świeradów-Zdrój (1)	255	Jelenia Góra (1)	104
Wleń		Jelenia Góra	Jelenia Góra (1)	226	Jelenia Góra (1)	163
Cieszków		Wrocław	Milicz (3)	263	Milicz (3)	135
Krośnice		Wrocław	Milicz (3)	366	Milicz (3)	248
Milicz		Wrocław	Wrocław (1)	211	Wrocław (1)	393
Oleśnica	Wrocław	Wrocław	Wrocław (1)	2 530	Oleśnica (2)	1 724
Bierutów		Wrocław	Oleśnica (1)	312	Oleśnica (1)	220
Dobroszyce	Wrocław	Wrocław	Wrocław (1)	562	Oleśnica (1)	169
Dziadowa Kłoda		Wrocław	Syców (3)	222	Syców (3)	174
Międzybórz		Wrocław	Twardogóra (3)	142	Syców (3)	147
Oleśnica	Wrocław	Wrocław	Oleśnica (1)	1 791	Oleśnica (1)	819
Syców		Wrocław	Perzów (2)	212	Wrocław (1)	252
Twardogóra		Wrocław	Wrocław (1)	222	Wrocław (1)	182
Oława		Wrocław	Wrocław (1)	1 645	Oława (2)	865
Domaniów		Wrocław	Oława (1)	383	Oława (1)	208
Jelcz-Laskowice		Wrocław	Wrocław (1)	903	Wrocław (1)	464
Oława		Wrocław	Oława (1)	1 636	Oława (1)	792
Chocianów		LPG	Polkowice (3)	782	Lubin (1)	498
Gaworzyce	LPG	LPG	Polkowice (3)	325	Głogów (1)	227
Grębocice	LPG	LPG	Polkowice (3)	594	Głogów (1)	276
Polkowice	LPG	LPG	Lubin (1)	546	Lubin (1)	459
Przemków		LPG	Polkowice (3)	717	Polkowice (3)	161
Radwanice	LPG	LPG	Polkowice (3)	656	Głogów (1)	185
Borów		Wrocław	Wrocław (1)	381	Strzelin (3)	150
Kondratowice		Wrocław	Strzelin (3)	238	Strzelin (3)	194
Przeworno		Wrocław	Strzelin (3)	302	Strzelin (3)	197
Strzelin		Wrocław	Wrocław (1)	627	Wrocław (1)	411
Wiązów		Wrocław	Strzelin (3)	179	Strzelin (3)	140
Kostomłoty		Wrocław	Kąty Wrocławskie (3)	418	Wrocław (1)	139
Malczyce		Wrocław	Środa Śląska (3)	418	Środa Śląska (3)	184
Miękinia	Wrocław	Wrocław	Wrocław (1)	3 522	Wrocław (1)	816
Środa Śląska		Wrocław	Wrocław (1)	458	Wrocław (1)	277
Udanin		Wrocław	Środa Śląska (3)	197	Strzegom (3)	106
Świdnica	Świdnica	Świdnica	Wrocław (1)	711	Świdnica (2)	2 049
Świebodzice	Wałbrzych	Wałbrzych	Wałbrzych (1)	1 050	Wałbrzych (1)	311
Dobromierz		Wałbrzych	Strzegom (3)	116	Świebodzice (1)	103
Jaworzyna Śląska	Świdnica	Świdnica	Świdnica (1)	509	Świdnica (1)	303
Marcinowice	Świdnica	Świdnica	Świdnica (1)	770	Świdnica (1)	258
Strzegom		Świdnica	Świdnica (1)	354	Wrocław (1)	247
Świdnica	Świdnica	Świdnica	Świdnica (1)	3 072	Świdnica (1)	854
Żarów	Świdnica	Świdnica	Świdnica (1)	395	Świdnica (1)	248
Oborniki Śląskie	Wrocław	Wrocław	Wrocław (1)	1 660	Wrocław (1)	669
Prusice		Wrocław	Wrocław (1)	481	Trzebnica (3)	155
Trzebnica	Wrocław	Wrocław	Wrocław (1)	1 137	Wrocław (1)	458
Wisznia Mała	Wrocław	Wrocław	Wrocław (1)	2 006	Wrocław (1)	507
Zawonia	Wrocław	Wrocław	Wrocław (1)	464	Trzebnica (3)	146
Żmigród		Wrocław	Wrocław (1)	492	Wrocław (1)	229

Boguszów-Gorce	Wałbrzych	Wałbrzych	Wałbrzych (1)	2 041	Wałbrzych (1)	686
Jedlina-Zdrój	Wałbrzych	Wałbrzych	Wałbrzych (1)	540	Wałbrzych (1)	143
Szczawno-Zdrój	Wałbrzych	Wałbrzych	Wałbrzych (1)	812	Wałbrzych (1)	436
Czarny Bór	Wałbrzych	Wałbrzych	Wałbrzych (1)	432	Boguszów-Gorce (1)	85
Głuszyca	Wałbrzych	Wałbrzych	Wałbrzych (1)	469	Wałbrzych (1)	154
Mieroszów	Wałbrzych	Wałbrzych	Wałbrzych (1)	241	Wałbrzych (1)	205
Stare Bogaczowice	Wałbrzych	Wałbrzych	Wałbrzych (1)	584	Wałbrzych (1)	217
Walim	Wałbrzych	Wałbrzych	Wałbrzych (1)	547	Wałbrzych (1)	228
Brzeg Dolny		Wrocław	Wrocław (1)	653	Wrocław (1)	283
Wińsko		Wrocław	Wołów (3)	434	Wołów (3)	195
Wołów		Wrocław	Brzeg Dolny (3)	379	Wrocław (1)	427
Czernica	Wrocław	Wrocław	Wrocław (1)	4 279	Wrocław (1)	671
Długołęka	Wrocław	Wrocław	Wrocław (1)	9 088	Wrocław (1)	1 508
Jordanów Śląski		Wrocław	Kobierzyce (2)	408	Wrocław (1)	73
Kąty Wrocławskie	Wrocław	Wrocław	Wrocław (1)	3 542	Wrocław (1)	941
Kobierzyce	Wrocław	Wrocław	Wrocław (1)	3 433	Wrocław (1)	981
Mietków		Wrocław	Kąty Wrocławskie (3)	245	Wrocław (1)	79
Sobótka		Wrocław	Wrocław (1)	449	Wrocław (1)	269
Siechnice	Wrocław	Wrocław	Wrocław (1)	3 443	Wrocław (1)	1 101
Żórawina	Wrocław	Wrocław	Wrocław (1)	2 015	Wrocław (1)	465
Bardo		Kłodzko	Ząbkowice Śląskie (3)	174	Ząbkowice Śląskie (3)	107
Ciepłowody		Kłodzko	Ząbkowice Śląskie (3)	140	Ząbkowice Śląskie (3)	71
Kamieniec Ząbkowicki		Kłodzko	Ząbkowice Śląskie (3)	226	Ząbkowice Śląskie (3)	217
Stoszowice		Kłodzko	Ząbkowice Śląskie (3)	308	Ząbkowice Śląskie (3)	164
Ząbkowice Śląskie		Kłodzko	Wrocław (1)	216	Wrocław (1)	347
Ziębice		Wrocław	Wrocław (1)	221	Wrocław (1)	260
Złoty Stok		Kłodzko	Kłodzko (1)	53	Wrocław (1)	66
Zawidów	Zgorzelec	Zgorzelec	Bogatynia (3)	212	Sulików (2)	150
Zgorzelec	Zgorzelec	Zgorzelec	Bogatynia (3)	1 350	Zgorzelec (2)	963
Bogatynia	Zgorzelec	Zgorzelec	Zgorzelec (1)	164	Zgorzelec (1)	404
Pieńsk	Zgorzelec	Zgorzelec	Zgorzelec (1)	388	Zgorzelec (1)	179
Sulików	Zgorzelec	Zgorzelec	Zgorzelec (1)	461	Zgorzelec (1)	151
Węgliniec		Zgorzelec	Nowogrodziec (3)	310	Wrocław (1)	88
Zgorzelec	Zgorzelec	Zgorzelec	Zgorzelec (1)	984	Zgorzelec (1)	487
Wojcieszów	Jelenia Góra	Jelenia Góra	Jelenia Góra (1)	227	Jelenia Góra (1)	79
Złotoryja		Legnica	Legnica (1)	607	Złotoryja (2)	329
Pielgrzymka		Legnica	Złotoryja (1)	316	Złotoryja (1)	108
Świerzawa		Jelenia Góra	Jelenia Góra (1)	200	Jelenia Góra (1)	83
Zagrodno		Legnica	Złotoryja (1)	304	Złotoryja (1)	85
Złotoryja		Legnica	Złotoryja (1)	643	Złotoryja (1)	263
Jelenia Góra	Jelenia Góra	Jelenia Góra	Piechowice (1)	451	Jeżów Sudecki (2)	1 147
Legnica	Legnica	Legnica	Legnickie Pole (2)	1 481	Kunice (2)	1 560
Wrocław	Wrocław	Wrocław	Kobierzyce (2)	8 810	Długołęka (2)	7 757
Wałbrzych	Wałbrzych	Wałbrzych	Wrocław (1)	929	Wrocław (1)	1 218

ISBN 978-83-964914-4-2

INSTYTUT ROZWOJU TERYTORIALNEGO

Ul. J. Wł. Dawida 1A

50-527 Wrocław

www.irt.wroc.pl

tel. (+48) 71 374 95 00

